

נבואות האבות

סדר ♦ מבנה ♦ משמעות

עיונים בחומש בראשית

בסייעתא דשמיא

נבואות

האבות

סדר ♦ מבנה ♦ משמעות

עיונים בחומש בראשית

חיים יצחק משה מצגר

גני איילון – אחיסמך

תשפ"ג

לתגובות והערות:

משפחת מצגר, שבט יהודה 5/8, גני איילון, לוד

w0583247462@gmail.com

0583247462

תוכן עניינים

א	ראשית דבר.....
ה	פסוקי הנבואות.....
	מאמר א / נבואות אברהם בהקבלה לנבואות יצחק ויעקב
יג	לפרשות: לך לך, וירא, תולדות, ויצא, וישלח, ויגש.....
	מאמר ב / הווה ועתיד בנתינת הארץ
לה	לפרשות: לך לך, תולדות, ויצא, וישלח.....
	מאמר ג / וַיִּרְשׁ זֶרְעֶךָ אֶת שְׂעַר אִיבִי
מב	לפרשות: וירא, חיי שרה, תולדות, כי תשא.....
	מאמר ד / דרגות ההשגחה
נ	לפרשות: לך לך, תולדות, ויצא, וישב, שמות, וילך.....
	מאמר ה / שמות ה'
נב	לפרשות: בראשית, נוח, לך לך, וירא, תולדות, ויצא, וישלח, ויגש, ויחי.....
	מאמר ו / שני סיפורי הבריאה
סו	לפרשות: בראשית, לך לך, וירא, ויצא, וישלח.....
	מאמר ז / ויתן לך – שרשרת הברכות
עט	לפרשות: תולדות, ויחי, בלק, וזאת הברכה.....
צא	נספח – ציטוטי הנ"ך מנבואות בלעם.....
	מאמר ח / נבואת יעקב בבואו מפדן ארם, לידת בנימין וחסא ראובן
צד	לפרשת וישלח ופרשת ויחי.....
	מאמר ט / למה ישבת בין המשפתים
צח	לפרשת ויחי והפטרת בשלח.....
	מאמר י / "ושמו ה' לא נודעתי להם" – האומנם?
קא	לפרשת וירא ופרשת בהעלותך.....
קיז	שירים.....
קיט	גֵּן נְעוּל.....

קל.....וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם
קלד.....וַיֵּאבֶק
קמה.....וַיִּקְרָא בְשֵׁם ה'
קנא.....לְמַה יִּשְׁבֶּת

ראשית דבר

זכרו לעולם בריתו	זכר לעולם בריתו
דבר צנה לאלף דור:	דבר צנה לאלף דור:
אשר פרת את אברהם	אשר פרת את אברהם
ושבועתו ליצחק:	ושבועתו ליצחק:
ועמידה ליצקב לחק	ועמידה ליצקב לחק
לישראל ברית עולם:	לישראל ברית עולם:
(דהי"א טז, טו - יז)	(תהלים קה, ח - י)

אלוקינו ואלוקי אבותינו, לעולם זכר בריתו, חסדו ואמונתו לבית ישראל, וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלוקנו. ברוך אתה ה' זוכר הברית.

ואנו, לעולם נזכור בריתו. בכלל הזיכרון, ההבנה; ובכלל ההבנה, העיון וההעמקה. לידע, להבין ולהשכיל פשר ברית ושבועה, נבואה והבטחה, ככל אשר כרת ה' בינו ובין אבותינו, אבות העולם.

עיון בתוכנו ובלשונותיהן של הנבואות מגלה קשרים והקבלות בין נבואות מסויימות, כמו גם ניגודים בין נבואות אחרות. ההקבלות והניגודים יוצרים מערכות פנימיות בין הנבואות. ומערכות אלו מלמדות על עומקן ומשמעותן של נבואות האבות.

בחיבור זה השתדלתי כמיעוט יכולתי לחשוף ולגלות את המעמקים הטמונים בנבואותיהם של אבות העולם. הן ה' יתן חכמה, מפיו דעת ותבונה.

וזה סדרם של המאמרים בחיבור:

כמבוא לחיבור באים 'פסוקי הנבואות' כסדרם, הנבואות המרכזיות שנאמרו בהן הבטחות לדורות, ועליהן הפניות לגוף החיבור.

במאמר הראשון נקביל בין נבואות אברהם לנבואות יצחק ויעקב, וננסה להבין מה שווה ומה שונה בין האבות, אלו נבואות נכפלו בשלושת האבות, ואלו נבואות נאמרו רק לאברהם ויצחק או רק ליצחק ויעקב.

במאמר השני נציג סדרה של הבטחות כפולות על הארץ, לאברהם, ליצחק וליעקב, ונחקור להבין את משמעותן.

במאמר השלישי נעיין בפשר הבטחת זיירש זרעך את שער אויביו, לאור מקבילותיה וציטוטיה בנבואות האבות.

במאמר הרביעי נבחין בתהליך של העצמת השגחת ה' על האבות וישראל מדור לדור, בלשונות הנבואות ובסיפורי התורה.

במאמר החמישי נעמיק בפשר שמות ה' המתחלפים מנבואה לנבואה, ונחתור להבין את נבואות האבות לפי שמות ה' ואת שמות ה' לפי נבואות האבות.

במאמר השישי נשוב לראשית החומש והעולם, סיפור הבריאה, הסיפור הכפול בבראשית א ובראשית ב, ונסדר וננהיר על פיו את נבואותיהם הכפולות של האבות.

במאמר השביעי נבחין במערכת הקבלות שלמה ומסועפת בין פרשיות הברכה שלאורך חמשה חומשי תורה, מבראשית ועד וזאת הברכה.

במאמר השמיני נעקוב אחר דרכי קיומה של נבואת יעקב בבואו מפרן ארם, ובכך נבין את קישרה של הנבואה למעשים הבאים בעקבותיה.

במאמר התשיעי נמצא כי שירת דבורה מיוסדת על ברכות יעקב לבניו, ונבקש למצוא את השווה ואת השונה בין הברכה לשירה.

במאמר העשירי נעיין בפסוק קשה שבנבואת משה, "וארא... ושמי ה' לא נודעתי להם"; נציג פירוש חדש –

ישן לפסוק, ונשוב לעיין על פיו בפרשן של נבואות האבות שבחומש בראשית.

השירים שבאים בחלקו השני של החיבור מאירים נקודות עומק בחומש בראשית, ובפרט קשרים פנימיים בין סיפורי הראשית בפרשת בראשית לסיפורי האבות בהמשך החומש, לאור דברי רז"ל והקדמונים. חלקי הפסוקים המשובצים בשירים מרמזים על הטמון בפסוקים לעניות דעתי. בכדי להקל על הלומד צירפתי לאחר השירים את מקורותיהם בתורה שבכתב ושבעל פה.

בשעה שמתבוננים בעומקו של פשט ובפשוטו של דרש, בסודו של נגלה ובמלבושו של רז, הולכים ומיטשטשים הגבולות החוצצים בין חלקיה של תורה, הפשט והדרש, הרמז והסוד.

לא דחקתי את עצמי להגדיר ולהגביל כל פירוש וחיידוש, הפשט הוא אם דרש, הרמז אם סוד. רגליי בעיון הפשט נטעתי, ואת אשר עלה בעיוני בחדד ה' עלי כתבתי והנחתי לפניכם, והרי הזכות נתונה ביד כל קורא ולומד, לקרוא בשמות 'פשט' ו'דרש', כדעתו וסברתו.

היות שרוב הלומדים קובעים עיונם בחומש לפי סדרן וזמן קריאתן של פרשות השבוע, ציינתי על כל מאמר ומאמר את הפרשות העיקריות שהמאמר משתייך אליהן, להקל על הלומד למצוא חפצו.

ציוני פרקים ופסוקים ללא ציון שם ספר מכוונים לחומש בראשית, שבו עיקר עיוננו כאן.

ולאלוקי אבותינו נישא עינינו:

זכור לנו ברית אבות כאשר אמרת:

וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאָף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק

וְאָף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֲזַכֵּר וְהָאָרֶץ אֲזַכֵּר:

(ויקרא כו, מב)

תודות

תודה לרבותיי שלימדוני תורה ועיון המקראות, מפיהם ומפי כתבם ומשיעוריהם, מכיריי ושאינם מכיריי.

תודה להוריי והורי הוריי, על כל טובם אשר גמלוני. כפולה התודה בחיבור אשר יסודו בשרשרת הדורות, וברית אבות לבנים תיזכר.

תודה לכל המסייעים והעוזרים, במישרים ובעקיפין, בידיעתם ושלא בידיעתם. אי אפשר לפורטם כי רבים הם, ונא יהיו בעיניכם כאילו הייתי פורטם.

תודה למקבצים ולמאספים, עורכי ספרים ויוצרי מאגרים, שהגישו את תורת ענקי התורה, חז"ל והמפרשים אל ננסי הדור, לומדי למד. ובזכות מלאכותיהם הכבירות ניתן ללמוד ולהעמיק בתורה, כנגסים על גבי ענקים.

תודה לעורכי קובץ 'פשטות המתחדשים', ועורכי העלונים 'עומקא דפרשה – רמת שלמה', 'במה תורנית – גני איילון', 'בעמק איילון – גני איילון'. חלק גדול מהחיבור פורסם אצלם כמאמרים, ויהי נועם ה' עליהם.

תודה לרעייתי ועזרתי, שכל אשר לי שלה הוא. בייחוד רב חלקה בחיבור זה לכל שלביו, למן הלימוד והעיון ועד העריכה וההדפסה.

ועל הכל

תודה לצור עולמים, אלוקי אברהם, אלוקי יצחק ואלוקי יעקב –

הנותן לכולנו כוח לעשות חיל.

פסוקי הנבואות

עם הפניות לנושאים שנידונו בהרחבה¹

(א) וַיֹּאמֶר ה' אֵל אַבְרָם
נבואת לך לך
נבואות מקבילות:
מאמר א (בפרט הערה
(4)
לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך
אל הארץ אשר אראך:
(ב) וַאֲעֻשֶׂךָ לְגוֹי גָדוֹל וְאַבְרָכְךָ
וְאֶגְדְּלָה שְׁמֶךָ וְהָיָה בְרָכָה:
(ג) וְאַבְרָכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלְלֶיךָ אָאֵר
וְנִבְרָכוּ בְךָ כָּל מְשֻׁפָּחֵת הָאָדָמָה:
(בראשית יב)

(ז) וַיֵּרָא ה' אֵל אַבְרָם
נבואת אלון מורה
הקבלה לנבואת יצחק
בגדר:
מאמר א
הנגדה לנבואת בית
אל:
מאמר ב
ציטוטי הנבואה:
מאמר ג

¹ הבאנו כאן רק את הנבואות העיקריות, שנאמרו בהן הבטחות לדורות. בגוף החיבור, ובפרט במאמרים ה ו, צוטטו ונידונו נבואות נוספות. ראה פירוט הנבואות במאמר י סעיף 'פשר דבר' והערה 113.

(יד) וְה' אָמַר אֶל אַבְרָם
 אַחֲרַי הַפֶּרֶד לֹוֹט מֵעַמּוֹ
 שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲתָה שָׂם
 צִפְנָה וְנִגְבְּה וְקִדְמָה וַיִּמָּה:
 (טו) כִּי אֵת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲתָה רֹאֶה לְךָ אֲתַנְנֶנָּה
 וְלִזְרַעְךָ עַד עוֹלָם:
 (טז) וְשִׁמְתִּי אֵת זֶרְעֶךָ כְּעַפְר הָאָרֶץ
 אֲשֶׁר אִם יוּכַל אִישׁ לְמַנּוֹת אֵת עַפְר הָאָרֶץ
 גַּם זֶרְעֶךָ יִמְנֶה:
 (יז) קוּם הִתְהַלֵּךְ בְּאָרֶץ לְאַרְכָּה וּלְרַחֲבָה
 כִּי לְךָ אֲתַנְנֶנָּה:
 (פרק יג)

(א) אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
 הָיָה דְבַר ה' אֶל אַבְרָם בְּמַחְזֵה לְאֹמֶר
 אֶל תִּירָא אַבְרָם
 אֲנִכִּי מִגֹּן לְךָ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד:
 ...
 (ד) וַהֲנֵה דְבַר ה' אֵלָיו לְאֹמֶר
 לֹא יִירָשְׁךָ זֶה
 כִּי אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמְּעִיף הוּא יִירָשְׁךָ:
 (ה) וַיֹּצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר
 הֲבֵט נָא הַשְּׂמִימָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים
 אִם תּוּכַל לְסַפֵּר אֹתָם
 וַיֹּאמֶר לוֹ
 כֹּה יִהְיֶה זֶרְעֶךָ:
 (בראשית טו)

נבואת בית אל
 הקבלה לנבואת יצחק
 בגדר ונבואת יעקב
 בחלום הסולם:
 מאמר א
 הנגדה לנבואת אלון
 מורה:
 מאמר ב

מחזה אברהם
 הקבלה לנבואות יצחק
 ויעקב בבאר שבע:
 מאמר א

ברית בין הבתרים
הקבלה לנבואת יעקב
בחלום הסולם:
מאמרים א ה י
הנגדה לברית מילה:
מאמר ב ומאמר ו

(ז) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
אֲנִי ה' **אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
לָתֵת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ:**

(יג) וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם
דַּע תְּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם
וְעִבְדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה:
(יד) וְגַם אֶת אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי
וְאַחֲרַי כֹּן יֵצְאוּ בְרַכְשׁ גָּדוֹל:
(טו) וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אַבְרָהָם בְּשָׁלוֹם
תִּקְבְּרָ בְשִׁיבָה טוֹבָה:
(טז) וְדָוִד רִבִּיעִי יָשׁוּבוּ הִנֵּה
כִּי לֹא שָׁלֵם עוֹן הָאָמְרִי עַד הַנְּהָ:

(יח) בַּיּוֹם הַהוּא כָרַת ה' אֶת אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר
לְזֶרְעֶךָ נִתְּנִי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת
מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד הַנְּהַר הַגְּדֹל נְהַר פְּרָת:
(יט) אֶת הַקִּינִי וְאֶת הַקְּנִזִּי וְאֶת הַקְּדֻמְנִי:
(כ) וְאֶת הַחֲתִי וְאֶת הַפְּרִזִּי וְאֶת הַרְפָּאִים:
(כא) וְאֶת הַכְּנַעֲנִי וְאֶת הַגְּרִנְשִׁי וְאֶת הַיְבוּסִי:
(בראשית טו)

ברית מילה
הקבלה לנבואת יעקב
בבואו מפדן ארם:
מאמר א
הנגדה לנבואת ברית
בין הבתרים:
מאמר ב ומאמר ו
שמות ה' בפרשה:
מאמר ה
שרשרת נבואות פריה
ורביה: מאמר ה

(א) וַיְהִי אַבְרָם בֶּן תְּשָׁעִים שָׁנָה וַתִּשַׁע שָׁנִים
וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
אֲנִי אֱלֹהֵי שָׁדַי
הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וְהָיָה תָּמִים:
(ב) וְאַתָּה בְרִיתִי בֵינִי וּבֵינְךָ
וְאַרְבָּה אוֹתָךְ בְּמֵאֵד מְאֹד:
(ג) וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל פָּנָיו

וַיְדַבֵּר אֶתֹּ אֱלֹהִים לְאָמֵר:
(ד) אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתְּךָ
וְהָיִיתָ לְאָב הַמּוֹן גּוֹיִם:
(ה) וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֶת שְׁמֶךָ אַבְרָם
וְהָיָה שְׁמֶךָ אַבְרָהָם
כִּי אָב הַמּוֹן גּוֹיִם נִתְּתִיךָ:
(ו) וְהִפְרַתִּי אִתְּךָ בְּמָאֹד מְאֹד
וְנִתְּתִיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמֶּךָ יֵצְאוּ:
(ז) וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ
וּבֵין זֶרְעֶךָ אַחֲרַיִךָ לְדֹרֹתָם
לְבְרִית עוֹלָם
לְהִיּוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים וּלְזֶרְעֶךָ אַחֲרַיִךָ:
(ח) וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזֶרְעֶךָ אַחֲרַיִךָ
אֶת אֶרֶץ מִגְרִיד אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן
לְאַחֲזֹת עוֹלָם
וְהָיִיתִי לָהֶם לְאֱלֹהִים:

(ט) וּבִרְכַתִּי אֶתְּךָ
וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן
וּבִרְכַתִּיךָ
וְהָיִיתָ לְגוֹיִם
מְלָכִי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ:

(יט) ... וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּךָ
לְבְרִית עוֹלָם
לְזֶרְעוֹ אַחֲרָיו...
(כא) וְאֶת בְּרִיתִי אֶקִּים אֶת יִצְחָק

(כב) וַיְכַל לְדַבֵּר אֶתֹּ וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם:
(פרק יז)

(טו) וַיִּקְרָא מִלְאָךְ ה' אֶל אַבְרָהָם שְׁנִית מִן הַשָּׁמַיִם: שבועת העקידה
 (טז) וַיֹּאמֶר הקבלה לנבואת יצחק
 בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נָאִם ה' בגדר:
 מִי יֵעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה מאמר א
 וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת בְּנֵךְ אֶת יְחִידְךָ: פשר זירש זרעך את
 שַׁעַר אֵיבֹיבֶיךָ: מאמר ג
 (יז) כִּי בָרַךְ אֲבָרְכֶךָ שמות ה' בפרשה:
 וְהִרְבֵּה אֲרִבָּה אֶת זֶרְעֶךָ מאמר ה
 כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחֲזוּל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם
 וַיִּרְשׁ זֶרְעֶךָ אֶת שַׁעַר אֵיבֹיבֶיךָ:
 (יח) וְהִתְבָּרְכוּ בְּזֶרְעֶךָ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ
 עַקֵּב אֲשֶׁר שָׁמַעַתְּ בְּקֹלִי:
 (פרק כב)

(ב) וַיֵּדָא אֱלֹהֵי ה' נבואת יצחק
 וַיֹּאמֶר בגדר
 אֵל הַנֶּדֶד מִצְרִימָה הקבלה לנבואות
 שָׁכֵן בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהֵיךָ: אברהם:
 (ג) גֹּדֵר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת מאמר א ומאמר ג
 וְאֶהְיֶה עִמָּךְ וְאֲבָרְכֶךָ כפילות נתינת הארץ:
 כִּי לֹךְ וְלִזְרַעְךָ אֶתֶּן אֶת כָּל הָאָרֶץ הַזֹּאת מאמר ב
 וְהִקְמַתִּי אֶת הַשְּׁבַעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ:
 (ד) וְהִרְבִּיתִי אֶת זֶרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
 וְנָתַתִּי לְזֶרְעֶךָ אֶת כָּל הָאָרֶץ הַזֹּאת
 וְהִתְבָּרְכוּ בְּזֶרְעֶךָ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ:
 (ה) עַקֵּב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי
 וַיִּשְׁמַר מִשְׁמֵרַתִּי מִצֻּוֹתַי חֻקֹּתַי וְתוֹרֹתַי:
 (פרק כו)

נבואת יצחק
בבאר שבע
ג' נבואות יאל תירא:
מאמר א

(כד) וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בַּלַּיְלָהָה הֵוא
וַיֹּאמֶר
אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ
אֵל תִּירָא כִּי אֶתְּךָ אֲנֹכִי
וַיְבַרְכֶיךָ וְהִרְבִּיתִי אֶת זֶרְעֶךָ
בְּעֵבוֹר אַבְרָהָם עַבְדִּי:
(פרק כו)

חלום הסולם
הקבלה לנבואת
אברהם באלון מורה:
מאמר א

(יג) וְהִנֵּה ה' נֹצֵב עָלָיו
וַיֹּאמֶר
אֲנִי ה'
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וְאֱלֹהֵי יִצְחָק
הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שׁוֹכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְנַנְּהָ וְלִזְרַעֲךָ:
הקבלה לברית בין
הבתרים:
מאמרים א ה י

(יד) וְהָיָה זֶרְעֶךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ
וּפְרִצְתָּ יָמָה וְקִדְמָה וְצַפְנָה וְנִגְבָּה
וַיְבָרְכֶיךָ בְּכָל מִשְׁפַּחַת הָאֲדָמָה וַיְבֹרַעֲךָ:
הנגדה לנבואת יעקב
בבואו מפרן ארם:
מאמר ב ומאמר ו

(טו) וְהִנֵּה אֲנֹכִי עֹמֵד
וּשְׁמֵרְתִיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ
וְהִשְׁבַּתִיךָ אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת
כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ
עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לְךָ:
(פרק כח)

נבואת יעקב
בבואו מפרן ארם
הקבלה לנבואת ברית
מילה:
מאמר א ומאמר ה

(טז) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב עוֹד בָּבֹאוֹ מִפְּדֵן אֲרָם
וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ:
(יז) וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים
שְׁמֹךְ יַעֲקֹב
לֹא יִקְרָא שְׁמֹךְ עוֹד יַעֲקֹב
כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֹךְ
וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל:
הנגדה לנבואת חלום
הסולם:
מאמר ב ומאמר ו
קיום הנבואה: מאמר ח

(יא) וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים
אֲנִי אֶל שְׂדֵי
פָּרָה וּרְבֵה
גֹי וְקָהַל גֹּוִים יִהְיֶה מִמֶּךָ
וּמַלְכִים מִחֲלָצֶיךָ יֵצְאוּ:
(יב) וְאֵת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וְלִיצְחָק
לְךָ אֶתְנַנֶּה
וְלִזְרַעְךָ אֶחְרִיף אֶתֵּן אֵת הָאָרֶץ:
(יג) וַיַּעַל מֵעֵלְיוֹ אֱלֹהִים בְּמָקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵתוֹ:
(פרק לה)

(ב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמֵרָאת הַלַּיְלָה
וַיֹּאמֶר
נְבוֹאֹת יַעֲקֹב
בְּבֹאֵר שֶׁבַע
יֵעֲקֹב יַעֲקֹב
וַיֹּאמֶר הַנְּנִי:
(ג) וַיֹּאמֶר
אֲנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ
אֵל תִּירָא מִרְדָּה מִצְרַיִמָּה
כִּי לְגֹי גָדוֹל אֲשִׁימְךָ שָׁם:
(ד) אֲנֹכִי אֲרַד עִמָּךְ מִצְרַיִמָּה
וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַּם עֹלָה
וַיֹּסֵף יִשִׁית יָדוֹ עַל עֵינֶיךָ:
(פרק מו)

ג' נבואות אל תירא:
מאמר א'
הקבלה לנבואת ילך
לד' ולברית בין
הבתרים:
מאמר א'

הודיעו בעמים עלילותיו:
שיחו בכל נפלאותיו:
ישמח לב מבקשי ה':
בקשו פניו תמיד:
מפתיו ומשפטי פיו:
בני יעקב בחיריו:
בכל הארץ משפטיו:
דבר צנה לאלף דור:
ושבועתו לישחק:
לישראל ברית עולם:
חבל נחלתכם:
כמעט וגרים בה:
מממלכה אל עם אחר:
ויזכח עליהם מלכים:
ולנביאי אל תרעו:
(תהלים קה)

(א) הודו לה' קראו בשמו
(ב) שירו לו זמרו לו
(ג) התהלכו בשם קדשו
(ד) דרשו ה' ועזו
(ה) זכרו נפלאותיו אשר עשה
(ו) זרע אברהם עבדו
(ז) הוא ה' אלהינו
(ח) זכר לעולם בריתו
(ט) אשר כרת את אברהם
(י) ויעמידה ליעקב לחק
(יא) לאמר לה' אתן את ארץ בנעז
(יב) בהיותם מתי מספר
(יג) ויתהלכו מגוי אל גוי
(יד) לא הניח אדם לעשקם
(טו) אל תגעו במשיחי

מאמר א

נבואות אברהם בהקבלה לנבואות יצחק ויעקב

(לפרשות: לך לך, וירא, תולדות, ויצא, וישלח, ויגש)

פתיחה

כאשר נתבונן בנבואותיהם של האבות בספר בראשית נראה תופעה מעניינת. ההבטחות שנאמרו לאברהם שבות ונאמרות ליצחק וליעקב, באופן שכמעט לכל נבואותיו של אברהם יש הקבלה בנבואותיהם של יצחק ויעקב וכן לכמעט כל נבואותיהם של יצחק ויעקב יש הקבלה בנבואותיו של אברהם.

בתחילה נסביר את הדברים ולאחר מכן נדגימם בטבלה. ההסבר ייערך לפי סדרן של נבואות יצחק ויעקב, והטבלה תיערך לפי סדרן של נבואות אברהם. בדרך אגב יתבארו מספר עניינים סתומים בנבואות האבות.

נבואת יצחק הראשונה [בגדר]

בראשית פרק כו:

(א) ויהי רעב בארץ מלכד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם וילך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים גררה:

(ב) וירא אליו ה' ויאמר אל תרד מצרימה שכן בארץ אשר אמר אליך:

(ג) גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקמתי את השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך:

(ד) והרביתי את זרעך ככוכבי השמים ונתתי לזרעך את כל הארצות האל והתברכו בזרעך כל גויי הארץ:

(ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמר משמרת מצותי תקותי ותורתתי:

נבואה זו מקבילה בצורה ברורה לשלוש מנבואותיו של אברהם, נבואת העקידה, נבואת אלון מורה ונבואת בית אל.

ראשית, בנבואה זו יש אזכור מפורש של נבואת העקידה: וְהִקְמַתִּי אֶת הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ. היכן נשבע הקב"ה לאברהם? המקום היחיד שמצאנו בו שבועה מפורשת לאברהם הינו במעמד העקידה: וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם ה' כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וְלֹא חִשַׁכְתָּ אֶת בְּנֶךְ אֶת יְחִידְךָ... (בראשית כב טז). וכן כתב המפרש הקדמון 'שכל טוב': "והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך – בהר המוריה".

האם יש בהבטחה הנוכחית ציטוט מתוכן השבועה שבמעמד העקידה? נראה שכן. כל המשך הנבואה לאחר התיבות וְהִקְמַתִּי אֶת הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ הינה כציטוט ישיר מן השבועה שנשבע הקב"ה לאברהם כפי שנפרט בסמוך. אם כן, התיבות וְהִקְמַתִּי אֶת הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ מהוות פתיחה לפסוקים ד ה, למרות שבחלוקת הפסוקים מצורפות תיבות אלו כסופו של פסוק ג.

נפרט כיצד ההבטחה ליצחק הינה ציטוט מהשבועה לאברהם. את פסוקי שתי הנבואות נעתיק בשלימות, ללא השמטה וללא שינוי סדר:

וְהִקְמַתִּי אֶת הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ, מִקְבִּיל אֵל: וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם ה' כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וְלֹא חִשַׁכְתָּ אֶת בְּנֶךְ אֶת יְחִידְךָ.

וְהִרְבִּיתִי אֶת זֶרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם, מִקְבִּיל אֵל: וְכִי בָרַךְ אֲבִרְכֶךָ וְהִרְבָּה אַרְבֵּה אֶת זֶרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכִחוּל אֲשֶׁר עַל שַׁפְתַּי הֵימָּן.

וְנִתְתִּי לְזֶרְעֶךָ אֶת כָּל הָאָרֶצַת הָאֵל, מִקְבִּיל אֵל: וַיִּרְשׁ זֶרְעֶךָ אֶת שַׁעַר אֵיבָיו. כפי שפירש שם בעל 'שכל טוב': "וירש זרעך את שער אויביו – בני כנען". להלן מאמר ג נבסס הקבלה זו.

וְהִתְבָּרַכְוּ בְּזֶרְעֶךָ כָּל גֹּיֵי הָאָרֶץ, מִקְבִּיל אֵל: וְהִתְבָּרַכְוּ בְּזֶרְעֶךָ כָּל גֹּיֵי הָאָרֶץ.

עֶקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקִלְיָ וַיִּשְׁמַר מִשְׁמֵרָתִי מִצִּוְתֵי חֲקוּתֵי וְתוֹרֹתַי, מִקְבִּיל אֵל: עֶקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקִלְיָ.

כך גם שתי נבואות אברהם, באלון מורה ובבית אל, נכפלות כאן מפי ה' ליצחק. בנבואת אלון מורה נאמר לְזֶרְעֶךָ אֶתְנֶן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת (יב ז), ונכפל כאן בפסוק ד וְנִתְתִּי לְזֶרְעֶךָ אֶת כָּל הָאָרֶצַת הָאֵל. בנבואת בית אל נאמר כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְנַנֶּה וְלְזֶרְעֶךָ עַד עוֹלָם (יג טו), ונכפל כאן בפסוק ג כִּי לְךָ וְלְזֶרְעֶךָ אֶתְנֶן אֶת כָּל הָאָרֶצַת הָאֵל.

יחד עם ההבטחה נכפל הציווי. בנבואת בית אל נאמר לאברהם קום התהלך בארץ לארצה ולרחבה כי לך אתננה (יג ז), ובנבואת יצחק נאמר שכן בארץ אשר אמר אליך: גור בארץ הזאת... כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל (פסוקים ב ג).²

להבטחה שבפסוק ד ונתתי לזרעך את כל הארצות האל צייננו שתי הקבלות, הקבלה אחת מצד התוכן וההקשר אל וירש זרעך את שער איביו שבנבואת העקידה, והקבלה שניה מצד הלשון והעניין אל לזרעך אתן את הארץ הזאת שבנבואת אלון מורה. במאמר ג ניווכח כי שלושת הפסוקים אגודים זה בזה.

ההבטחה הכפולה כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל (פסוק ג) – ונתתי לזרעך את כל הארצות האל (פסוק ד) מצריכה ביאור, וכך אף כפל נבואותיו המקבילות של אברהם כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה ולזרעך עד עולם (נבואת בית אל, יג טו) – לזרעך אתן את הארץ הזאת (נבואת אלון מורה, יב ז). במאמר ב ננסה להסביר את הכפילות, יחד עם כפילויות מקבילות.

נותרו שתי ההבטחות הראשונות בנבואת יצחק שעדיין לא צייננו להן הקבלות: ואהיה עמך, ואברכך (פסוק ג). להבטחת 'ואהיה עימך' אין הקבלה בנבואת אברהם אלא בנבואת יעקב.³ הבטחת 'ואברכך' אפשר שמקבילה היא לנבואת 'לך לך' שנאמר גם בה 'ואברכך' (יב ב), ובכך מקבילים גם הציוויים המקדימים בנבואת יצחק ונבואת אברהם: שכן בארץ אשר אמר אליך: גור בארץ הזאת... ואברכך ציווי ליצחק, בהקבלה לציווי לאברהם לך לך... אל הארץ אשר אראך... ואברכך. לחילופין, אפשר שנכון להקביל את הבטחת 'ואברכך' אל כי ברך אברכך שבשבעת העקידה. תיבות

² בסמוך נציע שהציווי הראשון ליצחק שכן בארץ אשר אמר אליך מקביל לציווי הראשון לאברהם לך לך... אל הארץ אשר אראך (יב א), ולהצעה זו רק הציווי השני ליצחק גור בארץ הזאת מקביל לציווי שבנבואת בית אל קום התהלך בארץ.

³ הפסוקים יצוטטו במאמר ד.

⁴ כה ראשית דבר ה' אל אברהם:

(א) ויאמר ה' אל אברהם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך:

(ב) ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה:

(ג) ואברכה מברכך ומקללך אור ונברכו בך כל משפחת האדמה:

מקבילותיה של נבואה זו פזורות לאורך נבואות יצחק ויעקב, וזה סדרן:
את ציווי 'אל הארץ אשר אראך' הקבלנו כאן. את הבטחת 'ואעשך לגוי גדול' נקביל בסעיף 'נבואת יעקב בבאר שבע' ובהערה שם. את הבטחת 'ואברכך' הקבלנו בסעיף הנוכחי ובסעיף הבא. את הבטחת 'ואברכה מברכך ומקללך אור' נקביל במאמר ז הערה 62. את הבטחת 'ונברכו בך כל משפחות האדמה' נקביל בסוף סעיף 'חלום הסולם' ובהערה שם.

אלו הקפנו למעלה בסוגריים מרובעות, היות שלא מצאנו להם הקבלה בפסוקים ד ה המקבילים לשבועת העקידה.

אם אכן הבטחת 'ואברכך' מקבילה ל'כי ברך אברכך' שבשבועת העקידה, מדוע הוקדמה לפסוק ג, ואינה סדורה בין הבטחות העקידה המצוטטות בפסוקים ד ה ?

אפשר שהבטחת 'ואברכך' הינה אישית, ולא ניתן להעבירה מאדם לאדם, מאברהם ליצחק. אם היה נאמר 'ואברך את אברהם' לא הייתה זו ברכה ליצחק, וכאשר מובטח ליצחק עצמו 'ואברכך' אין זה ציטוט מהברכה לאברהם. לפיכך אין ברכת 'ואברכך' סדורה כציטוט משבועת העקידה אלא כברכה ישירה ליצחק.

נבואת יצחק השניה [בבאר שבע]

נבואתו השניה של יצחק נמצאת אף היא בפרק כו:

(כד) וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ אֵל תֵּיָרָא כִּי אֲתָךְ אֲנֹכִי וּבְרַכְתִּיךָ וְהִרְבִּיתִי אֶת זְרַעְךָ בְּעֵבוֹר אַבְרָהָם עַבְדִּי:

ניכר לעין כי נבואתו השניה של יצחק מקבילה לנבואתו הראשונה. להלן הנבואה השניה כסדרה, בהקבלה לפסוקים מתוך הנבואה הראשונה:

הנבואה הראשונה	הנבואה השניה
וְהִקְמַתִּי אֶת הַשְּׁבַעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ	אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ
	אֵל תֵּיָרָא
וְאֶהְיֶה עִמָּךְ וְאַבְרָכְךָ	כִּי אֲתָךְ אֲנֹכִי וּבְרַכְתִּיךָ
וְהִרְבִּיתִי אֶת זְרַעְךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם	וְהִרְבִּיתִי אֶת זְרַעְךָ
עַקֵּב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקִלְי וַיִּשְׁמַר מִשְׁמֵרַתִּי מִצֹּתֵי חַקֹּתַי וְתוֹרַתִּי	בְּעֵבוֹר אַבְרָהָם עַבְדִּי

המעבר מ'ואהיה עמך' אל 'אתך אנוכי' מלמד כי בנבואה השניה מבטיחו הקב"ה על קיומה בפועל של הנבואה הראשונה. זה אולי ההסבר לכך שבנבואה השניה מצוטטות

רק הבטחות הברכה וריבוי הזרע הקרובות להתקיים ולא הבטחת הארץ המעותדת לדורות הבאים.

למרות ההקבלה והקשר בין שתי נבואותיו של יצחק, לכל אחת מהן יש מקבילות נפרדות בנבואותיו של אברהם. נבואת יצחק בגרר מקבילה בעיקר לשבועת העקידה ולנבואות אברהם באלון מורה ובבית אל כאשר ראינו בסעיף הקודם. נבואת יצחק בבאר שבע מקבילה בעיקר לנבואת מחזה אברהם, ואל נבואות אלו מקבילה אף נבואת יעקב בבאר שבע, כפי שנראה מיד.

אל תירא, כך התבשר כל אחד מהאבות:

אברהם בנבואת המחזה – אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברהם במחזה לאמר "אל תירא" אברהם אנכי מגן לך שכרף הרבה מאד (טו א)

יצחק בנבואתו השניה [בבאר שבע] – וירא אליו ה' בלילה ההוא ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך "אל תירא" כי אתך אנכי וברכתיד והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי (כו כד)

יעקב בנבואתו בבאר שבע – ויאמר אלהים לישראל במראת הלילה ויאמר יעקב יעקב ויאמר הנני: ויאמר אנכי האל אלהי אביך "אל תירא" מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם: אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלה גם עלה ויוסף ישית ידו על עיניך: (מו, ב – ד)

חיזוק אל תירא בא יחד עם הבטחת השגחה פרטית⁵:

לאברהם – אנכי מגן לך

ליצחק – כי אתך אנכי

ליעקב – אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלה גם עלה

ועם הבטחת ההשגחה באה בשורת ריבוי הזרע:

בנבואת אברהם – ויאמר אברהם אדני ה' מה תתן לי ואנכי הולך ערירי ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר: ויאמר אברהם הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אתי: והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך: ויצא אתו החוזה ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים

⁵ ראה בהרחבה במאמר ד.

אם תוכל לספר אתם ויאמר לו "כה יהיה זרעך": והאמן בה' ויחשבה לו
צדקה: (טו, ב - ו)

בנבואת יצחק - [ויברכתיו] ודרביתי את זרעך

בנבואת יעקב - כי לגוי גדול אשימך שם

הנבואות דומות גם בסוג החזון:

לאברהם - הֲיָה דְבַר ה' אֵל אַבְרָם בְּמַחְזָה... הַבֵּט נָא הַשְּׁמִימָה וְסַפֵּר
הַפּוֹכְבִים... "משמע שהיה לילה" (תוס' ברכות ז ע"ב בשם רשב"ם, שלא
כרמב"ן כאן)

ליצחק - וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בַּלַּיְלָהָה הַהוּא

ליעקב - וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמֵרָאֵת "הַלַּיְלָה"

הלילה מסמל את זמן הצער והגלות (משיבת נפש והעמק דבר, כו כד) ובזמן שכזה
נצרך האדם לחיזוק אל תירא' ולהבטחת עימך אנוכי'. באברהם הוצרכו המדרשים
והמפרשים לחפש ממה התיירא עד שנצרך לחיזוק אל תירא', אבל ביצחק ויעקב
ההקשר מובן מאליהו, יצחק התיירא מהצער שציערוהו פלשתים ויעקב התיירא בגלותו
למצרים, ולפיכך התגלה הקב"ה לחזקם ולאמצם.

השרשור בין שלושת הנבואות מודגש ומורגש בפתחותיהן בלשון אנוכי⁶:

בנבואת אברהם - אֲנֹכִי מִגֵּן זָךְ

בנבואת יצחק - אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ...

בנבואת יעקב - אֲנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ...

⁶ סדרת נבואות אנוכי' צויינה בספר צרור המור (מו ג).

כבר במדרשים ניתן למצוא סדרת נבואות אנוכי', עם המשך לנבואת משה בסנה או לנבואת
כל ישראל בעשרת הדברות ועוד. אלא שהמדרשים ציינו לגבי יעקב את אֲנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל
שבנבואת יעקב בחרן (לא יג) או את אֲנֹכִי אֲרֹד עִמָּךְ מְצַרִּימָה וְאָנֹכִי אֲעֹלְךָ גַם עֲלֵה שְׁבַחמִשְׁךָ
נבואת יעקב בבאר שבע (פסוק ד), ולא את הפסוק שהזכרנו הפותח את נבואת יעקב בבאר
שבע.

נבואת יעקב ונבואת יצחק קשורות זו לזו אף במקום ובמעשה הנלווים לנבואה. נבואת יצחק הייתה בבאר שבע, ולאחר הנבואה בנה מזבח, כאמור: וַיַּעַל מִשָּׁם בְּאֵר שָׁבַע: וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בַּלַּיְלָה הַהוּא... וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ (כד, כג - כה). יעקב בבואו לבאר שבע זבח זבחים ואזי זכה לנבואה, כאמור: וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל אֲשֶׁר לוֹ וַיָּבֹא בְּאֵרָה שָׁבַע וַיִּזְבַּח זְבָחִים לַאֱלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל... (מו, א - ב). וכהמשך לכך הוזכר דווקא יצחק בנבואת יעקב בהיגד אֲנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי "אָבִיךָ", כאשר פירשו המפרשים. רשב"ם על אתר כבר קישר בין זבחיו של יעקב בבאר שבע למזבחו של יצחק בבאר שבע, ולפי מה שראינו אף תוכן הנבואות הנלוות מקביל ושווה.

נותרה תיבת 'וברכתיך' בנבואת יצחק בבאר שבע שלא מצאנו לה הקבלה בנבואות אברהם או יעקב המקבילות לנבואה זו. גם בנבואת יצחק בגרר נותרה תיבת 'ואברכך' לבסוף בלא הקבלה ישירה בנבואות אברהם המקבילות לנבואה זו, ושם ציינו היכן כן מצאנו 'ואברכך' וכי ברך אברכך' בנבואות אברהם.

כעת נוסיף כי בנבואת אברהם אודות שרה התברכה שרה כפולה: "וברכתי אותה" וגם נתתי ממנה לך בן "וברכתיה" והיתה לגוים (יז טז). ושמה יש קשר בין ברכתה הכפולה של שרה לברכה הכפולה ליצחק בנה, 'ואברכך' בנבואתו הראשונה, 'וברכתיך' בנבואתו השנייה.

חלום הסולם

(יב) וַיַּחְלֵם וְהִנֵּה סֹלֶם מַעֲבָר אֲרָצָה וְרֹאשׁוֹ מֵגִיעַ הַשָּׁמַיְמָה וְהִנֵּה מִלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֲלִים וַיֵּרְדִים בּוֹ: (יג) וְהִנֵּה ה' נֹצֵב עָלָיו וַיֹּאמֶר -

אָנִי ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וְאֱלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְנַנָּה וְלְזָרְעֶךָ:

(יד) וְהָיָה זָרְעֶךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפְרֻצַּת יָמָה וְקִדְמָה וְצַפְנָה וְנִגְבָּה וְנִבְרָכוּ בְךָ כָּל מִשְׁפַּחַת הָאָדָמָה וּבְזָרְעֶךָ:

(טו) וְהִנֵּה אָנֹכִי עֹמֵד וְשֹׁמְרֵתֶיךָ בְּכָל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ וְהִשְׁבַּתֶיךָ אֶל הָאָדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לְךָ:

(פרק כח)

"אני הי!" ביטוי זה, השגור בפי נביאי ה' מימות משה והלאה, עודנו נדיר בחומש בראשית, ומופיע רק פעמיים. הראשונה בברית בין הבתרים והשנייה בחלום הסולם.

האם גם תוכן הנבואות זהה? הן והן. בשתי הנבואות מובטחת הארץ, מעותדת גלות, ומובטחת שיבה מן הגלות.

בברית בין הבתרים מובטחת הארץ: ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה (טו ז), מעותדת גלות: ויאמר לאברם ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה (פסוק יג), מובטחת שיבה מן הגלות: ודור רביעי ישובו הנה (פסוק טז), ושבה הארץ ומובטחת: ביום ההוא פרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת: את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמני: ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים: ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבوسی: (פסוקים יח – כא).

כך גם בחלום הסולם מובטחת הארץ: הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה ולזרעך, מעותדת גלות כאמור לפני הנבואה: ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה, ובנבואה עצמה: ושמרתיך בכל "אשר תלך", ומובטחת שיבה מן הגלות: והשבתיך אל האדמה הזאת.

אפשר שגם הבטחת השמירה בזמן גלותו של יעקב והנה "אנכי" עמך ושמרתיך בכל אשר תלך מקבילה לחברתה שבברית בין הבתרים: וגם את הגוי אשר יעבדו דן "אנכי" ואחרי כן יצאו ברכש גדול (פסוק יד).⁷

ההקבלה לברית בין הבתרים נכונה רק לפסוק הראשון ולפסוק האחרון של נבואת חלום הסולם, פסוק יג ופסוק טו. הפסוק האמצעי, פסוק יד, מקביל לנבואות אחרות של אברהם כדלהלן.⁸

חציו הראשון של פסוק יד מקביל לנבואת בית אל, ופסוק יג שכבר הקבלנוהו לברית בין הבתרים מצטרף אף הוא להקבלה לנבואת בית אל. בפסוקים יג ויד הובטח: "הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה ולזרעך:" "והיה זרעך כעפר הארץ" "ויפרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה", ואליהם מקבילה נבואת בית אל: וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לזט מעמו שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם "צפנה ונגבה וקדמה וימה": "כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה ולזרעך" עד עולם: "ושמתי את

⁷ בהמשך החיבור נשוב לעיין בקשר שבין ברית בין הבתרים לחלום הסולם: במאמר ה ננסה להבין את משמעות שם הוי"ה על פי תוכן נבואות אלו שנאמר בהן "אני ה'", ובמאמר י נראה כי התורה מרמזת שוב ושוב לקשר המיוחד שבין הנבואות.

⁸ שמא בכל זאת היה ניתן למצוא לפסוק יד גם הקבלה מסויימת בינו לברית בין הבתרים: ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה בפסוק זה, במקביל לגבולות המורחבים, ארץ עשרה עממים, מנהר מצרים עד נהר פרת, המובטחים בברית בין הבתרים. אולם חז"ל (שבת קיח ע"ב) לימדונו שפריצתו של יעקב, ימה וקדמה וצפונה ונגבה, פורצת את גבולותיו של אברהם אשר מנהר מצרים ועד פרת, ועודפת עליהן.

זָרַעַךְ כַּעֲפַר הָאָרֶץ" אֲשֶׁר אִם יוּכַל אִישׁ לִמְנוֹת אֶת עַפְר הָאָרֶץ גַּם זָרַעַךְ יִמְנָה: קוּם הַתְּהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאֶרְכָּה וּלְרַחֲבָה כִּי לֹךְ אֶתְנַנְּה: (ג, יד - ז).

את הבטחת 'לך אתננה ולזרעך' שבנבואת בית אל כבר הקבלנו למעלה לתחילת נבואת יצחק בגרר, ובמאמר הבא יתבאר פשר כפילות ההקבלות.

חציו השני של פסוק יד בנבואת חלום הסולם וּנְבָרְכוּ בְךָ כָּל מְשַׁפְּחַת הָאָדָמָה וּבְזֵרַעַךְ מִקְבִּיל לַאֲשֶׁר הוּבְטַח לַאֲבִרָהּ בְּסוּיֵם נְבוּאָת לֹךְ לֹךְ: וּנְבָרְכוּ בְךָ כָּל מְשַׁפְּחַת הָאָדָמָה.

דומות אליהן ושונות מהן שתי הבטחות וְהַתְּבָרְכוּ בְזֵרַעַךְ כָּל גוֹיֵי הָאָרֶץ שנאמרו לַאֲבִרָהּ וְלִיצְחָק, לַאֲבִרָהּ בְּשׁוּעַת הַעֲקִידָה וְלִיצְחָק בְּנְבוּאָת גֵּרָר, כִּפִּי שְׁפוּרֵט בְּסַעֲיָף הַקּוּדָם.⁹

ההקבלה בין נבואת חלום הסולם לנבואות אברהם יכולה אולי להנהיר את הדגש על אברהם בפסוק הפותח את הנבואה: אָנֹכִי ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם "אָבִיךָ" וְאֱלֹהֵי יִצְחָק, וְרֵאדָה בְּמַפְרָשִׁים שֶׁהִסְבִּירוּ אֶת הַדְּגֵשׁ בְּדַרְכִּים אַחֲרוֹת.¹⁰

---

⁹ עם זאת, בפרשת וירא מצטט הקב"ה מנבואת לך לך, דווקא בלשון וְהַתְּבָרְכוּ... גוֹיֵי הָאָרֶץ: וְאַבְרָהָם הָיוּ יְהִי לְגוֹי גָדוֹל וְעַצוּם וּנְבָרְכוּ בּוֹ כָּל גוֹיֵי הָאָרֶץ (יח יח). "היו יהיה לגוי גדול ועצום" במקביל להבטחת 'לך לך' וְאֶעֱשֶׂה לְגוֹי גָדוֹל; "ונברכו בו כל גוֹיֵי הָאָרֶץ" במקביל להבטחת 'לך לך' וּנְבָרְכוּ בְךָ כָּל מְשַׁפְּחַת הָאָדָמָה.

הפסוק "ואברהם היו יהיה..." נמצא בתחילת פרשת וירא, כמעשה סדום, וקודם הוא לשבועת העקידה הנמצאת בסוף פרשת וירא. לפיכך אין לומר שהיגד "ונברכו בו כל גוֹיֵי הָאָרֶץ" מיוסד על שבועת העקידה המאוחרת לו, אלא על נבואת 'לך לך' הקודמת לו.

¹⁰ הדגשת אברהם בכינוי 'אביך' בנבואתו הראשונה של יעקב, חלום הסולם, שהקבלנוה לנבואות אברהם, בולטת כניגוד להדגשת יצחק בכינוי זה בנבואתו האחרונה של יעקב, נבואת יעקב בבאר שבע, שהקבלנוה לנבואת יצחק, כאשר ציינו בסעיף הקודם.

קיימים פסוקים נוספים המדגישים את יחסו של יעקב לאחד מאבותיו או לשניהם יחד:

דברי יעקב ללבן - לֹאֲלֵי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וּפְחָד יִצְחָק הָיָה לִי (לא מב).

דברי לבן לעומת שבועת יעקב - אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וְאֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי אַבְרָהָם וְאֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי אַבְרָהָם וְאֱלֹהֵי יִצְחָק (שם נג).

תפילת יעקב - אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וְאֱלֹהֵי אָבִי יִצְחָק ה' הָאֵמֵר אֵלַי... (לב י).

שיבת יעקב לחברון - וַיָּבֵא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו מִמְרָא קְרִית הָאֲרֵבַע הוּא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר גֵּר שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק (לה כז).

ברכת יעקב לבני יוסף - הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְכּוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וְיִצְחָק הָאֱלֹהִים הָרַעָה אֹתִי... וַיִּקְרָא בְהֵם שְׁמֵי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק... (מח, טו - טז).

המפרשים, ובפרט הרמב"ן (לא נג; מו א), עמדו על השינויים בין הפסוקים. וה' יתן חלקנו

נבואת יעקב בבואו מפרן ארם

בבוא יעקב מפרן ארם נראה אליו האלוקים, ברכו ושינה שמו, והבטיחו על גדולת זרעו ועל ירושת הארץ. נבואת ברית המילה שנאמרה לאברהם דומה לנבואה זו בכל סממניה, בסגנון הנבואה ובשם אֵל שִׁדִי, בשינוי השם ובפריה ורביה, בגויים ומלכים ובנתינת הארץ, ואף בדרך סילוק הנבואה¹¹.

כפי שיראה הרואה:

נבואת יעקב בבואו מפרן ארם

(ט) "וַיֵּרָא" אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב עוֹד בְּבֹאוֹ מִפְּרָן אֲרָם וַיְבָרֵךְ אֹתוֹ:
 (י) וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים שְׁמֶךָ יַעֲקֹב "לֹא יִקְרָא שְׁמֶךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ" וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל:
 (יא) וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים "אֲנִי אֵל שִׁדִי" "פְּרָה" "וְרִבְיָה" "גוֹי וְקָהֵל גוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָ וּמְלָכִים מִחֲלָצֶיךָ יֵצְאוּ":
 (יב) "וְאֵת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וְלְיִצְחָק לָךְ אֶתְנַנֶּה וְלְזוֹרְעָךָ אֲחֲרַיִךְ אֶתֵּן אֵת הָאָרֶץ":
 (יג) "וַיַּעַל מֵעֵלְיוֹ אֱלֹהִים" בְּמָקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אֹתוֹ:
 (פרק לה)

נבואת ברית מילה

(א) וַיְהִי אַבְרָם בֶּן תְּשָׁעִים שָׁנָה וַתִּשְׁעַ שְׁנַיִם "וַיֵּרָא" ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו "אֲנִי אֵל שִׁדִי" הַתְּהַלֵּךְ לִפְנֵי וְהָיָה תָמִים:
 (ב) וְאַתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ "וְאַרְבֵּה" אֹתְךָ בְּמֵאֵד מְאֹד:
 (ג) וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל פָּנָיו וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר:
 (ד) אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתְּךָ וְהָיִיתָ לְאֵב הַמִּזֵּן גוֹיִם:
 (ה) "וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֵת שְׁמֶךָ אַבְרָם וְהָיָה שְׁמֶךָ אַבְרָהָם" כִּי אֵב הַמִּזֵּן גוֹיִם נָתַתִּיךָ:
 (ו) "וְהִפְרַתִּי" אֹתְךָ בְּמֵאֵד מְאֹד "וְנָתַתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמֶּךָ יֵצְאוּ":

בתורתו ויאיר עינינו להבין ולהשכיל.

¹¹ מדרש תנחומא (בובר) בפרשת וישלח ציין לקשר בין נבואות אלו בשם אֵל שִׁדִי, והוסיף להקביל: "מה אברהם דבר עמו הקב"ה בן צ"ט שנים, אף יעקב דבר עמו הקב"ה בן צ"ט שנים".

נבואות אלו הינן גם חלק ממערכת מקיפה יותר של נבואות בשם אלוקים ואֵל שִׁדִי וברכות וציוויי פריה ורביה, כפי שנראה במאמר ה.

(ו) וְהִקְמַתִי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ
וּבֵין זֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתֶם לְבְרִית
עוֹלָם לְהִזוֹת לְךָ לֹא־לֵאלֹהִים
וּלְזֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ:

(ז) "וּנְתַתִּי לְךָ וּלְזֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ
אֶת אֶרֶץ מִגְרִיף אֶת כָּל אֶרֶץ
כְּנַעַן" לְאַחֲזוֹת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם
לֹא־לֵאלֹהִים:

(טו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם
שְׂרֵי אֲשַׁתְּךָ "לֹא תִקְרָא אֶת
שְׂמָה שְׂרֵי כִי שָׂרָה שְׂמָה":

(טז) וּבִרְכַתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי
מִמֶּנָּה לְךָ בֶּן וּבִרְכַתֶּיהָ "וְהָיְתָה
לְגוֹיִם מְלֻכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ":

(כב) וַיְכַל לְדַבֵּר אֹתוֹ "וַיַּעַל
אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם":

(פרק יז)

הפרש יש בין נבואת ברית המילה ובין נבואת יעקב בבואו מפרן ארם, שבראשונה נאמרה נתינה אחת לאברהם וזרעו: "וּנְתַתִּי" לְךָ וּלְזֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיף אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנַעַן לְאַחֲזוֹת עוֹלָם, ובשניה נאמרו שתי נתינות, אחת ליעקב ואחת לזרעו: וְאֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וְלִיצְחָק לְךָ "אֶתְנַנָּה" וּלְזֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ "אֶתֶּן" אֶת הָאָרֶץ. במאמר הבא ננסה להבין את ההפרש שבין הנבואות.

נבואת יעקב בבאר שבע

בלילו האחרון של יעקב בארץ ישראל, בעמדו לצאת למצרים, קיבל את נבואתו האחרונה:

(ב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמִרְאֵת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הַגִּנְי:
 (ג) וַיֹּאמֶר אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אַבְיָךְ אֵל תִּירָא מִרְדֵּה מִצְרַיִם כִּי לְגוֹי גָדוֹל
 אֲשִׁימְךָ שָׁם: (ד) אָנֹכִי אֲרַד עִמָּךְ מִצְרַיִם וְאָנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַם עֲלֵה וַיֹּסֶף יִשְׁתִּית יָדוֹ
 עַל עֵינָיֶךָ:
 (פרק מו)

כבר ראינו בסעיף 'נבואת יצחק השניה [בבאר שבע] כי נבואת יעקב בבאר שבע עומדת בסדרת נבואות 'אל תירא', ואף הבחננו בקשר המיוחד בין נבואת יעקב בבאר שבע לנבואת יצחק בבאר שבע.

כעת עלינו להשלים את הקבלות נבואת יעקב בבאר שבע.

את הבטחת פי לגוי גדול אֲשִׁימְךָ שָׁם העמדנו כהקבלה לברכות ריבוי הזרע שנאמרו בנבואות 'אל תירא'. עתה נוסיף כי לשון ההבטחה 'גוי גדול' מקבילה דווקא לראשית נבואתו של אברהם, נבואת לך לך: וַיֹּאמֶר ה' אֵל אַבְרָם לֵךְ לְךָ מֵאֶרֶץ וּמְמֹלֶדְתֶּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ: וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָדוֹל... (יב, א – ב). אפשר שיש בכך גם סגירת מעגל, שנבואתו האחרונה של יעקב מקבילה לנבואתו הראשונה של אברהם¹².

פרק טו כולו הינו פרק נבואות. מחציתו הראשונה – נבואת המחזה – חיזוק 'אל תירא' והבטחת ריבוי הזרע, ומחציתו השניה – ברית בין הבתרים – הבטחת הארץ ושיבה מגלות מצרים. עד כה התייחסנו לפרק זה כשתי נבואות נפרדות. את נבואת המחזה העמדנו בסדרת נבואות 'אל תירא' עם נבואות יצחק ויעקב בבאר שבע, ואת ברית בין הבתרים העמדנו בהקבלה לחלוטם הסולם. אפשר גם להתייחס לפרק טו כולו כיחידה אחת¹³, ולהקביל את כולו לנבואת יעקב בבאר שבע:

¹² ייעוד 'גוי גדול' מוזכר כבדרך אגב בתחילת סיפור הפיכת סדום, יחד עם ברכה נוספת מנבואת לך לך: וְאַבְרָהָם הָיוּ יְהִיָּה לְגוֹי גָדוֹל וְעַצוֹם וְנִבְרַכְוּ בּוֹ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ: כִּי יִדְעֹתֶינּוּ... (יח, יח – יט), וראה לעיל הערה 9.

לברכת 'גוי גדול' זכה גם ישמעאל, ככתוב: וְלִישְׁמַעֲאֵל שְׁמַעְתֶּיךָ... וּנְתַתִּיו לְגוֹי גָדוֹל (יז ב), וְגַם אֵת בֶּן הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׁימֶנּוּ כִּי יִרְעֶךָ הוּא (כא יג), כִּי לְגוֹי גָדוֹל אֲשִׁימֶנּוּ (כא יח).

¹³ ראה הערה 121.

נבואות יעקב בבאר שבע פרק טו

(א) אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר ה' אֶל אַבְרָם בְּמַחֲזֵה לְאֹמֶר יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הֲנִנִּי:	(ב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמִרְאֵת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הֲנִנִּי:
אֵל תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מִגֵּן לָךְ...	(ג) וַיֹּאמֶר אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אַבְיָד אֵל תִּירָא מִרְדֵּה מִצְרַיִם:
(ה) וַיֹּאמֶר הַבֵּט נָא הַשְׂמִימָה וְסִפֵּר הַכּוֹכָבִים אִם תּוּכַל לְסַפֵּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זִרְעֶךָ:	כִּי לִגְוִי גְדוֹל אֲשִׁימָךְ שָׁם:
(יג) וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדַע תְּדַע כִּי גַר יִהְיֶה זִרְעֶךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעַבְדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: (יד) וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אָנֹכִי וְאַחֲרָי כִּן יֵצְאוּ בְּרַכָּשׁ גְּדוֹל:	(ד) אָנֹכִי אֶרְדַּ עִמָּךְ מִצְרַיִם וְאָנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַּם עֹלָה:
... (טז) וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא שָׁלֵם עוֹן הָאֲמֵרִי עַד הֵנָּה:	

וַיֹּסֶף יִשִּׁית יָדוֹ עַל עֵינָיֶךָ:

ההבדל העיקרי בין הדרכים הוא לגבי פסוק ד "אָנֹכִי" אֶרְדַּ עִמָּךְ מִצְרַיִם וְ"אָנֹכִי" אֶעֱלֶךָ גַּם עֹלָה. בדרך הראשונה ביקשנו את הקבלתו בנבואות 'אל תירא, ומצאנו "אָנֹכִי" מִגֵּן לָךְ בנבואת אברהם ו-כִּי אֶתָּךְ "אָנֹכִי" בנבואת יצחק. בדרך השנייה ביקשנו את הקבלתו בהמשך פרק טו ומצאנו את הבטחת הישועה והשיבה מן הגלות וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן "אָנֹכִי"... וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה. ועמה יש להוסיף את נבואת חלום הסולם שהקבלנו אליה: וְהֵנָּה "אָנֹכִי" עִמָּךְ וְשִׁמְרֵתִיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ וְהִשְׁבַּתִּיךָ אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת.

מה בין יצחק ליעקב?

ראינו כי נבואות אברהם נחלקו בין יצחק ליעקב, חלקן נכפלו ליצחק וחלקן נשנו ליעקב. ועלינו להמשיך ולנסות להבין פשר דבר, מה בין יצחק ליעקב, מה המכנה המשותף לנבואות שקיבל כל אחד מהם, ומדוע יועדו דווקא אליו.

החלוקה הניכרת ביותר היא חלוקת ברית ושבועה. שתי בריתות כרת הקב"ה עם אברהם, ברית בין הבתרים וברית מילה, ושתיהן נשנו ליעקב, בחלום הסולם ובבואו מפרדן ארם, כאשר ראינו למעלה. שבועה אחת נשבע הקב"ה לאברהם, שבועת העקידה, וחזר הקב"ה והבטיחו ליצחק על קיום השבועה, בנבואתו הראשונה של יצחק, נבואת גרר.

את כל אשר פירטנו בחלוקת ברית ושבועה כלל נעים זמירות ישראל במילים ספורות:

זכרו לעולם בריתו / דבר צוה לאלף דור:

אשר כרת את אברהם / ושבועתו ליצחק:

וישמירה ליעקב לחק / לישראל ברית עולם:

לאמר / לך אתן ארץ כנען / חבל נחלתכם:

בהיותכם מתי מספר / כמעט וגרים בה:

(דברי הימים א, טז, טו – יט; ובשינויים: תהלים קה)

"זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור" כאמור: כי מאהבת ה' אתכם וימשרו את השבועה אשר נשבע לאבותיכם הוציא ה' אתכם ביד חזקה ויפרד מביית עבדים מיד פרעה מלך מצרים: וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים האל הנאמן "שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי (מצותו) מצותיו לאלף דור" (דברים ז, ח – ט).

"אשר כרת את אברהם", כאמור בברית בין הבתרים: ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמר (בראשית טו יח), ובברית מילה: ואתנה בריתי ביני ובינך... והקמתי את בריתי ביני ובינך... ואתה את בריתי תשמר (בראשית יז).

"וישבועתו ליצחק", כאמור בנבואת יצחק בגרר: והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך (בראשית כו ג). ושבועתו ליצחק דייקא, ולא ונשבע ליצחק, שכן הקב"ה לא נשבע בפירוש שבועה חדשה ליצחק אלא העביר לו את השבועה שנשבע לאברהם.

"וישמירה ליעקב לחק לישראל ברית עולם", ככל אשר כתבנו שחלום הסולם ונבואת יעקב בבואו מפרדן ארם הם הם דברי הברית שבברית בין הבתרים וברית מילה.

"לאמר לך אתן ארץ כנען חבל נחלתכם" כאמור בבריתות ובשבועות לזרעך נתתי את הארץ הזאת (ברית בין הבתרים, טו יח), ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגיד את כל ארץ כנען (ברית מילה, יז ח), ונתתי לזרעך את כל הארצות האל (נבואת יצחק בגרר, כו ד), הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה ולזרעך (חלום הסולם, כח ג),

מאמר א ♦ נבואות אברהם בהקבלה לנבואות יצחק ויעקב | כז

וְאֵת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וְלִיצְחָק לְךָ אֶתְנַנָּה וְלִזְרַעְךָ אֶחְרִיד אֶתְּךָ אֵת הָאָרֶץ
(נבואת יעקב בבואו מפדן ארם, לה יב).

”בְּהִיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר”, כאמור וְאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר (לד ל).

”כַּמְעַט וְגָרִים בָּהּ”, כאמור גַּר וְתוֹשֵׁב אֲנִכִּי עִמָּכֶם (כג ד), ונאמר הוא חֲבֵרוֹן אֲשֶׁר גַּר
שֵׁם אַבְרָהָם וַיִּצְחָק (לה כז), ועוד.

הרי שהשבועה נכפלה מפי ה' ליצחק, ודברי הברית שבו והובטחו מפי ה' ליעקב.

ומה בין ברית לשבועה? מדוע שבועתו ליצחק ויעמידה ליעקב לחוק ולברית?

כתב לי הג"ר אוריה ענבל שהברית באה כבחירה בבן הברית, והשבועה כמתנה
ושכר. חידוש הברית נצרך דווקא ביעקב, שקנה בכורת עשיו ולקח את הברכות,
ונדרש אישור משמים על בחירת יעקב, ולפיכך הבטיחו הקב"ה מחדש בדברי הברית.
שלא כיצחק שעליו נכרתה הברית, ואינו זקוק לברית חדשה, אלא לחיזוק השבועה
אשר נשבע ה' לאברהם¹⁴.

בזאת נרוויח יישוב נוסף לקושיית הקדמונים מפני מה שינה הקב"ה את שמם של
אברהם ויעקב ולא שינה את שמו של יצחק. שכן שינוי השם בא כחלק מכריתת ברית,
בקביעת תפקיד וייעוד חדש. ובחירה חדשה שכוזו הייתה רק באברהם להבדילו מבני
נח וביעקב להבדילו מעשיו, ולא ביצחק בן אברהם ושרה שעליו לבדו נכרתה ברית
המילה.

והוסיף הרב יחיאל איתמר לאידך גיסא, שחיזוק השבועה שנשבע הקב"ה לאברהם
מתאים דווקא ליצחק, שכן כל ענייניו של יצחק היו להמשיך, לבסס ולהעמיד את דרכו
וייעודו של אברהם. כמשמעות המקראות לכל אורך חיי יצחק:

---

¹⁴ והוסיף ידידי הרב יוסף זימרמן שהבחנה זו יכולה להבהיר גם מדוע יש פסוקים בג"ך
שמזכירים את אברהם ויעקב ומדלגים על יצחק:

לְכֵן כֹּה אָמַר ה' אֵל בֵּית יַעֲקֹב, אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם, לֹא עָתָה יָבוֹשׁ יַעֲקֹב... (ישעיה
כט כב)

וְאֵתָהּ יִשְׂרָאֵל עַבְדֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ זֶרַע אַבְרָהָם אֶהְבִּי (ישעיה מא ח)
כִּי אַבְרָהָם לֹא יָדְעָנוּ וְיִשְׂרָאֵל לֹא יָכִידְנוּ אֵתָהּ ה' אָבִינוּ (ישעיה סג טז)
תַּתֵּן אֲמֵת לַיַּעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם (מיכה ז כ)
זֶרַע אַבְרָהָם עָבְדוּ בְנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו (תהלים קה ו)

וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק (כה יט). "יצחק נקרא אברהם" (בראשית רבה סג אות ג), "שהן שקולין זה בזה" (משנת ר' אליעזר פרשה ה), ובתיאור מוחשי במדרש "שהיה קלסתר פניהם דומין זה לזה" (תנחומא ישן פרשת תולדות, ב"מ פז ע"א, ושאר מדרשים)¹⁵.

וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ מִלְכָד הָרָעַב הָרֵאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בֵּימֵי אַבְרָהָם (כו א).

וַהֲקַמְתִּי אֶת הַשְּׂבַעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ (שם ג).

עֶקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי (שם ה).

וַיֵּשֶׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר אֶת בְּאֵרֵת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ בֵּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו וַיִּסְתַּמּוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיִּקְרָא לָהֶן שְׁמוֹת כְּשֵׁמֹת אֲשֶׁר קָרָא לָהֶן אָבִיו (שם יח). "ויש בזה התעוררות וקל וחומר שלא ישנה אדם מדרך אבותיו" (רבינו בחיי בשם הגאון, וראה מקורות נוספים בתורה שלמה אות פז).

וַיֵּדָא אֱלֹהֵי ה' בְּלִילָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ... בְּעֶבֶר אַבְרָהָם עֶבְדִּי (שם כד).

וַיֵּבֵא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו מִמְרֵא קְרִית הָאֲרֵבַע הוּא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וַיִּצְחָק (לה כז).

כך גם שאר מעשי יצחק דומים לאברהם, באמירת 'אחותי היא' ובמעשה אבימלך, בכריתת ברית עם פלשתים ובקריאת 'באר שבע'.

וכשם שיצחק ממלא מקומו של אברהם, כך רבקה ממלאת מקומה של שרה¹⁶.

כאמור:

וַיֵּבֵאָה יִצְחָק הָאֵהָלָה שְׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת רֵבֶקָה וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיֵּאָהֲבָהּ וַיִּנָּחַם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ (כד סז).

ובבראשית רבה (ס אות טז): "שראה אותה שהיא עושה כמעשי אמו".

וברש"י על פי המדרש: "נעשית דוגמת שרה אמו", ראה שם בהרחבה.

ובזוהר (ח"א, קלג ע"א): "רבי יהודה אמר, כמה דדיוקניה דיצחק הוה כדיוקניה דאברהם, וכל מאן דחמי ליצחק אמר דא אברהם, וודאי אברהם

¹⁵ במדרש תנחומא (בובר; וישלח אות כה) משמע שהדמיון החיצוני בין יצחק לאברהם מייצג את יצחק כממשיכו של אברהם.

¹⁶ והרחיב בדרוש הרב שניאור בורטון, אורות יעקב, עמוד קמג והלאה.

הוליד את יצחק, הכי נמי רבקה דיוקנה ממש הוּת דיוקנא דשרה, ובגין כך שרה אמו ודאי", ראה שם עוד.

ועוד בזוהר (ח"ג, יז ע"ב): "לאברהם לייצחק כללא חד", עיין שם. ובא לידי ביטוי אף בדרך הרמז של מדרש הנעלם (זוהר ח"א, קכח ע"ב): "בתחלה נקראת הנשמה אברהם והגוף שרה, עכשיו נקראת הנשמה יצחק והגוף רבקה".

בזאת תתפרש סמיכות הפרשיות: שמועת לידת רבקה (סוף פרק כב) – פטירת שרה (פרק כג) – בחירת רבקה (פרק כד), להעמיד את רבקה כממלאת מקומה של שרה¹⁷. וכן דרשו חז"ל:

"עד שלא השקיע הקב"ה שמשו של שרה הזריח הקב"ה שמשו של רבקה, בתחילה 'הנה ילדה מלכה' ולבסוף 'ויהיו חיי שרה'".
(בראשית רבה נח אות ב, קידושין עב ע"א, ועוד)

אם כנים הדברים בהסבר חלוקת שבועה וברית, לומר שקיום השבועה מתאים למידתו של יצחק והידוש הברית נצרך ביעקב, שמא ניתן להמשיך את הקו ולפרש בדרך זו חלוקה נוספת.

כבר לפני הבריתות הבטיח הקב"ה לאברהם את הארץ בנבואות אלון מורה ובית אל. בנבואות אלון מורה נאמר לְוָרְעָךָ אֶתְּנֶה אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת (יב ז), ובנבואת בית אל נאמר שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָתָּה שָׂם צַפְנָה וְנִגְבָּה וְקִדְמָה וְיָמָה: כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וְלְוָרְעָךָ עַד עוֹלָם: ... : קוֹם הַתְּחִלָּה בְּאָרֶץ לְאֶרְכָּה וְלְרַחֲבָה כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה: (יג, יד – ז).

כפי שראינו, הבטחות אלו התחלקו בין יצחק ליעקב, בנבואתו הראשונה של כל אחד מהם, לייצחק בנבואת גרר וליעקב בחלום הסולם.

---

¹⁷ פרשיית פטירת שרה (פרק כג) ופרשיית בחירת רבקה (פרק כד) מחוברות זו לזו אף בכך שיש ביניהן הפסק 'סתומה' ולא הפסק 'פתוחה'.

אברהם	יצחק	יעקב
לְזֶרַעְךָ אֶתְנֶן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת	וְנָתַתִּי לְזֶרַעְךָ אֶת כָּל הָאָרֶצַת הָאֵל (כו ד)	
שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמִּקּוֹם אֲשֶׁר אֶתָּה שָׁם צִפְנָה וְנִגְבָּה וְקַדְמָה וַיְמָה		וּפְרִצְתָּ יָמָה וְקַדְמָה וְצִפְנָה וְנִגְבָּה (כח יד)
כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֶתָּה רֹאֶה		הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֶתָּה שׁוֹכֵב עָלֶיהָ
לְךָ אֶתְנַנֶּה וּלְזֶרַעְךָ עַד עוֹלָם	כִּי לְךָ וּלְזֶרַעְךָ אֶתְנֶן אֶת כָּל הָאָרֶצַת הָאֵל (כו ג)	לְךָ אֶתְנַנֶּה וּלְזֶרַעְךָ (כח יג)

יש ביצחק מה שאין ביעקב, ויש ביעקב מה שאין ביצחק. יש ביצחק שנאמר בו 'שכון בארץ' גור בארץ, דוגמת אברהם שנאמר בו 'קום התהלך בארץ', מה שאין כן ביעקב. ויש ביעקב שנאמר בו 'הארץ אשר אתה שוכב עליה', דוגמת אברהם שנאמר לו 'הארץ אשר אתה רואה', מה שאין כן ביצחק שלא נאמר בו אלא 'הארצות האל'.

יצחק שממשיך ומקיים את מתנתו של אברהם, מצטווה לגור בפועל בארץ הניתנת, כאברהם, לקיים את מתנת הארץ.

יעקב שזוכה בארץ בזכות עצמו, מובטח ביחס ישיר אליו, כאברהם, לזכות בארץ מחדש.

•

בעמודים הבאים סדורות נבואות האבות בטבלה, נבואות אברהם כסדרן בהקבלה לנבואות יצחק ויעקב, בהדגשת ההקבלות העיקריות.

נבואות יצחק ויעקב

נבואות אברהם

<p>נבואות יעקב בבאר שבע חלום הסולם [יעקב]</p>	<p>(ג) ... כי לגוי גדול אשימך שם: (פרק מו)</p> <p>(יד) ... ונברכו בך כל משפחת האדמה ויברעך: (פרק כח)</p>	<p>(א) ויאמר ה' אל אברהם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך: (ב) ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה: (ג) ואברכה מברכיך ומקללך אאר ונברכו בך כל משפחת האדמה: (פרק יב)</p>	<p>נבואת לך לך</p>
<p>נבואות יצחק בגרר</p>	<p>(ד) ... ונתתי לזרעך את כל הארצות האל (פרק כו)</p>	<p>(ז) וירא ה' אל אברהם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת (פרק יב)</p>	<p>נבואת אלון מורה</p>
<p>נבואות יצחק בגרר</p>	<p>(ב) וירא אליו ה' ויאמר אל תכד מערימה שכן בארץ אשר אמר אליך: (ג) גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל (פרק כו)</p>	<p>(יד) וה' אמר אל אברהם אחי הפחד לזט מעמו שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימה: (טו) כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתנגה ולזרעך עד עולם: (טז) ושמתי את זרעך בעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה: (יז) קום התהלך בארץ לארבה ולרחבה כי לך אתנגה: (פרק יג)</p>	<p>נבואת בית אל</p>
<p>חלום הסולם [יעקב]</p>	<p>(ג) ... הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתנגה ולזרעך: (יד) והיה זרעך בעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה (פרק כח)</p>	<p>(יז) קום התהלך בארץ לארבה ולרחבה כי לך אתנגה: (פרק יג)</p>	

<p>נבואת יעקב בבאר שבע</p>	<p>(ב) וַיֹּאמֶר אֵל לַהִיִּם לִישְׂרָאֵל בְּמִרְאֵת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הַנְּנִי: (ג) אֲנֹכִי הֵאֵל אֵל לַהִי אַבְיָן אֵל תִּירָא מִרְדָּה מִצְרִימָה פִי לְגֹי גְדוֹל אֲשִׁימְךָ שָׁם: (ד) אֲנֹכִי אֲרֹד עִמָּךְ מִצְרִימָה וְאֲנֹכִי אֲעֲלֶךָ גַּם עֲלֵה וַיֹּסֵף יִשִׁית יָדוֹ עַל עֵינָיִךְ: (פרק מו)</p>	<p>נבואת יצחק בבאר שבע</p>	<p>(כד) וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אַבְיָן אֵל תִּירָא כִּי אֲתָךְ אֲנֹכִי וּבְרַכְתִּיךָ וְהִרְבִּיתִי אֶת זְרַעְךָ בְּעִבּוֹר אַבְרָהָם עֲבָדִי: (פרק כו)</p>	<p>(א) אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר ה' אֶל אַבְרָם בְּמַחְזָה לֵאמֹר אֵל תִּירָא אַבְרָם אֲנֹכִי מִגֵּן לָךְ שְׂכָרְךָ הִרְבֵּה מְאֹד: (ב) וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יְקֹוֹק מַה תִּתֶּן לִי וְאֲנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן מִשְׁק בֵּיתִי הוּא דִּמְשַׁק אֶלְיָעֶזֶר: (ג) וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי לֹא נִתְּתָה זֶרַע וְהִנֵּה בֶן בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי: (ד) וְהִנֵּה דְבַר ה' אֵלָיו לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֶּעֶינֶיךָ הוּא יִירָשְׁךָ: (ה) וַיֹּצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הֶבֱט נָא הַשְׂמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זְרַעְךָ: (ו) וְהִאֲמַן בַּה' וַיַּחֲשֶׁבֶה לּוֹ צְדָקָה: (פרק טו)</p>	<p>מחזה אברהם</p>
<p>חלום הסולם (יעקב)</p>	<p>(יג) וְהִנֵּה ה' נֹצֵב עָלָיו וַיֹּאמֶר אֲנִי ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אַבְיָן וְאֱלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲתָה שׂוֹכֵב עָלֶיהָ לָךְ אֲתִנַּנָּה וְלִזְרַעֲךָ: --- (טו) וְהִנֵּה אֲנֹכִי עֹמֵךְ וּשְׂמֵרְתִיךָ כְּכֹל אֲשֶׁר תִּלְכֵךְ וְהִשְׁבַּתִּיךָ אֶל הָאָדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֲעֻזְבְּךָ עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ: (פרק כח)</p>	<p>נבואת יעקב בבאר שבע</p>	<p>(ז) וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֵת לָךְ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ: --- (יג) וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדַע תִּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעִבְדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: (יד) וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנֹכִי וְאַחֲרָי כֹּן יֵצְאוּ בְּרַכְשׁ גְּדוֹל: (טו) וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקְבֹּר בְּשִׁיבָה טוֹבָה: (טז) וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הִנֵּה כִּי לֹא שָׁלוֹם עוֹן הָאֲמָרִי עַד הִנֵּה: (יז) וַיְהִי הַשְּׂמֶשׁ בָּאָה וְעֲלָטָה הָיָה וְהִנֵּה תְנוּר עֹשֵׂן וּלְפִיד אֵשׁ אֲשֶׁר</p>	<p>ברית בין הבתרים</p>	

		<p>עבר בין הגזרים האלה: (יח) ביום ההוא פרת ה' את אברם ברית לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת: (יט) את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמני: (כ) ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים: (כא) ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרזשי ואת היבסי: (פרק טו)</p>	
<p>נבואות יעקב בבואו מפרץ אדם</p>	<p>(ט) ויקרא אלהים אל יעקב עוד בבואו מפרץ אדם ויברך אתו: (י) ויאמר לו אלהים שמך יעקב לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך ויקרא את שמו ישראל: (יא) ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך ומלכים מחלציך יצאו: (יב) ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתגנה ולזרעך אחריך אתן את הארץ: (יג) ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו: (פרק לה)</p>	<p>(א) ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים ויקרא ה' אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים: (ב) ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד: (ג) ויפל אברם על פניו וידבר אתו אלהים לאמר: (ד) אני הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים: (ה) ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך: (ו) והפרתי אתך במאד מאד ונתתיך לגוים ומלכים ממך יצאו: (ז) והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך וזרעך ידרתם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: (ח) ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגרד את כל ארץ כנען לאחוזת עולם והייתי להם לאלהים: --- (כב) ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם: (פרק יז)</p>	<p>ברית מילה</p>

<p>נבואת יצחק בגדר</p>	<p>וְהִקְמַתִּי אֶת הַשְּׁבַע אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ: (ד) וְהִרְבִּיתִי אֶת זְרַעְךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזֶרְעֲךָ אֶת כָּל הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהִתְבָּרְכוּ בְּזֶרְעֲךָ כָּל גֹּיֵי הָאָרֶץ: (ה) עֲקֹב אֲשֶׁר שָׁמַע אֲבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמַר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי חֲקוּתַי וְתוֹרֹתַי: (פרק כו)</p>	<p>(טו) וַיִּקְרָא מְלֹאךְ ה' אֶל אַבְרָהָם שְׁנֵית מִן הַשָּׁמַיִם: (טז) וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נָאִם ה' כִּי יַעֲזֹב אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וְלֹא תִשְׁכַּח אֶת בְּנֵךְ אֶת יְחִידֶךָ: (יז) כִּי בֵרֶךְ אֲבִרְכֶךָ וְהִרְבָּה אַרְבֵּה אֶת זְרַעְךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכִחֹל אֲשֶׁר עַל שֹׁפֵת הַיָּם וַיְרֵשׁ זְרַעְךָ אֶת שַׁעַר אֵיבָיו: (יח) וְהִתְבָּרְכוּ בְּזֶרְעֲךָ כָּל גֹּיֵי הָאָרֶץ עֲקֹב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי: (פרק כב)</p>	<p>שבועת העקידה</p>
--------------------------------	--	--	-------------------------

מאמר ב

הווה ועתיד בנתינת הארץ

(לפרשות: לך לך, תולדות, ויצא, וישלח)

הבטחות נתינת הארץ כפולות הן. בשמונה הבטחות הבטיח הקב"ה לאברהם יצחק ויעקב את ארץ כנען, שמונה הבטחות, ארבעה זוגות.

הזוג הראשון הינו שתי נבואות אברהם בבואו לארץ, בצאתו מחרן – נבואת אלון מורה, ובעלותו ממצרים – נבואת בית אל.

באלון מורה: **לְזַרְעֶךָ אֶתְּנֶנָּה אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת** (יב ז)

בבית אל: **כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וְלִזְרַעֲךָ עַד עוֹלָם** (יג טו)

הזוג השני הוא שתי הבריתות, ברית בין הבתרים וברית מילה.

בברית בין הבתרים: **אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ... וְדוֹד רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה... לְזַרְעֶךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת... (טו, ז – כא)**

בברית מילה: **וְנָתַתִּי לְךָ וְלִזְרַעֲךָ אַחֲרַיִךְ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיף אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן לְאַחֲזֹת עוֹלָם וְהֵייתִי לָהֶם לֵאלֹהִים** (יז ח)

הזוג השלישי הינו ההבטחה הכפולה בנבואת יצחק הראשונה, נבואת גרר.

הבטחה ראשונה: **כִּי לְךָ וְלִזְרַעֲךָ אֶתְּנֶנָּה אֶת כָּל הָאֲרֶצֶת הָאֵל (כו ג)**

הבטחה שניה: **וְהִקְמַתִּי אֶת הַשְּׂבָעָה אֲשֶׁר נִשְׂבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ... וְנָתַתִּי לְזַרְעֶךָ אֶת כָּל הָאֲרֶצֶת הָאֵל (שם, ג – ד)**

הזוג הרביעי הוא שתי נבואות יעקב בבית אל, חלום הסולם ונבואתו בבואו מפרך ארם.

בחלום הסולם: אָנִי ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וְאֱלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה
שָׁכַב עָלֶיהָ לָךְ אֶתְנַנָּה וְלִזְרַעְךָ (כח יג)

בנבואתו בבואו מפדן ארם: וְאֵת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וְלִיִּצְחָק לָךְ
אֶתְנַנָּה וְלִזְרַעְךָ אַחֲרַיִךְ אֶתֵּן אֵת הָאָרֶץ (לה יב)

ניכר שהזוגות עומדים זה כנגד זה, וממשיכים זה את זה, בשינויים מסויימים¹⁸.

בשני הזוגות הראשונים, נבואות אברהם, הכפל הוא 'לזרעך – לך ולזרעך'.

בזוג השלישי, נבואת יצחק, הכפל הוא 'לך ולזרעך – לזרעך'.

בזוג הרביעי, נבואות יעקב, הכפל הוא 'לך ולזרעך – לך אתננה ולזרעך אחרריך אתן'.

מה פשר כל אלה?

מדוע הוצרכו ההבטחות להיכפל?

מה בין 'לזרעך' / 'לך ולזרעך' / 'לך אתננה ולזרעך אתן'?

מהו השוני בין אברהם יצחק ויעקב?

הגר"ל מינצברג זצ"ל, בספרו 'בן מלך' פרשת לך לך, פתח שער לביאור העניין,
ובע"ה נשתדל לבוא אחריו ולהשלים את ביאור הכתובים.

הגר"ל מתייחס לכפילות נבואות אברהם ולכפילות הבריתות, ומסביר כי הבטחת
'לזרעך' מתפרשת על נתינה שמתקיימת רק בזרעו של אברהם ולא בו, נתינה בדרך
כיבוש מלחמה, ואילו הבטחת 'לך ולזרעך' מתפרשת על נתינה שמתקיימת החל
מאברהם עצמו, נתינה בדרך חזקה וישיבה¹⁹. בכך תובן גם תוספת ההבטחה 'עד
עולם' / 'לאחוזת עולם' המופיעה דווקא בשתי הבטחות 'לך ולזרעך' שנאמרו
לאברהם, נבואת אלון מורה וברית בין הבתרים. שזכייה שזכה בה אברהם עצמו הרי
הוא מורשה לבניו לעולם, וזכייה שזכו בה רק זרעו הרי היא תלויה ועומדת רק
לדורות שיזכו בה.

¹⁸ במאמר א' הקבלנו את הזוג השלישי, נבואת יצחק בגרר, לזוג הראשון, נבואות אברהם
באלון מורה ובית אל, ואת הזוג הרביעי, נבואות יעקב, לזוג השני, כפל הבריתות. ראה שם
פרטי ההקבלות.

¹⁹ כאשר כתב הרמב"ן: "וטעם 'לך ולזרעך' שתחזיק במתנה מעכשיו להנחילה לזרעך כמו
שאמרו רבותינו (ב"ב קט ע"ב) 'רושה היא להם מאבותיהם'. ועל דרך הפשט יתכן שיהיה
מושל עליה ונשיא אלהים בתוכה בכל מקום שילך בארץ ההיא".

ממשיך הגר"ל ומסביר לגבי כפל נבואות אברהם, שהבטחת 'לזרעך' נאמרה בפעם הראשונה שאברהם נכנס לארץ, כאשר אברהם עוד היה עתיד לצאת ממנה למצרים, ולפיכך עדיין לא ניתנה לו הארץ בהבטחת 'לך'. רק בכניסתו השניה של אברהם לארץ כנען ניתנה לו הארץ בהבטחת 'לך ולזרעך', שמעתה והלאה ישב בארץ, וזרעו אחריו²⁰.

מעתה אפשר להמשיך את הקו הלאה ולהסביר כך גם את ההבטחה הכפולה ליצחק 'לך ולזרעך' – לזרעך, נתינה בדרך ישיבה וחזקה שמתקיימת כבר ביצחק ונתינה בדרך כיבוש שתתקיים רק בזרעו. כך נבין גם שההבטחה הראשונה ליעקב 'לך ולזרעך' שבחלום הסולם מתפרשת על נתינה בדרך ישיבה וחזקה החל מיעקב עצמו.

אך מה פשר נבואת יעקב בבואו מפרן ארם 'לך אתננה ולזרעך אחרוך אתן? ומדוע נאמרה דווקא ליעקב? וכיצד מחליפה היא את הבטחת 'לזרעך' שלא נאמרה ליעקב? ומה משמעות חילוף סדר 'לזרעך' – לך ולזרעך' בין אברהם ליצחק ויעקב?

כשנשים לבנו לתולדות חיי האבות וזמני הנבואות, תאורנה עינינו להשכיל את משמעות ההבטחות ושינוייהן.

אברהם עלה לארץ פעמיים, מחרן וממצרים. יצחק ישב בארץ ולא יצא ממנה. יעקב נולד בארץ, גלה לחרן וחזר, גלה למצרים וחזר בארון.

אברהם בכניסתו הראשונה זכה בהבטחת 'לזרעך' הואיל ועדיין לא נקבע בעצמו בארץ, ובכניסתו השניה זכה בהבטחת 'לך ולזרעך' שמעתה תהיה לו הארץ ולא יצא ממנה, כהסבר הגר"ל²¹.

---

²⁰ הגר"ל אף מוסיף שכך התקיים בתולדות ימי עם ישראל: כניסה ראשונה בדרך כיבוש בימי יהושע, וכניסה שניה בדרך ישיבה וחזקה בימי עזרא. וכך גם בהלכה: קדושה ראשונה שעל ידי כיבוש חלה רק לשעתה, וקדושה שניה שעל ידי ישיבה וחזקה קיימת לעולם, כאמור בהבטחות 'לך ולזרעך': 'עד עולם' / 'לאחוזת עולם'.

בסגנון שונה מעט אפשר להסביר על פי דברי גיסו של הגר"ל, הגאון ר' שלמה פישר זצ"ל בספרו 'בית ישי' – חידושים' (סימן ב אות ג), שהקדושה השניה הקיימת לעולם אינה עניין אידאי אלא מציאות ממשית שמכניסת ישראל לארץ בימי עזרא היה תמיד יישוב יהודי בארץ ישראל, מעט או רב.

²¹ הבטחת 'לך אתננה' כנתינה מיידית לאברהם תואמת גם לעיתויה המפורש בתורה וז' אָמַר אֵל אַבְרָם אַחֲרֵי הַפָּרֶד לֹזֵט מַעֲמוֹ, כאשר פירש בעל 'כלי יקר': "בהבטחה זו אמר לו הקב"ה כי לך אתננה. נשמע מזה כי אברם עצמו זכה בארץ. על כן לא נאמרה הבטחה זו לאברם עד

כיוצא בזה יש להסביר את שינוי ההבטחה בין הבריתות, למרות שבפשוטו של מקרא שתיהן נאמרו לאחר כניסתו השניה של אברהם לארץ כנען. ברית 'לך ולזרעך' מורה על היאחזות יותר יציבה ומבוססת בארץ, ולזאת זכה אברהם רק בברית השניה, ברית המילה.

יצחק בחשבו לצאת למצרים הצטווה אל תרד מצרימה שכן בארץ אשר אמר אליך: גור בארץ הזאת... (כו, ב-ג), וכנימוק לכך הובטח לו "כי" לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל, לאמור שהארץ ניתנת לו עצמו כבר מעתה, ולא ירד מצרימה. ורק בפסוק הבא הובטח לו ונתתי לזרעך את כל הארצות האל, נתינה שתתקיים רק בזרעו, נתינת כיבוש.

יעקב בדרכו לצאת לחרן קיבל את הבטחת 'לך ולזרעך', ונתינה לו הארץ לאלתר טרם גלותו ממנה. כך גם בעת גלותו עודנו בן ארץ ישראל, ואליה ישוב, הוא וזרעו. כאמור: והשבתיך אל האדמה הזאת (כח טו), ונאמר שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך (לא ג), ונאמר ושוב אל ארץ מולדתך (לא ג).

בשוב יעקב מפרדן ארם הובטח לו 'לך אתננה ולזרעך אחריו אתן'. 'לך אתננה' – לאלתר, בשבת יעקב בארץ מגורי אביו. 'ולזרעך אחריו אתן' – לאחר שירד יעקב מצרימה ישובו בניו ויעלו לארץ²².

יש כאן תוספת בהבטחות 'לך ולזרעך' מדור לדור. אברהם הובטח ב'לך ולזרעך' רק בכניסתו השניה לארץ. יצחק הובטח ב'לך ולזרעך' מתחילה, ובתנאי שלא יצא מהארץ. יעקב הובטח ב'לך ולזרעך' מתחילה, על אף שהיה בדרכו לברוח מהארץ. ובהתאם לכך, אברהם מולדתו בארץ נכר, וממנה יוצא אל ארץ כנען, וזוכה בארץ בכניסתו אליה ובהילוכו בה. יצחק נולד בארץ, וזוכה בארץ בשכנו בה, ובהשאריו בה אף בזמן רעב. יעקב הוא דור שלישי בארץ, והיא מולדתו וארץ אבותיו, וזוכה בה בשכנו עליה לפני צאתו.

•

הזכרנו כי הבטחות 'לזרעך' מתפרשות על נתינה בדרך כיבוש מלחמה. נוסף כי גם מן הקשר הפסוקים ניתן להבין כן.

אחרי הפרד לוט מעמו, כדי שלא יתלה עצמו בהבטחה זו...". וראה במפרשים ביאורים נוספים לעיתוי אחרי הפרד לוט.

²² הגר"ל עצמו הסביר את הבטחת 'לך אתננה ולזרעך אחריו אתן' בדרך שונה, ראה בספרו.

הבטחת 'לזרעך' הראשונה – בנבואת אלון מורה – נאמרה בהקשר ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה והכנעני אז בארץ: וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו: (יב, ו – ז). ופירש רש"י: "והכנעני אז בארץ. היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם... לפיכך, ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת, עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם". ורד"ק כתב: "לזרעך אתן. אע"פ שהוצאתיך מארץ מולדתך להושיבך בארץ הזאת, לא אמרתי שאתננה לך מיד ואוריש הגוים מפניך... אבל לזרעך שיהיו רבים אתננה ואוריש הגוים מפניהם..."

הבטחת 'לזרעך' השנייה – בברית בין הבתרים – נאמרה בהקשר ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לדשתה (טו ז), ושורש ירש' מופיע לרוב במשמעות של כיבוש מלחמה²³. כך גם מוכח מהמשך הפסוקים ודוד רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה... ביים ההוא פרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת... (שם, טז – יח). ופירש רש"י "כי לא שלם עון האמרי. להיות משתלח מארצו עד אותו זמן".

הבטחת 'לזרעך' השלישית – בחציה השני של נבואת יצחק בגרר – נאמרה בהקשר והקמתי את השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך... ונתתי לזרעך את כל הארצות האל... (כו, ג – ד). ובמאמר הבא ניווכח כי הבטחת ונתתי לזרעך את כל הארצות האל' מיוסדת על שבועת העקידה וירש זרעך את שער שונאיו, ומתפרשת על נתינה בדרך ירושה וכיבוש מלחמה.

נותרה הבטחת 'לזרעך' הרביעית – בנבואת יעקב בשובו מפדן ארם – שלא נאמרה בהקשר כיבוש ומלחמה. ואכן מסתבר שהבטחה זו, למרות שעתידית היא, אינה עוסקת בנתינה בדרך כיבוש, אלא בנתינה בדרך ישיבה וחזקה. שכן הבטחה זו שונה מקודמותיה בהקשרה ובתוכנה, בהקשרה צמודה היא להבטחת 'לך אתננה, ובתוכנה נוספה תיבת 'אחריך', כאמור: ואת הארץ... "לך אתננה" ולזרעך "אחריך" אתן את הארץ. משמע שהנתינה לזרעו של יעקב 'לזרעך אתן' הינה מעין הנתינה ליעקב עצמו 'לך אתננה', בדרך ישיבה וחזקה, ולא עוד אלא שהנתינה לזרעו של יעקב הינה בדרך ירושה מיעקב, לשוב לחזקתו, כאמור 'אחריך'.

²³ לדוגמה: וירש זרעך את שער איביו (כב יז), עלה נעלה וירשנו אתה כי יכול נוכל לך (במדבר יג ל).

ואדרבה, ביעקב דווקא הבטחת 'לך ולזרעך' יכולה לרמוז על נתינה בדרך כיבוש מלחמה, שכן הובטח עימה סיוע להגן על יעקב מצריו, כאמור וְהָיָה אֲנֹכִי עִמָּךְ וְשִׁמְרֶתִיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ (כח טו).

ומוכרחים הדברים על פי אשר ראינו במאמר הקודם שחלום הסולם מקביל לברית בין הבתרים, ונבואת יעקב בבואו מפרן ארם מקבילה לברית המילה. שבכך הוקבלה נבואת חלום יעקב לְךָ אֶתְנַנֶּה וְלִזְרַעְךָ לְבְרִית אַבְרָהָם בֵּין הַבְּתָרִים לִזְרַעְךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת הַמַּעֲתֵדָת נְתִינָה בְּדֶרֶךְ כִּיבוּשׁ מִלְחָמָה, ונבואת יעקב לְךָ אֶתְנַנֶּה וְלִזְרַעְךָ אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ לְבְרִית מִילַת אַבְרָהָם וְנָתַתִּי לְךָ וְלִזְרַעְךָ אַחֲרֶיךָ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיךָ... הַמַּעֲתֵדָת נְתִינָה בְּדֶרֶךְ חֻזְקָה וְיִשִּׁיבָה.

•

ועתה צריכים אנו לפתרון, מדוע שונו נבואות יעקב בפשרן והתחלפו בהקבלותיהן. וגם כאן, שימת לב לתולדות האבות תתן בידינו את המפתח לפתרון נבואותיהם. אברהם עולה, עליה אחר עליה; ויעקב גולה, גלות אחר גלות.

ברית בין הבתרים וחלום הסולם המקביל אליה מבטיחות ומעתדות את היות ה' עם האבות לעזרם ולהושיעם בקיום דברו, כאשר ראינו במאמר הקודם וכאשר נראה במאמרים ה' ו'.

באברהם העולה, נשיא אלוקים, מתבטאות העזרה והישועה כהבטחה עתידית, לעזור לבניו הגולים בארץ לא להם, להוציאם ברכוש גדול ולהוריש אויביהם מפניהם. הוא שנאמר: וְאַחֲרַי כֵּן יֵצְאוּ בְּרִכְשׁ גָּדוֹל... וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה... "לִזְרַעְךָ נָתַתִּי" אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת... (טו, יד - יח).

אבל ביעקב הגולה מתבטאות העזרה והישועה כהבטחה מידית, לעזור מצריו ולהשיבו אל הארץ, ובכלל זה מרומזת הבטחה לעזור גם ליצאצאיו, לשמרם מיד מרעים ולהשיבם לארץ מולדתם. הוא שנאמר: הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה שָׁכַב עָלֶיךָ "לְךָ אֶתְנַנֶּה וְלִזְרַעְךָ"... וְהָיָה אֲנֹכִי עִמָּךְ וְשִׁמְרֶתִיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ וְהִשְׁבַּתִּיךָ אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לְךָ: (כח יג - טו).

לעומת זאת, ברית מילה ונבואת יעקב המקבילה אליה, נבואתו בבואו מפרן ארם, מבטיחות ומעתדות את ברכת אלוקים על האבות כאשר ראינו ונראה במאמרים הנזכרים.

באברהם העולה, נשיא אלוקים, מתבטאת ברכת אלוקים כהבטחה מידית, בנתינת הארץ לו ולזרעו, בשבתו בה עד יום מותו וקבורתו, וזרעו אחריו. הוא שנאמר: "וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזֶרְעֶךָ אֶחְרִיד" את ארץ מגרִיד את כל ארץ כנען לְאַחֲזֵת עוֹלָם... (יז ח).

אבל ביעקב הגולה מתבטאת ברכת אלוקים כהבטחה כפולה, מידית ועתידיה, נתינה ליעקב לתקופת שבתו בארץ עד רדתו למצרים, ונתינה לזרעו אחריו בשובם לארץ, להחזיק בנחלת אביהם. הוא שנאמר: וְאֵת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וְלִיִּצְחָק לְךָ אֶתְנֶנָּה וּלְזֶרְעֶךָ אֶחְרִיד אִתּוֹ" את הארץ (לה יב).

מאמר ג

וירש זרעך את שער איביו

(לפרשות: וירא, חיי שרה, תולדות, כי תשא)

במעמד העקידה נשבע הקב"ה לאברהם שזרעו יעלה ויצליח:

וַיִּקְרָא מְלֶאֱךָ ה' אֵל אַבְרָהָם שְׁנֵית מִן הַשָּׁמַיִם: וַיֹּאמֶר
בִּי נִשְׁפָּעֵתִי נְאֻם ה' כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חִשַּׁכְתָּ אֶת
בְּנֵךְ אֶת יְחִידֶךָ:
כִּי בָרַךְ אֲבִרְכֶךָ
וְהִרְבָּה אַרְבֵּה אֶת זַרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
וּכְחֹזֶל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם
וַיִּרֶשׁ זַרְעֶךָ אֶת שַׁעַר אִיבִיו:
וְהִתְבָּרְכוּ בְּזַרְעֶךָ כָּל גּוֹי הָאָרֶץ
עֲקֵב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי:

(כב, טו – יח)

וירש זרעך את שער איביו. מי הם אויבים אלו?

המפרשים רובם ככולם לא ראו בכך שאלה – זרעו של אברהם יירש כל אויב ואויב שיעמוד מולו.

המדרש דורש את 'אויביו' על התרמודיים אויבי ישראל (בראשית רבה פרשה נו אות יא). וראה במאמרו של הרב אברהם קוסמן 'מפלת תדמור בחג החנוכה' סקירה מקיפה על הצרות שעוללו אלו לעם ישראל במשך הדורות.

אחד מקדמוני המפרשים, בן דורם של רשב"ם וראב"ע, רבינו מנחם ברבי שלמה בחיבורו 'שכל טוב', אף הוא זיהה את 'שער אויביו' עם אויב מסויים, וכתב:

"וירש זרעך את שער אויביו – בני כנען".

כך גם ר"י אברבנאל, בפרטו כיצד שבועות העקידה הינן שכר לאברהם מידה כנגד מידה, כתב:

"וכנגד הרעה הב' שהיתה מעותרת עליו בשחיטת בנו, והיא שיאבד ירושת הארץ שהיה מקווה, אמר עליו 'וירש זרעך את שער אויביו'. ר"ל שאויביו והם העממים לא יעצרו כוח להלחם בזרעם אבל יכנסו בשערים להשגב שם, וזרעו יהיה כ"כ מוצלח ונוצח שיבוא על הערים ויירשם וזהו 'וירש זרעך את שער אויביו'".

זיהוי זה יכול להיחשב כפשט ולא כדרש, שכן אברהם כבר ידע שזרעו עתיד לרשת את ארץ כנען, ואך טבעי הוא שהבטחת ירושת שער האויב תרמו ביחוד על כיבוש הארץ מידי יושביה בני כנען.

מהתבוננות בציטוטי השבועה בהמשך התורה עולה שאכן כך הוא, והשבועה על הורשת האויב מתפרשת כשבועה על ירושת הארץ.

כך עולה מדברי אברהם לאליעזר, מדברי הקב"ה ליצחק, ומדברי משה לפני ה'.

•

מדברי אברהם לאליעזר כיצד?

בצוות אברהם את אליעזר על דבר בקשת אשה ליצחק, ענה ואמר:

ה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם
אֲשֶׁר לָקַחְנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי
וְאֲשֶׁר דִּבֶּר לִי
וְאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לִי לֵאמֹר
לְזֶרְעֶךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת
הוּא יִשְׁלַח מְלָאָכָו לְפָנֶיךָ
וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לְבְנֵי מִשְׁם:
(כד ז)

אֲשֶׁר לָקַחְנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי כאמור בנבואת לך לך: לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך (יב א).

מה פשר הכפילות 'ואשר דיבר לי ואשר נשבע לי'?

היכן היה הדיבור והיכן הייתה השבועה?

מדרש בראשית רבה פירש:

ואשר דבר לי – בחרן.

ואשר נשבע לי – בין הבתרים²⁴.

רש"י העתיק את המשפט השני במדרש 'ואשר נשבע לי – בין הבתרים', ולא פירש היכן היה הדיבור 'ואשר דיבר לי'.

רבינו מנחם ברבי שלמה בעל 'שכל טוב' פירש:

ואשר דבר לי – בהר המוריה.

ואשר נשבע לי – בין הבתרים.

והעיר המהדיר ר"ש בובר שכנראה הוא ט"ס וצריך להגיה על פי נוסח המדרש שהובא למעלה.

רד"ק פירש:

ואשר דבר לי – קודם צאתי משם ואחר שיצאתי משם.

ואשר נשבע לי – בעקדת יצחק.

לענ"ד נראה להציע שדיבור 'ואשר דיבר לי... לזרעך אתן את הארץ הזאת' מתייחס לנבואות שבפירוש הובטחה בהן הארץ לזרעו של אברהם, נבואות ההבטחה, אלון מורה ובית אל; ונבואות הברית, ברית בין הבתרים וברית מילה. ובפרט לנבואת אלון מורה שמתאימה במדויק לציטוט שבפי אברהם: **וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר "לְזַרְעֶךָ אֶתְּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת"**. ייתכן מאד שזו כוונת רש"י בהשמיטו את ראשית דברי המדרש 'ואשר דיבר לי – בחרן'.

'ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת'. רש"י ו'שכל טוב' פירשו על פי המדרש 'ואשר נשבע לי – בין הבתרים'. העדיפו להידחק שהכוונה לברית בין הבתרים שלא נזכר בה שבועה ולהחשיב את הברית כשבועה, ולא פירשו על שבועת העקידה שנאמר בה בפירוש שבועה, היות שבברית בין הבתרים הוזכרה נתינת הארץ לזרעך **נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת** (טו יח), מה שאין כן בשבועת העקידה שלא נזכרה בה בפירוש הבטחת הארץ. לכאורה יכלו לפרש גם על ברית מילה שהינה ברית והובטחה בה

---

²⁴ ע"פ מהדורת תיאודור אלבק, וכן הגיהו המפרשים על פי הילקוט. בדפוס הנוסח מהופך.

נתינת הארץ, אלא שלשון ההבטחה שם וְנָתַתִּי לָךְ וְלִזְרַעְךָ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיֶךָ אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן לְאַחֲזֹת עוֹלָם (יז ח) פחות תואמת ללשון המצוטטת כאן בפי אברהם לִזְרַעְךָ אֶתְּנָה אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת.

רד"ק לעומתם פירש 'ואשר נשבע לי - בעקדת יצחק, ובוודאי כוונתו כפי שכתבנו למעלה בשם בעל 'שכל טוב' שבשבעת ירש זרעך את שער אויביו' מתפרשת על ירושת הארץ. אברהם הבין שבשבעת ירושת שער האויב כלולה שבועה על ירושת הארץ שהובטחה לו בנבואות הקודמות, וזה פשר הכפילות במאמר אברהם 'ואשר דבר לי ואשר נשבע לי?'. מעניין שבעל 'שכל טוב' עצמו לא פירש כך את 'ואשר נשבע לי', אלא פירש כדרך המדרש 'ואשר נשבע לי - בין הבתרים'²⁵.

•

מדברי הקב"ה ליצחק כיצד?

כה ראשית דבר ה' אל יצחק:

וַיֵּדָא אֱלֹהֵי ה' וַיֹּאמֶר

אל תרד מצרימה, שכן בארץ אשר אמר אליך:
גור בארץ הזאת, ואהיה עמך ואברכך
כי לך ולזרעך אתן את כל הארצת האל
והקמתי את השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך:
והרביתי את זרעך ככוכבי השמים
ונתתי לזרעך את כל הארצת האל
והתברכו בזרעך כל גויי הארץ:
עקב אשר שמע אברהם בקולי
וישמר משמרת מצותי חקותי ותורתתי:

(נבואת יצחק הראשונה - נבואת גרר; כו, ב - ה)

²⁵ כל זאת בדברי אברהם לאליעזר. אולם אליעזר עצמו, בצטטו את דברי אברהם באזני משפחת רבקה, התנסח באופן שונה: וַיֹּאמֶר אֵלָי ה' אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו יִשְׁלַח מַלְאָכּוֹ אֲתָךְ וְהִצְלִיחַ דְּרָכְךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לְבְנִי מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית אָבִי (כד מ).

המונח 'אשר התהלכתי לפניו' לקוח מראשית ציווי ברית המילה: וַיֵּדָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אָבִי אֵל שִׁדֵי הִתְהַלַּךְ לְפָנָי וְהָיָה תָמִים (יז א). וצריך ביאור פשר השינוי בין דברי אברהם ובין ציטוטו של אליעזר.

כאשר ראינו במאמר א, סעיף 'נבואת יצחק הראשונה', ההבטחה שבמרכז הנבואה 'הקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך' אינה עומדת לעצמה אלא פותחת ציטוט משבועת העקידה, וכל המחצית השנייה של נבואת יצחק הינה ציטוט משבועת ה' לאברהם במעמד העקידה.

נבואת יצחק בגרר	שבועת העקידה
וְהִקְמֹתִי אֶת הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ:	וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נָאִם ה' כִּי לֹעַז אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת בְּנֵךְ אֶת יְחִידְךָ: כִּי בְרַךְ אֲבִרְכֶךָ
וְהִרְבִּיתִי אֶת זֶרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם	וְהִרְבָּה אַרְבֵּה אֶת זֶרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכֹחֹל אֲשֶׁר עַל שֵׁפַת הַיָּם
וְנָתַתִּי לְזֶרְעֶךָ אֶת כָּל הָאָרֶץ הָאֵל	וַיֵּרֶשׁ זֶרְעֶךָ אֶת שַׁעַר אוֹיְבָיו:
וְהִתְבָּרְכוּ בְּזֶרְעֶךָ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ: עֲקֵב אֲשֶׁר שָׁמַע אֲבָרָהָם בְּקִלִּי וַיִּשְׂמַר מִשְׁמֵרַתִּי מִצֹּתִי חֲקֹתַי וְתוֹרַתִּי:	וְהִתְבָּרְכוּ בְּזֶרְעֶךָ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֲקֵב אֲשֶׁר שָׁמַעַתָּ בְּקִלִּי:

ברכת 'ונתתי לזרעך את כל הארצות האל' חורגת בכך שאין לה מקבילה זהה בברכות העקידה, אך לפי סדר הברכות ניתן להבין שמקבילה היא לברכת 'וירש זרעך את שער אויביו', ומפרשת אותה על 'ירושת הארץ'.

את ברכת 'וירש זרעך את שער אויביו' כצורתה קיבל יצחק בנתיב שונה, דרך אשתו רבקה שהתברכה מבני משפחתה אֶחָתָנּוּ אֶת הַיָּי לְאַלְפֵי רְבֵבָה "וַיֵּרֶשׁ זֶרְעֶךָ אֶת שַׁעַר שׁוֹנְאָיו" (כד ס). כפי שפירש רשב"ם שם בשם ר"י קרא: "את היי לאלפי רבבה וירש זרעך. ממך יצאו אותם הבנים שנאמר בהם בשעת עקידה וירש זרעך את שער אויביו".

•

ומתפילת משה לפני ה' כיצד?

בבקש ה' לכלות את ישראל על דבר העגל, עמד הרועה הנאמן בתפילה, וזכות אבות הזכיר:

זְכוֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ
אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בְּךָ
וּתְדַבֵּר אֱלֹהִים

אַרְבֵּה אֶת זֶרְעֲכֶם כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
וְכָל הָאָרֶץ הַזֹּאת
אֲשֶׁר אָמַרְתִּי
אֶתֶּן לְזֶרְעֲכֶם
וּנְחִלוּ לְעוֹלָם:

(שמות לב יג)

שתי קושיות בלשון הפסוק:

- א. מה פשר הכפילות 'אשר נשבעת להם בך – ותדבר אליהם?' הלא לפי הסגנון הרגיל בתורה היה לכאורה צריך להיאמר 'אשר נשבעת להם בך לאמור!'
- ב. כיצד מתפרש 'וכל הארץ הזאת אשר אמרתי...?' הלא הפסוק מובן יותר ללא התיבות 'אשר אמרתי': 'וכל הארץ הזאת אתן לזרעכם ונחלו לעולם'.
הגמרא בברכות דף לב ע"א ואור החיים על הפסוק הסבירו את התיבות 'אשר אמרתי' בדרכי דרש, ועודנו צריכים לביאור בדרך הפשט.
הקריאה הפשוטה בפסוק היא שמשה מזכיר את השבועה והדיבור שהתחייב הקב"ה לאבות, שאת כל הארץ שהוא כבר אמר והבטיח בעבר לפני השבועה והדיבור, הוא אכן יתן לזרע האבות, ונחלו לעולם²⁶.

---

²⁶ רש"י הירש פירש באופן דומה, אולם פסק את הפסוק כך 'וכל הארץ הזאת, אשר אמרתי אתן לזרעכם, ונחלו לעולם', ופירש שהקב"ה נשבע שאת כל הארץ שאמר לתת לזרע האבות, הם אכן ינחלו לעולם. כבסיס לפירושו ציין את פיסוק הטעמים: וְכָל־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֶן לְזֶרְעֲכֶם וּנְחִלוּ לְעוֹלָם.

פירושו של רש"י לפיסוק הטעמים תמוה. לפי כללי הטעמים, הרביעי שעל תיבת 'אמרתי' הינו מפסיק משמעותי יותר מהאזל / גרש שעל תיבת 'הזאת', זה משנה וזה שלישי. והפיסוק הנכון לפי הטעמים הוא 'וכל הארץ הזאת אשר אמרתי, אתן לזרעכם, ונחלו לעולם'.
לו היה בעל הטעמים רוצה לפסק כהבנת רש"י, היה כנראה מטעים: וְכָל־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר

אך היכן הקב"ה נשבע ודיבר בצורה כזו?

הביטויים שמשם מזכיר בתפילתו משתייכים באופן ישיר לנבואות מסויימות בחומש בראשית, ופותרים בכך את הקושיות שהעלינו. 'אשר נשבעת להם בך' – שבועת העקידה שנאמר בה 'בי נשבעתי', כאשר ציינו המפרשים. 'ארבה את זרעכם ככוכבי השמים' – ציטוט משבועת העקידה ונבואת יצחק בגרר שנכללה בהם ברכה זו.

מעתה יתפרש הפסוק כמין חומר:

אשר נשבעת להם בך – בשבועת העקידה.

ותדבר אליהם – בנבואת יצחק בגרר, נבואת קיום השבועה.

ארבה את זרעכם ככוכבי השמים – כאשר התחייב הקב"ה בשבועה ובדיבור הנזכרים.

וכל הארץ הזאת אשר אמרתי – זהו ציטוט הבטחת 'הארץ הזאת' מנבואות קודמות. בשבועת העקידה זירש זרעך את שער שונאי'ו רמו הקב"ה לארץ שכבר אמר בנבואות קודמות, ובפרט בנבואת אלון מורה 'לזרעך אתן את הארץ הזאת'. בנבואת יצחק בגרר הזכיר הקב"ה בפירוש את הארץ שכבר התחייב לאברהם: 'זהקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך... ונתתי לזרעך את כל הארצות האל'.

אתן לזרעכם ונחלו לעולם – בשבועת העקידה זירש זרעך את שער שונאי'ו; בנבואת יצחק בגרר ונתתי לזרעך את כל הארצות האל'.

משה רומז בעיקר לשבועת העקידה ולנבואת אלון מורה, אך כוונתו כמובן להזכיר גם את כלל ההבטחות שהבטיח הקב"ה לאבות. שהלא מזכיר הוא גם את יעקב [יג טו], שאינו בכלל הנבואות המדוברות, ואף מזכיר את הביטוי 'ונחלו לעולם' הלקוח מנבואת בית אל פי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה ולזרעך "עד עולם" (יג טו), ומנבואת ברית המילה ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך את כל ארץ כנען "לאחוזת עולם" (יז ח).

•

לסיכום: מהשוואת לשונות הפסוקים הדומים זה לזה וממשיכים זה את זה, עולה כי שבועת העקידה זירש זרעך את שער אויביו נחשבת כשבועה על ירושת הארץ

אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם או בדומה לכך.

שהובטחה לאברהם בנבואות הקודמות, ובייחוד נחשבת כשבועה על נבואת אלון מורה לזרעך אתן את הארץ הזאת.

כך עולה מהציטוט שבפי אברהם לאליעזר ואשר דיבר לי ואשר נשבע לי לאמור לזרעך אתן את הארץ הזאת. כך עולה מהחזרה שחוזר הקב"ה ומבטיח ליצחק וזהקיימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך... ונתתי לזרעך את כל הארצות האל. וכך עולה מהזכרתו של משה בתפילתו זכור... אשר נשבעת להם בך, ותדבר אליהם... וכל הארץ הזאת אשר אמרתי - אתן לזרעכם.

המאמר הקודם והמאמר הנוכחי משלימים זה את זה וצריכים זה לזה. במאמר הקודם ראינו כי הבטחת לזרעך אתן את הארץ הזאת שבנבואת אלון מורה והבטחת ונתתי לזרעך את כל הארצות האל שבנבואת יצחק בגרר עומדות בסדרת ההבטחות המתפרשות בייחוד על נתינה בדרך כיבוש מלחמה, ובמאמר הנוכחי ראינו כי שבועת ויירש זרעך את שער אויביו נחשבת כשבועה על נבואות אלו. והכל עולה בקנה אחד.

מאמר ד

דרגות ההשגחה

(לפרשות: לך לך, תולדות, ויצא, וישב, שמות, וילך)

גדול אברהם שהקב"ה היה לו למגן, שנאמר **אֵל תִּירָא אֲבָרָם "אֲנֹכִי מִגֵּן לְךָ"** (טו א). ועוד הוא אומר **"אֵלֹהִים עִמָּךְ" בְּכֹל אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה** (כא כב).

גדול מה שנאמר ביצחק ממה שנאמר באברהם, שאילו אברהם לא הובטח שתהיה שכינת ה' עימו, וביצחק נאמר **גֹּדֵר בְּאָרְץ הַזֹּאת "וְאֵהִיָּה עִמָּךְ" וְאֲבָרְכְּךָ** (כו ג), ואומר **אֵל תִּירָא כִּי "אַתָּה אֲנֹכִי"** (שם כד). ועוד הוא אומר **רְאוּ רְאִינוּ כִּי "הִיָּה ה' עִמָּךְ"** (שם כח).

גדול מה שנאמר ביעקב ממה שנאמר ביצחק, שאילו יצחק קיבל נבואה בארץ לשמרו בשבתו בארץ כאמור **גֹּדֵר "בְּאָרְץ הַזֹּאת" "וְאֵהִיָּה עִמָּךְ"**, ויעקב הובטחה לו השגחת ה' לשמרו בגלותו לחרן כאמור **וְהָנָה "אֲנֹכִי עִמָּךְ" וְשָׁמַרְתִּיךָ "בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ"** (כח טו), ובחוצה לארץ קיבל נבואה לשמרו בשובו לארץ כאמור **שׁוּב אֵל אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וְלִמְלֹדֶתְךָ "וְאֵהִיָּה עִמָּךְ"** (לא ג), ובגלותו למצרים הובטח שתהיה השכינה עמו לשוב ולהעלותו כאמור **אֲנֹכִי "אֲרֹד עִמָּךְ" מִצְרַיִם וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַּם עֲלֶה (מו ד). ועוד הוא אומר "וְאֵלֹהֵי אָבִי "הִיָּה עִמָּדִי" (לא ה), ואומר **לֹא־לִי הָעֲנָה אֶתִּי בַּיּוֹם צָרְתִּי "וַיְהִי עִמָּדִי" בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר הִלְכְתִּי (לה ג).****

גדול מה שנאמר ביוסף ממה שנאמר ביעקב, שאילו ביעקב לא התגלתה שכינת ה' בגלוי לשמרו בערתו, וביוסף נאמר **"וַיְהִי ה' אֵת יוֹסֵף" וַיְהִי אִישׁ מְצַלִּיחַ (לט ב), ואומר **וַיֵּרָא אֲדֹנָיו "כִּי ה' אִתּוֹ" וְכֹל אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה ה' מְצַלִּיחַ בְּיָדוֹ (שם ג), ואומר **"וַיְהִי ה' אֵת יוֹסֵף" וַיֵּט אֵלָיו חֶסֶד וַיִּתֵּן חֲנוּן... (שם כא), ואומר **בְּאֲשֶׁר "ה' אִתּוֹ" וְאֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה ה' מְצַלִּיחַ (שם כג). לא עוד אלא שזכה לאחיו ולכל********

ישראל בברכה שבירכו יעקב אביו וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהָשִׁיב אֶתְכֶם
אֶל אֶרֶץ אַבְתֵּיכֶם (מח כא).

גדול מה שנאמר במשה ובישראל ממה שנאמר ביוסף,
שאלו ביוסף לא התגלה שם אהי"ה, ולמשה נאמר וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
אֶל מֹשֶׁה "אֱהִיָּה אֲשֶׁר אֱהִיָּה" וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל "אֱהִיָּה"
שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם (שמות ג יד). ועוד הוא אומר כִּי "אֱהִיָּה עִמָּךְ" (שם יב),
ואומר "וְאָנֹכִי אֱהִיָּה עִם פִּיךָ" (שם ד יב), ואומר "וְאָנֹכִי אֱהִיָּה עִם
פִּיךָ וְעִם פִּיהוּ" (שם טו).

גדול מה שנאמר ביהושע ודורו ממה שנאמר במשה ודורו,
שאלו במשה ודורו לא הובטח שתצא השכינה לפניכם, ולדורו של
יהושע, דור הנכנסים לארץ, הובטח וַיִּדְעַתְּ הַיּוֹם כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא
"הַעֲבֹר לְפָנַי" אֲשֶׁר אֶכְלָה (דברים ט ג), ואומר ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא "עֲבֹר
לְפָנַי" (שם לא ג), ואומר כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא "הַהֲלֹךְ עִמָּךְ" לֹא יִרְפָּךְ
וְלֹא יַעֲזֹבְךָ (שם ו), וליהושע הוא אומר וְה' הוּא "הַהֲלֹךְ לְפָנַי" הוּא
"יְהִיָּה עִמָּךְ" לֹא יִרְפָּךְ וְלֹא יַעֲזֹבְךָ (שם ח), ואומר "וְאָנֹכִי אֱהִיָּה עִמָּךְ"
(שם כג).

יסוד הדברים בספר בן מלך, בראשית כו, ב - ד.

מטבע הלשון גדול מה שנאמר בפלוני ממה שנאמר בפלוני מורגלת בתלמוד בבלי
ובמדרשים המאוחרים.

ראה לדוגמה סנהדרין לט ע"ב: "גדול שנאמר בעובדיהו יותר ממה שנאמר באברהם
דאילו באברהם..."

מאמר ה

שמות ה'

(לפרשות: בראשית, נוח, לך לך, וירא, תולדות, ויצא, וישלח, ויגש, ויחי)

בנבואות האבות התגלה ה' בשמות שונים, וכל נבואה ניתנה באספקלריית השם המתאים לה. שמות ה' אף מסייעים לגלות קשרים והקבלות בין נבואות שונות שנאמרו בשם אחד.

העיון בנבואות האבות וההתבוננות בפשר שמות ה' צריכים זה לזה ומלמדים זה על זה. נבואה או קבוצת נבואות שנאמרו בשם מסויים יכולים ללמד על פשרו של אותו שם, וכן הבנת פשר השם יכולה לסייע להשכיל את משמעות הנבואה או קבוצת הנבואות. ללימוד זה נשים פנינו כעת.

הבנת שמות ה' הינה נושא בעל חשיבות רבה בפני עצמו, כאמור... אֲשַׁגְּבְּהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי, יִקְרְאוּנִי וְאֶעֱנֶהוּ... (תהלים צא, יד – טו).

לא נוכל להקיף את כל אשר נכתב על פשר שמות ה', ונתמקד במה שנוגע לנבואות האבות, שימושיהם והקשריהם של שמות ה' ביחס לנבואות אבות העולם.

שם הוי"ה

שם הוי"ה מופיע בהקשרים רבים לאורך נבואות האבות, וקשה למצוא מכנה משותף בין כל אזכוריו.

בשתי מנבואות האבות התוודע ה' לאמור "אני ה'", בברית בין הבתרים ובחלום הסולם, ובכך ניתן לנסות להבין את פשר השם והקשרו.

נבואת אברהם בברית בין הבתרים ונבואת יעקב בחלום הסולם מקבילות זו לזו, כאשר ראינו במאמר א.

בשתי הנבואות הנושא הוא ישועה מצרה וניצוח האויבים וקיום הבטחות הנבואה למרות העיכובים שעתידים להתרחש. בברית בין הבתרים נאמר לאברהם: אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּרִכְּשֵׁימִים לְתֶת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ (טו ז). הבטחת 'לרשתה' יחד

עם דבר הברית שלאחריה לְזַרְעֶךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת (פסוק יח) מתפרשות על כיבוש הארץ מידי הכנענים כפי שראינו במאמר ב, ובהמשך הנבואה מוזכרת גם הישועה מגלות מצרים: וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה. אף חז"ל במדרשיהם דורשים את הנבואה על ישועת ה' בפרשם את הפסוק 'אשר הוצאתיך מאור כשדים' על הצלת אברהם מכבשן האש. בחלום הסולם נאמר ליעקב: אָנֹכִי ה'... וְהָיָה אָנֹכִי עִמָּךְ וְשָׁמַרְתִּיךָ בְּכָל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ וְהִשְׁבַּתִּיךָ אֶל הָאָדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לְךָ (כה, יג – טו); הנה מוזכר בפירוש עניין השמירה מן האויבים וההצלה מן הצרות עד אשר יקום דבר ה'.

הקשרים אלו יכולים ללמד כפירושו של רש"י (שמות ו ג – ט) בשם רבי ברוך ברבי אליעזר למשמעות שם הוי"ה "במדת אמתות שלי שעליה נקרא שמי ה' – נאמן לאמת דברי". או כפירושו של בכור שור (שם) לשם הוי"ה: "שאני הווה עם עבדי בצרתם".

במאמר י נראה כי התורה עצמה, בפרשת וארא ובפרשת בהעלותך, מתייחסת לייחודיות שתי הנבואות שהתוודע בהן ה' לאבות לאמור "אני ה'", ומנגידה בינן לבין נבואת משה שהתוודע אליו ה' לאמור "אני ה'" באספקלריית נבואה המאירה, אספקלריית 'וארא'.

שם גם נדון בהרחבה מהי מידת גילוי שם הוי"ה לאבות.

שם אהי"ה

שתי פעמים הובטחו האבות מפי ה' 'אהיה עימך'. יצחק הובטח בנבואת גרר גוֹד בְּאָרֶץ הַזֹּאת "וְאֶהְיֶה עִמָּךְ" וְאֶבְרַכְךָ (כו ג), ויעקב הובטח בארץ נכר שׁוֹב אֶל אָרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וְלְמִוְלַדְתֶּךָ "וְאֶהְיֶה עִמָּךְ" (לא ג). נלע"ד כי הבטחות 'אהיה עימך' מקדימות ומפרשות את גילוי שם אהי"ה למשה בסנה, ואליהן מצטרפים כל פסוקי ההבטחה וההשגחה, היות ה' עם עבדיו לעזרם ולהושיעם, כאשר ראינו במאמר הקודם.

שתי הבטחות 'אהיה עימך' הנזכרות נאמרו בשם הוי"ה, ושמה יש בכך בכדי ללמד על קשר תוכן ומשמעות בין שם הוי"ה לשם אהי"ה, כדברי רשב"ם ובכור שור, שמות ג יד²⁷.

---

²⁷ רשב"ם ובכור שור נחלקו ביניהם בצורת היחס בין השמות. רשב"ם נקט ששם אהי"ה הוא העיקר, ושם הוי"ה הוא קריאת השם מצידנו, ובכור שור נקט ששם הוי"ה הוא העיקר, ותיבת אהי"ה היא כינויו ופירושו.

את פשר שם אהי"ה פירשו הראשונים שם בדרכים שונות. רשב"ם כתב "כי שמי אהיה לעולם ויכול אני לקיים מה שאני מבטיח" ובכור שור כתב "שמשמע היה, וגם משמע הוה, שהוא הקדוש ברוך הוא הוה ויהיה באין סוף, זהו משמעות השם: הוה ויהיה ויהיה. וגם משמע שהוא הוה בצרתם של ישראל". דבריו האחרונים של בכור שור מיוסדים על פירוש רש"י בדרך חז"ל: "אהיה עמם בצרה זו, אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות", ודרך זו תואמת להצעתנו שביטויי 'אהיה עימך' ודומיהם משתייכים לשם אהי"ה.

הוי"ה בניקוד אלוקים

שתי פעמים בחומש בראשית כתוב הוי"ה ונקרא אלוקים, שתיהן בנבואות אברהם שבבראשית טו: וַיֹּאמֶר אֲבִרָם אֶדְנִי ה' מִה תִּתֶּן לִי (פסוק ב), וַיֹּאמֶר אֶדְנִי ה' בְּמִה אֲדַע כִּי אֶדְשָׁנָה (פסוק ח).

זהו אחד מן ההקשרים בין שני חצאיו של פרק טו. הקשרים אלו מלמדים שיש נושא כללי משותף לפרק, אף לדעת חלק ממקורות חז"ל והראשונים הסוברים שהפרק מאגד שתי נבואות שונות.

ככלל הקבוע בתנ"ך, שם הוי"ה נקרא תמיד בלשון אדני, מלבד בפסוקים שבהם צורף שם הוי"ה לשם אדנות, ואזי אי אפשר לקרוא את שתי השמות בקריאה זהה, אלא קוראים את שם הוי"ה 'אלוקים'. כלל זה נוהג בין בצירופי 'אדני יקו"ק' ובין בצירופי 'קו"ק אדני'.

שם אדני

שם אדני בחומש בראשית מופיע בלשונות תפילה ופניה אל ה'. שתי פעמים בבקשות אברהם בבראשית טו, בצירופי 'אדני הוי"ה' כנזכר למעלה; ארבע פעמים בתפילת אברהם על סדום, בראשית יח; ופעם אחת בתפילת אבימלך אֶדְנִי הַגּוֹי גַם צְדִיק תִּהְיֶה (כ ד). כך גם וַיֹּאמֶר אֶדְנִי אִם נָא מְצֹאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ (בראשית יח ג) שנחלקו בו תנאים אם קודש או חול (שבועות לה ע"ב), ואף וַיֹּאמֶר לוֹט אֱלֹהִים אֵל נָא אֶדְנִי (יט יח) שלדעת חז"ל (שבועות שם) קודש, והפשטנים פירשוהו מלשון חול.

רוב האזכורים הינם בתפילות אברהם, כמאמרו של ר' יוחנן בשם רשב"י "מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון" (ברכות ז ע"ב, ראה שם עוד).

כדרך התנ"ך על פי רוב, שם אדני מופיע בתפילות, בפניית האדם אל ה'.

בלשונות חז"ל מצאנו כלל יותר מובהק, שכינוי 'הקב"ה' מופיע תמיד בלשון נסתר, וכינוי 'ריבונו של עולם' מופיע תמיד בלשון נוכח, בתפילה ובפניה אל ה'. כינוי 'הקדוש ברוך הוא' מוכיח על עצמו שמיועד הוא ללשון נסתר, שכן סיומו בתיבת 'הוא'.

כך מורגלת מאד בתלמוד ובמדרשים מטבע הלשון המשלבת "אמר... לפני הקב"ה: רבש"ע...". בעל הדרש מכנה את ה' בלשון נסתר 'הקב"ה', אולם עצם הפניה אל ה' נעשית בכינוי המתאים 'רבש"ע'.

נראה כי כינוי חז"ל במדרשיהם תואמים לשמות ה' במקרא, 'הקב"ה' הינו כינוי לשם הוי"ה, "כי קדוש אני ה'" (ויקרא כ כו), ומשמש כמוהו בלשון נסתר, ו'ריבונו של עולם' הינו כינוי לשם אדנ"י, אדון עולם, ומשמש כמוהו בלשון נוכח.

שם א-ל ש-די

שם א-ל ש-די מופיע בחומש בראשית בהקשר של נבואות פריה ורביה. לאורך החומש חוזרות שרשרת של נבואות ברכות וציוויי פריה ורביה. שרשרת זו פותחת בפרשת בראשית בשם אלוקים, וממשיכה בשם זה בימי אדם ונוח. לאחר מכן, בימי האבות, עוברת שרשרת 'פריה ורביה' לשם א-ל ש-די, מנבואת ברית מילה ואילך.

להלן שרשרת הפסוקים:

ביום החמישי של הבריאה התברכו הדגים והעופות:

וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הַיָּם בַּיּוֹם וְהָעוֹף יִרְבֵּ
בָאָרֶץ:
(א כב)

ביום השישי של הבריאה התברך האדם:

וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ
וּכְבֹּשׁוּ וּרְדוּ בְדִגְתַּי הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּת הָרֶמֶשׂת עַל הָאָרֶץ: וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים הִנֵּה נֹתְתִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֵת
כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ: וְלִכְל חַיַּת הָאָרֶץ וְלִכְל
עוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכְל רֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת כָּל יֵרֶק עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ
וַיְהִי כֵן:
(שם, כח - ל)

לאחר המבול בירך אלוקים את נח ובניו:

וַיְבָרֵךְ "אֱלֹהִים" אֶת נֹחַ וְאֶת בְּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם "פְּרוּ וּרְבוּ" וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ:
 וּמִרְאֵכֶם וּחְתֹכֶם יִהְיֶה עַל כָּל חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׁ
 הָאָדָמָה וּבְכֹל דְּגֵי הַיָּם בְּיָדְכֶם נִתְּנָה: כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ
 כַּיְרִק עֵשֶׂב נִתְּתִי לָכֶם אֶת כָּל: אֲךָ בֶּשֶׂר בְּנִפְשׁוֹ דָּמוֹ לֹא תֹאכְלוּ: וְאֲךָ אֶת דְּמַמְּכֶם
 לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֲדַרְשׁ מִיֵּד כָּל חַיָּה אֲדַרְשְׁנָהּ וּמִיֵּד הָאָדָם מִיֵּד אִישׁ אָחִיו אֲדַרְשׁ אֶת
 נֶפֶשׁ הָאָדָם: שִׁפְךָ דַּם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ כִּי בְּצַלֵּם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת
 הָאָדָם: וְאַתֶּם "פְּרוּ וּרְבוּ" שְׂרִצְוּ בְּאָרֶץ וּרְבוּ בָּהּ:

(ט, א - ז)

בנבואת ברית המילה הבטיח הקב"ה לאברהם:

וַיְהִי אַבְרָם בֶּן תְּשָׁעִים שָׁנָה וַתִּשְׁעַ שְׁנַיִם וַיֵּרָא ה' אֵל אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אָנֹכִי
 "אֵל שַׁדַּי" הַתְּהַלֵּף לִפְנֵי וְהָיָה תָמִים: וְאַתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ "וְאַרְבַּה אוֹתְךָ"
 בְּמֵאד מְאֹד: וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל פְּנָיו וַיְדַבֵּר אִתּוֹ "אֱלֹהִים" לֵאמֹר: אָנֹכִי הִנֵּה בְרִיתִי
 אִתְּךָ וְהָיִיתָ לְאֵב הַמּוֹן גּוֹיִם: (ה) וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֶת שְׁמֶךָ אַבְרָם וְהָיָה שְׁמֶךָ
 אַבְרָהָם כִּי אֵב הַמּוֹן גּוֹיִם נִתְּתִיךָ: (ו) "וְהִפְרִתִי אִתְּךָ" בְּמֵאד מְאֹד וְנִתְּתִיךָ לְגוֹיִם
 וּמְלָכִים מִמֶּךָ יֵצְאוּ: וְהִקְמֹתִי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתֶם
 לְבְרִית עוֹלָם לְהִיּוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים וּלְזֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ: (ח) וְנִתְּתִי לְךָ וּלְזֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ
 אֶת אָרֶץ מִגְרִיד אֶת כָּל אָרֶץ כְּנָעַן לְאַחֲזֹת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם לְאֱלֹהִים: ...
 (ט) וַיֹּאמֶר "אֱלֹהִים" אֵל אַבְרָהָם שְׂרִי אֲשֶׁתְּךָ לֹא תִקְרָא אֶת שְׁמָהּ שְׂרִי כִי שָׂרָה
 שְׁמָהּ: (טז) וּבְרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נִתְּתִי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן וּבְרַכְתִּיָּהּ וְהָיְתָה לְגוֹיִם מְלָכִי
 עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ: ... (יז) וַיֹּאמֶר "אֱלֹהִים" אֲבָל שָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ יִלְדֶת לְךָ בֵּן
 וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק וְהִקְמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתּוֹ לְבְרִית עוֹלָם לְזֶרְעוֹ אַחֲרָיו:
 (כ) וְלִשְׁמֵעָאֵל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה בְרַכְתִּי אֹתוֹ "וְהִפְרִיתִי אִתּוֹ וְהִרְבִּיתִי אֹתוֹ" בְּמֵאד
 מְאֹד שְׁנַיִם עֶשְׂרֵת נְשִׂאִים יוֹלִיד וְנִתְּתִיו לְגוֹי גְדוֹל: (כא) וְאַתָּה בְרִיתִי אֲקִים אֶת
 יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לְמוֹעֵד הַזֶּה בְּשָׁנָה הָאַחֲרִית:

(יז, א - כא)

בצאת יעקב לפדן ארם בירכו אביו:

(ג) "וְאֵל שַׁדַּי" יְבָרַךְ אֹתְךָ "וַיִּפְרֹד וַיְרַבֵּךְ" וְהָיִיתָ לְקַהֵל עַמִּים: (ד) וַיִּתֵּן לְךָ אֶת
 בְּרַכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזֶרְעוֹ אִתְּךָ לְרִשְׁתָּךְ אֶת אָרֶץ מִגְרִיד אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים
 לְאַבְרָהָם:

(כה, ג - ד)

בשוב יעקב מפדן ארם התגלה אליו האלוקים לברכו:

(ט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב עוֹד בָּבֹאוּ מִפְּדֵן אֲרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ: (י) וַיֹּאמֶר לוֹ "אֱלֹהִים" שְׁמֶךָ יַעֲקֹב לֹא יִקְרָא שְׁמֶךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל: (יא) וַיֹּאמֶר לוֹ "אֱלֹהִים" אָנֹכִי "אֱלֹהֵי שֵׁדִים" "פְּרִיה וּרְבִיה" גּוֹי וְקָהָל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָ וּמְלָכִים מִחֲלָצֶיךָ יֵצְאוּ: (יב) וְאֵת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וְלִיצְחָק לָךְ אֶתְנַנֶּה וְלִזְרַעְךָ אַחֲרַיִךְ אֶתֵּן אֵת הָאָרֶץ: (לה, ט - יב)

בעת חולי יעקב בירך את יוסף ובניו:

(ג) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל יוֹסֵף "אֱלֹהֵי שֵׁדִים" נִרְאָה אֵלַי בְּלוֹז בְּאָרֶץ כְּנָעַן וַיְבָרֶךְ אֹתִי: (ד) וַיֹּאמֶר אֵלַי הַנְּנִי "מִפְּרֶךְ וְהַרְבִּיתֶךָ" וְנִתְתִּיךָ לְקָהָל עַמִּים וְנִתַּתִּי אֵת הָאָרֶץ הַזֹּאת לִזְרַעְךָ אַחֲרַיִךְ אַחֲזֵת עוֹלָם: (ה) וְעַתָּה שְׁנֵי בְנֵיךָ הַנּוֹלָדִים לָךְ בְּאָרֶץ מִצְרַיִם עֹד בְּאֵי אֵלֶיךָ מִצְרַיִמָּה לִי הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי: ... (טו) וַיְבָרֶךְ אֵת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְוּ אֲבֹתַי לִפְנֵי אַבְרָהָם וַיִּצְחָק הָאֱלֹהִים הִרְעָה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה: (טז) הַמְלֵאךָ הַגָּאֵל אֹתִי מִכָּל דָּעַ יְבָרֶךְ אֵת הַנְּעָרִים וַיִּקְרָא בְהֵם שְׁמֵי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וַיִּצְחָק וַיְדַגּוּ לְרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: ... גַּם הוּא יִהְיֶה לְעַם וְגַם הוּא יִגְדַל וְאוֹלָם אַחֲיוּ הַקְּטָן יִגְדַל מִמֶּנּוּ וְזָרְעוֹ יִהְיֶה מְלֵא הַגּוֹיִם: (פרק מח)

בברך יעקב את בניו, בירך את יוסף:

(כה) "מֵאֵל" אָבִיךָ וַיַּעֲזֹרְךָ וְאֵת "שֵׁדִים" וַיְבָרֶכְךָ בְּרִכַּת שְׁמַיִם מֵעַל בְּרִכַּת תְּהוֹם רִבְעַת תַּחַת בְּרִכַּת שְׁדִים וְרַחֵם: (כו) בְּרִכַּת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל בְּרִכַּת הַזֵּר עַד תֵּאָוֹת גְּבַעַת עוֹלָם תִּהְיֶינָה לְרֵאשִׁי יוֹסֵף וְלִקְדֻקְדֵי גֵזִיר אַחֲיוּ: (פרק מט)

עוד מופיע שם אֵל שֵׁדִים בדברי יעקב לבניו בשלחו אותם בשנית למצרים וְאֵל שֵׁדִים יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי הָאֵישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֵת אַחֲיֵכֶם אַחֲרַי וְאֵת בְּנֵימִין (מג יד). אפשר שאזכור זה בפני יעקב מצטרף אף הוא כחוליה לשרשרת פריה ורביה, וכוונת יעקב להתפלל שאֵל שֵׁדִים אשר בירכו בצאצאים, יעזור ויושיע על צאצאיו אשר נולדו ונמצאים בסכנה. בפרט נוחים הדברים לפי המפרשים שברכת אֵל שֵׁדִים ליעקב בבואו מפדן ארם מתייחסת בעיקר ללידת בנימין (כדלקמן מאמר ח), והתפלל יעקב שאֵל שֵׁדִים אשר בירכו בלידת בנימין ישמור על בנימין מכל אסון.

המדרשים קישרו את תפילת יעקב לחוליה שונה בשרשרת: "אמר להם, כך אמר לי אבא ז'אל ש'די יברך אותך, ולא מצאתי דבר רע בדרך. כך אברך אתכם בא'ל ש'די יתן לכם רחמים" (תורה שלמה אות כח בשם ילקוט 'אור האפלה, ובהערה שם הביא כעין זה מ'אגדת בראשית').

•

חוליות השרשרת אגודות זו לזו בחיבורים נוספים המצטרפים לשרשור המרכזי של שמות אלוקים וא'ל ש'די ולשונות פריה ורביה.

ברכת האדם ביום השישי מקבילה בתוכנה וסגנונה לברכת הדגים והעופות ביום החמישי. הדגים והעופות התברכו "ויברך אתם א'להים לאמר" "פרו ורבו" ו"מלאו את" המים ב'מים והעוף ירב "ב'ארץ": (א כב), והאדם התברך "ויברך אתם א'להים ויאמר" להם א'להים "פרו ורבו" ו"מלאו את הארץ" וכבשה... (שם כח).

ברכת אלוקים לנח ובניו לאחר המבול כופלת מחדש את ברכת אלוקים לאדם בבריאת העולם. אדם התברך והצטווה "ויברך אתם א'להים ויאמר להם א'להים פרו ורבו ומלאו את הארץ" ו"כבשה ורדו ב'דגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ": "ויאמר א'להים הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע אשר על פני כל הארץ ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע לכם יהיה לאכלה: ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רמש על הארץ אשר בו נפש חיה את כל ירק עשב לאכלה" ויהי כן: (שם, כח - ל). ונח התברך והצטווה "ויברך א'להים את נח ואת בניו ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את הארץ": "ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים ב'ידכם נתנו": "כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כ'ירק עשב נתתי לכם את כל": ... ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה: (ט, א - ז).

ברית המילה נכרתת בלשונות דומים לברית שנכרתה עם נח ובניו לאחר המבול. בנח נאמר נח איש צדיק תמים היה ב'ד'רתיו את הא'להים ה'תה'לף נח (ו ט), ולאברהם נאמר ה'תה'לף ל'פני ו'היה תמים (יז א). לנח נאמר פעמיים פרו ורבו (ט, א / ז), ולאברהם נאמר ו'אר'בה אותך במ'אד מ'אד... ו'ה'פ'רתי אותך במ'אד מ'אד (יז, ב - ו). לנח נאמר ו'א'ני ה'נני מקים את בריתי אתכם ואת זרעכם א'ח'ריכם: ... ו'ה'ק'מתי את בריתי אתכם... (ט, ט - יא), ולאברהם נאמר ו'ה'ק'מתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך א'ח'ריך... (יז ז). לנח נאמר ויאמר א'להים זאת אות הברית אשר אני נתן ביני וביניכם... ו'ה'ית'ה לאות ברית... ו'ר'איתיה לז'כר ברית עולם... זאת אות הברית אשר ה'ק'מתי... (ט, יב - יז), ולאברהם נאמר ויאמר א'להים אל אברהם ואתה את בריתי תשמר אתה וזרעך א'ח'ריך

לְדַרְתֶּם: זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זֶרַעְךָ אַחֲרָיֶךָ... וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם... לְבְרִית עוֹלָם (יז, ט – יג).

ברכת יצחק ליעקב ממשיכה בפירוש את ברכת ה' לאברהם. אברהם התברך מפי ה' אֲנִי אֵיל שַׁדִּי... וְאַרְבֵּה אוֹתָךְ בְּמֵאֵד מְאֹד... וְהִפְרֵתִי אֶתְךָ בְּמֵאֵד מְאֹד וְנִתְתִּיךָ לְגוֹיִם... וְנִתְתִּי לְךָ וְלִזְרַעְךָ אַחֲרָיֶךָ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיךָ אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן לְאַחֲזוֹת עוֹלָם (יז, א – ח). ויעקב התברך מפי יצחק וְאֵיל שַׁדִּי יִבְרַךְ אֶתְךָ וְיִפְרֶךָ וְיִרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לְקַהֲל עַמִּים: וַיִּתֵּן לְךָ אֶת "בְּרִית אַבְרָהָם" לְךָ וְלִזְרַעְךָ אֶתְךָ לְרִשְׁתָּךְ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיךָ אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם: (כח, ג – ד)²⁸. תיבה אחת יוצאת מן הכלל, 'לרשתך'. תיבה-ברכה זו אינה מצוטטת מברית המילה אלא דווקא מברית בין הבתרים: אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֵת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת "לְרִשְׁתָּהּ" (טו ז). ברכת הירושה מתפרשת על כיבוש הארץ בדרך מלחמה כפי שהזכרנו כבר במאמר זה, וכפי שפירטנו במאמר ב. ויצחק כולל בברכתו ליעקב את ברכת ברית בין הבתרים יחד עם ברכת ברית המילה.

יעקב שב והתברך מפי הקב"ה, בנבואה מקבילה לברית המילה, נבואתו בבואו מפרן ארם. כתרשים אשר ערכנו לעיל, מאמר א עמוד כב.

בעת חולי יעקב בירך את יוסף ואת בניו, והעביר אליהם את שרשרת ברכות פריה ורביה, בצטטו מלשונות הברכות שלאורך השרשרת.

ראשית מזכיר יעקב בפירוש את ברכת ה' אליו אֵיל שַׁדִּי נִרְאָה אֵלַי בְּלוֹז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיִּבְרַךְ אֹתִי: וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲנִנִי מִפְּרֶךְ וְהִרְבִּיתֶךָ וְנִתְתִּיךָ לְקַהֲל עַמִּים וְנִתְתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לִזְרַעְךָ אַחֲרָיֶךָ אַחֲזוֹת עוֹלָם: (מח, ג – ד), במקביל לנבואת הברכה שקיבל בבואו מפרן ארם וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב עוֹד בָּבֹאוֹ מִפְּרָן אֶרֶם וַיִּבְרַךְ אֹתוֹ: ... וַיֹּאמֶר לֹךְ אֱלֹהִים אֲנִי אֵיל שַׁדִּי פְרָה וְרֵבָה גּוֹי וְקַהֲל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָ... וְאֵת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וְלִיצְחָק לְךָ אֶתְנַנָּה וְלִזְרַעְךָ אַחֲרָיֶךָ אֶתְנַן אֶת הָאָרֶץ: (לה, ט – יב). אם כי יעקב משלב ביטויים מברכות קודמות. הביטוי 'ונתתיך לקהל עמים' מצוטט מברכת יצחק אליו 'והיית לקהל עמים', ודומה אליה יותר מלנבואת יעקב עצמו 'גוי וקהל גוים יהיה ממך'. הביטוי 'ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אחוזת עולם' מצוטט מנבואת ברית המילה 'ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגורידך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם', ודומה אליה יותר מלנבואת יעקב עצמו 'ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה, ולזרעך אחריך אתן את הארץ'.

²⁸ כדברים האלה כתב רבינו יונה בדרשותיו (פרשת תולדות), והוסיף שבתביבות 'ברכת אברהם' רמזו יצחק על מטרת הברית ונתינת הארץ, כפי שנאמרה בפירוש לאברהם בברית המילה וְנִתְתִּי לְךָ וְלִזְרַעְךָ אַחֲרָיֶךָ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיךָ אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן לְאַחֲזוֹת עוֹלָם "וְהָיִיתִי לָהֶם לְאֱלֹהִים".

יעקב ממשיך ומברך את מנשה ואפרים האֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְכוּ אִבְתֵּי לְפָנָיו... במקביל לפתיחת נבואת ברית המילה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי אֵל שִׁדְי הַתְּהַלֵּךְ לְפָנָיו...; ... וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמֵי וְשֵׁם אֲבֹתָיו... במקביל לקביעת השם בנבואת ברית המילה וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֵת שֵׁמֶךָ אֲבָרְהָם (ז' ה), ובנבואת יעקב עצמו בבואו מפדן ארם וַיֹּאמֶר לֹא אֱלֹהִים שֵׁמֶךָ יַעֲקֹב לֹא יִקְרָא שֵׁמֶךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שֵׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֵת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל (לה י); וַיְדַגּוּ לְרֵב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ במקביל לברכת פרו ורבו הראשונה שנאמרה לדגים ולעופות וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ ורבו וּמְלֵאוּ אֵת הַמַּיִם בַּיָּמִים וְהַעוֹף יֵרֵב בָּאָרֶץ (א כב). ויש בכך מעין סגירת מעגל מסוף החומש לתחילתו.

ואת אפרים בפני עצמו מברך יעקב וַזְרַעוּ יִהְיֶה מְלֵא הַגּוֹיִם (מח יט), במקביל לנאמר בפרשות בראשית ונח וּמְלֵאוּ אֵת הַמַּיִם בַּיָּמִים (א כב), וּמְלֵאוּ אֵת הָאָרֶץ (א כח / ט א).

וברכה זו מתאימה לשמו של אפרים: כִּי הִפְרַנִּי אֱלֹהִים בָּאָרֶץ עֲנִי (מא נב).

בברך יעקב את בניו ייחד ליוסף את ברכת הפריה והרבייה בשם אֵל שִׁדְי מֵאֵל אֲבִיךָ וַיַּעֲזֹרְךָ וְאֵת שִׁדְי וַיְבָרְכֶךָ בְּרִכַּת שָׁמַיִם מֵעַל בְּרִכַּת תְּהוֹם רַבְּצַת תַּחַת בְּרִכַּת שָׁדַיִם וְרַחֵם (מט כה), וקִישֵׁר אֵת הַבְּרָכָה לְבְרָכוֹת אֲשֶׁר בִּירְכוּ אוֹ הַתְּבַרְכוּ אֲבָרְהָם וַיִּצְחַק בְּרִכַּת אֲבִיךָ גָּבְרוּ עַל בְּרִכַּת הוֹרֵי (שם כו).

•

במבט כללי על חוליות שרשרת פריה ורבייה, ניכרים מספר מונחים מרכזיים החוזרים לאורך השרשרת, בשינויים מסויימים.

הראשון הוא כמובן שם אלוקים, המתחלף בנבואת ברית המילה לשם אֵל שִׁדְי.

השני הוא תוצאת הריבוי, מילוי הארץ או היות לעם: בברכה לדגים ולעופות וּמְלֵאוּ אֵת הַמַּיִם בַּיָּמִים וְהַעוֹף יֵרֵב בָּאָרֶץ (א כב), בברכה לאדם וּמְלֵאוּ אֵת הָאָרֶץ (א כח), בברכה לנח וּמְלֵאוּ אֵת הָאָרֶץ... שְׂרָצוּ בָּאָרֶץ וּרְבוּ בָּהּ (ט, א – ז), בנבואת ברית המילה וְהִיִּיתָ לְאֵב הַמּוֹן גּוֹיִם... וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם (יז, ד – ו), ולשרה וְהִיִּיתָ לְגוֹיִם (שם טז), ולישמעאל וּנְתַתִּיו לְגוֹי גְדוֹל (שם כ), בברכת יצחק ליעקב וְהִיִּיתָ לְקַהֲל עַמִּים (כח ג), בברכת ה' ליעקב גוֹי וְקַהֲל גוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָ (לה יא), בדברי יעקב אל יוסף וַיֹּאמֶר אֵלָיו... וּנְתַתִּיךָ לְקַהֲל עַמִּים (מח ד), ובברך יעקב את מנשה ואפרים וַיְדַגּוּ לְרֵב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ... גַּם הוּא יִהְיֶה לְעַם וְגַם הוּא יִגְדֹל וְאוֹלָם אָחִיו הַקָּטָן יִגְדֹל מִמֶּנּוּ וַזְרַעוּ יִהְיֶה מְלֵא הַגּוֹיִם (שם טז – יט).

בסמיכות לברכת זנתתיך לגויים ודומיה מופיעה הבטחת נתינת הארץ, והרי זו השלמת הדימוי לפסוקי זמלאו את הארץ.

השלישי הוא השלטון והשררה: בברכה לאדם וּכְבֹשֶׁה וְרָדוּ בְדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה הַרְמֵשֶׁת עַל הָאָרֶץ (א כח), בברכה לנח וּמִוֹרָאֲכֶם וְחַתְכֶם יִהְיֶה עַל כָּל חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם בְּכָל אֲשֶׁר תִּרְמַשׁ הָאָדָמָה וּבְכָל דָּגֵי הַיָּם בְּיַדְכֶם נִתְּנוּ (ט ב), בנבואת ברית המילה וּמַלְכִים מִמֶּךָ יֵצְאוּ (יז ו), ולשרה מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ (שם טז), ולישמעאל שְׁנַיִם עָשָׂר נְשִׂאִים יוֹלִיד (שם כ), ובברכת ה' ליעקב וּמַלְכִים מִחֲלָצֶיךָ יֵצְאוּ (לה יא).

בברכת יצחק ליעקב לא הוזכרה המלוכה, ושמה תיבת 'לרשתה' שהערנו עליה למעלה, מהווה כעין תחליף לברכת המלוכה, ירושה בכיבוש ורדיה. עוד ייתכן שסמך יצחק על אשר קדם ובירך את יעקב בראשונה בברכת השררה: יַעֲבֹדֶךָ עַמִּים (וישתחו) וַיִּשְׁתַּחֲוּ לָךְ לְאֲמִים הָיָה גְבִיר לְאֲחֶיךָ וַיִּשְׁתַּחֲוּ לָךְ בְּנֵי אֲמֶךָ (כז כט).

את ברכת המלוכה והשררה לא העביר יעקב ליוסף ובניו אלא שמרה ליהודה, כפי שנראה במאמר ז.

•

הקשר הקבוע בחומש בראשית בין שם אֵל שִׁדִּי לענייני פריה ורביה, יכול אולי ללמד שפשר שם שִׁדִּי הינו כמפרשים את השם מלשון 'בְּרַכַּת שְׁדִים', הכתוב בהקשר של שם שִׁדִּי: "מֵאֵל" אָבִיךָ וַיַּעֲזֹרְךָ וְאֵת "שִׁדִּי" וַיְבָרְכֶךָ בְּרַכַּת שָׁמַיִם מֵעַל בְּרַכַּת תְּהוֹם רִבְעַת תָּחַת "בְּרַכַּת שְׁדִים" וְרַחֵם (מט כה). למקורות ראה: זוה"ק ח"ב רנג ע"א, שם רנו ע"ב, רקנאטי בראשית יז א, הכתב והקבלה במדבר כד ד.

בשאר התנ"ך שם שִׁדִּי מופיע ללא צירוף שם אֵל, ומופיע בהקשרים שונים, כך שקשה לעמוד על פשרו. הצירוף אֵל שִׁדִּי מופיע בתחילת פרשת וארא (שמות ו ג) ביחס לנבואות האבות, ומופיע פעם נוספת בספר יחזקאל (י ה).

הזוהר והמקובלים מסבירים את שם אֵל שִׁדִּי על מידת ההולדה וברכתה, וסודם מיוסד על פשטי המקראות בספר בראשית כפי שראינו. כבר רבינו מנחם ריקנאטי בפירושו לפרשת ברית המילה (יז א) ציטט את פירוש הזוהר לשם אֵל שִׁדִּי, וציין כי "על כן בכל מקום בתורה שתמצא כתוב זה השם נאמר על ריבוי התולדות...". ועוד הוסיף: "ובעבור כי מיצחק לא יצאו תולדות הרבה כמו מאברהם ויעקב, על כן לא תמצא שהשם יתעלה אמר לו אני אֵל שִׁדִּי כמו באברהם ויעקב".

הוסיפו הזוהר והמקובלים ולימדו כי הנהגת שם אֵל שִׁדִּי היא מידתו של יוסף הצדיק. גם יסוד זה מבוסס על פשט הכתובים, כאשר הראנו לדעת ששרשרת הנבואות בשם אֵל שִׁדִּי חותמת ביוסף ובניו.

גם הארץ הובטחה בנבואות שבשם אֵל שִׁדִּי, יחד עם ברכת פריה ורביה. הבטחה זו הינה בסגנון ותוכן ייחודי לנבואות שבשם אֵל שִׁדִּי, כאשר נראה במאמר הבא סעיף 'הבטחות נתינת הארץ'.

שם אֵל

שם אֵל מופיע מעט במעשי אברהם. תחילה מוזכר בפגישת אברהם ומלכי צדק: והוא כהן לֵאֵל עֲלִיז... בְּרוּךְ אֲבָרָם לֵאֵל עֲלִיז... וּבְרוּךְ אֵל עֲלִיז... הֲרַמְתִּי יָדִי אֵל ה' אֵל עֲלִיז... (יד, יח - כב). ולאחר מכן מוזכר בהקשר לאשל אברהם בבאר שבע: וַיֵּשֶׁע אֶשֶׁל בְּבֵאֵר שְׁבַע וַיִּקְרָא שֵׁם בְּשֵׁם ה' אֵל עֲזָלָם (כא לג).

במעשי יצחק לא נזכר שם אֵל.

במעשי יעקב הוזכר שם אֵל לרוב: וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית אֵל (כח יט), אֲנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל (לא יג), וַיֵּצֵב שֵׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל (לג כ), וַעֲשֵׂה שֵׁם מִזְבֵּחַ לֵאֵל הַנִּרְאָה אֵלֶיךָ בְּבִרְחֹךָ מִפְּנֵי עֲשׂוֹ אָחִיךָ (לה א), וַאֲעֲשֵׂה שֵׁם מִזְבֵּחַ לֵאֵל הָעֵנָה אֹתִי בַּיּוֹם צָרְתִּי (שם ג), וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית אֵל (שם ז), אֲנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ (מו ג).

נראה כי שם אֵל' משמש כנושא תואר, שכאשר רוצים לתאר את הקב"ה בתוארי 'עליון' 'אלוהי אביך' ודומיהם, מסמיכים את התואר לשם אֵל'.

שם אלוקים

שם אלוקים פותח את שרשרת נבואות פריה ורביה, ומתחלף לאחר מכן בשם אֵל שִׁדִּי, כפי שראינו בסעיף 'שם אֵל שִׁדִּי', וכפי שננסה להסביר בסעיף האחרון במאמר.

שם אלוקים מופיע גם בנבואת יעקב בבאר שבע, ברדתו למצרים: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמִרְאֵת הַלַּיְלָה... (מו ב), למרות שנבואה זו מקבילה לנבואות שנאמרו בשם הווי"ה, כפי שראינו במאמר א. וראה במפרשים על אתר מדוע נאמרה הנבואה בשם אלוקים.

לאורך החומש מצאנו נבואות ומעשים שנמסרו בשתי שמות הקודש, שם אלוקים ושם הווי"ה. סוגיה זו תבורר במאמר הבא בע"ה.

•
שם אלוקים הוא השם היחיד משמות ה' שמתייחד על הצדיקים, אלוקי אברהם, אלוקי יצחק ואלוקי יעקב, וכהנה רבות.

בברית המילה כרת ה' ברית עם אברם לייחד לו ולזרעו את שם והנהגת אלוקים לְהִיְוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים וְלִזְרַעְךָ אַחֲרַיךָ... וְהָיִיתִי לָהֶם לְאֱלֹהִים (יז, ז – ח).

לאדם פרטי אין ה' מתגלה לאמור 'אנוכי אלוקיך', ורק לעם ישראל בכללו התגלה ה' לאמור "אנוכי ה' אלוקיך" (שמות כ ב), ופסוקים רבים מקבילים.

חלף זאת, מתגלה ה' לצדיק בן צדיק לאמור 'אנוכי אלוקי אביך'. כך אמר ה' ליצחק, וכך ליעקב, כפי שנצטט בסמוך.

באברהם ויצחק כינוי 'אלוקי' עומד לבדו: לְהִיְוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים (יז ז), אָנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ (כו כד). ואילו ביעקב מצטרף אליו שם הוי"ה או שם 'אל': אֲנִי ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וְאֱלֹהֵי יִצְחָק (כח יג)²⁹, אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ (מו ג).

כך הוא בנבואות, אולם בפסוקים אחרים מצאנו מספר פעמים את הצירוף "ה' אלוקי...": בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי שָׁם (ט כו), וְאֶשְׁבִּיעַךָ בְּה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְאֱלֹהֵי הָאָרֶץ (כד ג), וַיֹּאמֶר, ה' אֱלֹהֵי אֲדָנִי אַבְרָהָם (כד יב), וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב, אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וְאֱלֹהֵי אָבִי יִצְחָק, ה' הָאֵל... (לב י), ועוד.

•
שם אלוקים מופיע לעתים ביידוע, עם ה' הידיעה, 'האלוקים', כדרך תואר ולא כדרך שם³⁰.

ומה בין שם 'אלוקים' לתואר 'האלוקים'?

בפסוקים העוסקים במעשי הקב"ה עצמו, נקרא הקב"ה בשם 'אלוקים', כגון בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים (א א), וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי (ב ב). בפסוקים העוסקים ביחס

---

²⁹ יעקב עצמו מצטט לשון זו בנדרו שלאחר הנבואה: וְהָיָה ה' לִי לְאֱלֹהִים (כח כא).
³⁰ בהלכות קדושת השם אין ביטוי להבחנה זו, והלכה פשוטה היא שיש קדושת שם גם כאשר כתוב 'האלוקים' בצורת תואר. בהיסוס אציע שמא עיקר הקדושה היא בצורת השם 'אלוקים', ומחמתו חלה הקדושה גם על צורת התואר 'האלוקים', להחשיבו כשם.

האדם אל הקב"ה נקרא הקב"ה בתואר 'האלוקים', כגון ויתהלך חנוף את "האלהים" (ה כב), ויתפלל אברהם אל "האלהים" (בראשית כ יז).

ושתי הצורות בסיפור חטא המבול: ותשחת הארץ לפני "האלהים"... וירא "אלהים" את הארץ והנה נשחתה... (ו, יא - יב). במבט מלמטה למעלה ותשחת הארץ לפני "האלהים", ובמבט מלמעלה למטה וירא "אלהים" את הארץ והנה נשחתה.

בפרט מורגש הדבר בפסוקים המספרים על שיחה בין האלוקים ובין האדם, שאזי הפסוקים המצטטים את דברי האלוקים פותחים ויאמר אלוקים, והפסוקים המצטטים את דברי האדם פותחים ויאמר... אל האלוקים.

ראה לדוגמה בנבואת ברית המילה: ויאמר "אלהים" אל אברהם... ויאמר אברהם אל "האלהים"... ויאמר "אלהים"... (יז, טו - ט).

ובנבואת הסנה: ויאמר משה אל "האלהים"... ויאמר משה אל "האלהים"... ויאמר "אלהים" אל משה... ויאמר עוד "אלהים" אל משה... (שמות ב, יא - טו).

כללים אלו אינם מוחלטים, ויש להם יוצאים מן הכלל. המעיין יוכל לפרש גם את היוצאים מן הכלל לפי אותו עיקרון, לחלק בין פסוקים שמתאים בהם שם 'אלוקים' לבין פסוקים שמתאים בהם תואר 'האלוקים'.

מערכת השמות בנבואת ברית המילה

בנבואת ברית המילה מופיעים שלושת שמות ה' בזה אחר זה:

וירא "ה'" אל אברהם
 ויאמר אליו אני "אל שדי"... התהלך לפני... ואתנה בריתי...
 ויפל אברהם על פניו וידבר אתו "אלהים" לאמר: אני הנה בריתי אתך...
 (יז, א - ד)

מה פשר חילוף השמות? ומה בא ללמדנו?

המפרשים עמדו על היחס שבין שמות הוי"ה ואל שדי בפסוק הראשון, ורש"ר הירש הוסיף לבאר את המעבר בפסוק ג משם הוי"ה לשם אלוקים. לא מצאתי בדברי המפרשים הסבר ליחס שלושת השמות זה לזה.

ובחכמי זמננו ראיתי מי שהסביר כך:

שם הוי"ה מורה על הנהגת העולם הכללית, שאינה תלויה בדרגתו של האדם.

שם אֵל-שֵׁדִי מורה שְׁדֵי לוֹ באלוהותו, כפירוש הרמב"ם (מורה נבוכים, א סג). הוּא אומר, שאין הוא נזקק לדבר מה מבריותיו.

בשם אלוקים מתייחס הקב"ה לנבראיו, להיות להם לאלוקים.

ומשמעות הפרשה "להודיע את אברהם קודם שכרת עימו את ברית המילה. שהרי בברית זו בעצם לקח אותו ואת זרעו להיות להם לעם והוא יהיה להם לאלוקים. והיה מקום לטועה לסבור, חלילה, כאילו ה' צריך מהם למעשיהם ולנאמנותם. ועל כן הקדים ואמר לו 'אני אֵל-שֵׁדִי, היינו שאיני נזקק לדבר מאומה מבריותי, רק למענך ולמען ייטב לך ולזרעך – התהלך לפני והיה תמים".

וסדר השמות הו"ה, אֵל-שֵׁדִי, אלוקים, מתפרש שלמרות נשגבות הנהגת שם הו"ה ושם אֵל-שֵׁדִי, מתגלה הנהגת אלוקים, אלוקי אברהם.

לענ"ד נראה להיפך:

שם הו"ה מתפרש על הימצא ה' לדורשיו, כלשון הבכור שור (שמות ו ג) שציטטנו למעלה "שאני הווה עם עבדי בצרתם", וכפי שהראנו בתוכן הנבואות שנאמר בהם "אני ה'".

שם אֵל-שֵׁדִי מתפרש על ברכה מיוחדת לבעלי ברית ה', כפי שהבאנו למעלה שזהו השם המיוחד לברכות פריה ורביה.

שם אלוקים מתפרש על הנהגת הטבע, כלשון הקדמונים 'בעל הכוחות כולם, וכפי שמצאנו שם זה בסיפור בריאת העולם, בראשית א.

ולפי זה משמעות הפרשה הפוכה: מצד שם אלוקים לעצמו, הנהגת הטבע, אי אפשר עדיין שתהיה ברכה מיוחדת לעבדי ה', ורק מצד שם הו"ה, ההווה לדורשיו, מתאפשר שיופיע אלוקים, אלוקי הטבע, בהנהגת אֵל-שֵׁדִי, לברך את עבדיו עושי דברו.

וסדר השמות הו"ה, אֵל-שֵׁדִי, אלוקים, מתפרש שעל ידי גילוי שם הו"ה מתעלה הנהגת שם אלוקים להנהגת אֵל-שֵׁדִי.

מאמר ו

שני סיפורי הבריאה

(לפרשות: בראשית, לך לך, וירא, ויצא, וישלח)

ספר התורה פותח בסיפור כפול, ומספר פעמיים את סיפור הבריאה. הסיפור הראשון מספר את בריאת העולם בששה ימים, ושביבת ה' ביום השביעי; מ'בראשית ברא אלוקים' (בראשית א א) עד 'אשר ברא אלוקים לעשות' (שם ב ג). הסיפור השני מספר את תולדות השמים והארץ, נטיעת גן עדן ויצירת האדם והחי, וממשיך בחטאו של אדם ושילוחו מגן עדן; מ'אלה תולדות השמים והארץ' (בראשית ב ד) עד סוף פרק ג.

חכמי הדורות האחרונים ביארו במספר דרכים את ההבדל בין שני סיפורי הבריאה, שני סיפורי התגלות האלוקים, שני סיפורי האנושות, שני סיפורי היחס בין האלוקים לאדם; בהסתמך על נקודות שונות המבדילות בין שני הסיפורים³¹.

יש שהוסיפו וחיידשו שהסיפור הכפול אינו עומד לעצמו, אלא מהווה הקדמה כפולה לספר התורה, וכפילותו תשוב ותבטא לאורך סיפורי התורה ומצוותיה³².

לא אוכל במסגרת הנוכחית לכתוב את הנלע"ד בסוגיה רחבה זו, ואצמצם את הכתיבה למה שנוגע להבנת נבואות האבות.

הכלי העיקרי ללימוד חומש בראשית בדרך זו הוא חלוקת שמות אלוקים והוי"ה. פרשיות וסיפורים שבשם אלוקים ממשיכים את המהלך של סיפור הבריאה הראשון המיוסד על שם אלוקים, ופרשיות וסיפורים שבשם הוי"ה ממשיכים את המהלך של סיפור הבריאה השני המיוסד על שם הוי"ה.

³¹ איש האמונה מאמר א; 'פרקי בראשית' (הרב מרדכי ברויאר); 'בן מלך' בראשית מאמר ז; 'להתהלך' על ספר בראשית.

³² 'פרקי בראשית' לכל אורך הספר; 'להתהלך' בכמה מאמרים, בפרט במאמרים שנוספו במהדורת תשפג שיצאה זה עתה ממכש הדפוס. לדעת הרב ברויאר ב'פרקי בראשית' יש שלושה מהלכים מרכזיים בחומש בראשית ולא רק שנים, ואנו לא באנו לידי מידה זו. אי"ה, בהזדמנות אחרת נתייחס בפירוט לשיטתו.

כך גם כמה מן הנבואות הכפולות שבחומש מתפרשות בדרך זו, נבואות באספקלריית שם אלוקים משתייכות למהלך של סיפור הבריאה הראשון, ונבואות באספקלריית שם הוי"ה משתייכות למהלך של סיפור הבריאה השני.

במאמר הקודם ראינו את שרשרת נבואות פריה ורביה בשם אלוקים ושם א-ל ש-די. שרשרת זו כולה ממשיכה את המהלך של סיפור הבריאה הראשון שבו נאמר לראשונה ברכת וציווי פריה ורביה כפי שציטטנו במאמר הנזכר.

הנבואות שבשם הוי"ה לא יוצרות שרשרת רציפה של נושא אחד, וניתן לאחד ביניהן בעיקר מתוך הקבלה וניגוד לנבואות שבשמות אלוקים וא-ל ש-די. פעם אחר פעם מופיעות בספר בראשית נבואות כפולות, אחת בשם אלוקים ואחת בשם הוי"ה. וניכר כי היו צריכות להינתן בשתי אספקלריות הנבואה, אספקלריית שם אלוקים ואספקלריית שם הוי"ה, כהמשך לשני סיפורי הבריאה, הראשון והשני.

הבה וננסה להבין את פשר הכפילויות על פי משמעות שמות ה' ועל פי הקשרן לשני סיפורי הבריאה.

שתי בריתות

שתי בריתות כרת הקב"ה עם אברהם. ברית בין הבתרים וברית מילה. ברית בין הבתרים בשם הוי"ה, ככתוב וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי "אֲנִי יְהוָה" אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כְּשָׂדִים לָתֵת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ (טו ז), ואומר ביום ההוא כָּרַת "יהויה" אֶת אַבְרָם בְּרִית לְאָמְרָם... (שם יח). וברית מילה בשם אלוקים, ככתוב וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל פְּנָיו וַיִּדְבֹּר אֵתוֹ "אֱלֹהִים" לֵאמֹר: אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אֵתְךָ... (יז, ג - ד), ואומר וְהִקַּמְתִּי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ וּבֵין וָרַעַף אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתֶם לְבְרִית עוֹלָם לְהִיּוֹת לְךָ "לֵאלֹהִים" וְלִרְעַף אַחֲרֶיךָ (שם ז), ואומר וַיֹּאמֶר "אֱלֹהִים" אֶל אַבְרָהָם וְאָתָּה אֶת בְּרִיתִי תִשְׁמֹר... (שם ט).

על פי חלוקת השמות, ברית בין הבתרים שבשם הוי"ה הינה במסגרתו של סיפור הבריאה השני, וברית מילה שבשם אלוקים וא-ל ש-די הינה במסגרתו של סיפור הבריאה הראשון.

בקריאה פשוטה, אין לפרשת ברית בין הבתרים קשר ישיר דווקא לסיפור הבריאה השני, מלבד אזכורי שם הוי"ה. אולם בעומק ובדרוש ניתן למצוא קשר בין הפרשיות:

- בתרי הבהמות הם מעין קרבנות, כאשר ציטט רש"י כאן מדברי חז"ל, והקרבנות בחומש בראשית מופיעים בפרשיות שממשיכות את סיפור הבריאה השני באזכור שם הוי"ה, כאשר ציין הרמב"ן (ז א) שהקרבנות מופיעים תמיד בשם הוי"ה.

- חטא אברהם 'במה אדע' ממשיך את חטא אדם הראשון בעץ הדעת (פנים יפות פרשת לך לך ועוד)³³, וגלות מצרים 'כי גר יהיה זרעך' ממשיכה את גירושו של אדם מגן עדן (שלי"ה מסכת פסחים אותיות תפט - תצ)³⁴. חטא עץ הדעת הינו במסגרת סיפור הבריאה השני בבראשית ב - ג.

פרשת ברית המילה תואמת בתוכנה למהלך של סיפור הבריאה הראשון, והוזכרו בה פריה ורבייה וברכת מלוכה, מסממני סיפור הבריאה הראשון, כאשר ראינו במאמר הקודם³⁵.

ברית המילה אף מקבילה בסגנונה לברית עם נוח ובניו בבראשית ט, וברית זו מהווה המשך ישיר לסיפור הבריאה הראשון, כאשר נוכחנו במאמר הנזכר.

ומסתבר שגם קריאת השמות בנבואת ברית המילה - קריאת שם אברם אברהם וקריאת שם יצחק מפי ה' - מצטרפת למערכת קריאת השמות מפי ה' בסיפור הבריאה הראשון, ליום וללילה, לשמים, לארץ ולימים³⁶.

במאמר הקודם, בעסקנו בביאור שמות ה', הסברנו כיצד כל ברית תואמת בתוכנה לשם שניתנה בו, ברית בין הבתרים לשם הוי"ה וברית מילה לשם אלוקים וא-ל שדי.

לכפילות הבריתות התייחסנו גם במאמר ב, ושם ראינוה כחלק ממערכת של הבטחות כפולות על נתינת הארץ, לאברהם וליצחק וליעקב. מערכת זו מקבילה באופן חלקי למערכת הנוכחית של חלוקת שמות הוי"ה ואלוקים, שני סיפורי הבריאה. כפילות

³³ בעל 'פנים יפות' מסמיך את חידושו על דברי חז"ל שגלות מצרים הייתה עונש על שאלת 'במה אדע' (פרקי דר' אליעזר פרק מח, ועוד מדרשים רבים), בצירוף דברי זוהר שגלות מצרים נצרכה בכדי לתקן את קלקול חטא האכילה מעץ הדעת (ראה זוהר ח"א דף כח ע"ב, ודברי האריז"ל בשער הפסוקים פרשת שמות ובמקומות נוספים).

³⁴ ובלשונו של השלי"ה: "אברהם ירד למצרים עם שרה אשתו... יעקב גם כן ירד והיה שם עד יום מותו. והטעם, כי גירות זה היה תיקון לגירות שגרם אדם הראשון בחטאו להיות גורש מגן עדן... וזהו סוד גלות אומה ישראלית למצרים..."

כך גם משמעות לשון המדרש: "לשעבר היה אדם שרוי בגן עדן במחנה השכינה, כעס עליו הקב"ה וגירשו ממחיצתו. כשיצאו ישראל ממצרים ביקש הקב"ה להחזיר ישראל למחיצתו ואמר להם שיעשו לו משכן..." (במדבר רבה, פרשה יג אות ב).

³⁵ לעומת זאת, בציטטות שהבאנו כמקורות לשיר 'זיתחבא האדם' (לקמן עמוד קל), ניתן למצוא קשר בין ברית מילה לחטא אדם שבסיפור הבריאה השני.

³⁶ למערכה זו מצטרף גם הפסוק וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֵם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָה (בראשית ה ב), שעל פי סגנונו משתייך לסיפור הבריאה הראשון.

הבריתות וכפילות נבואות יעקב שנידונו שם נידונות אף כאן, היות שכפילויות אלו הינן כפילות מובהקת של נבואה בשם הוי"ה ונבואה בשם אלוקים. כפילות נבואות אברהם בבואו לארץ וכפילות נבואת יצחק בגרר שנידונו שם אינן שייכות לכאן, היות שבכפילויות אלו שני צדדי הכפילות נאמרו בשם הוי"ה.

הגר וישמעאל

שתי פרשיות עוסקות במעשה הגר, פרשת בריחתה ופרשת שילוחה, הראשונה בשם הוי"ה והשניה בשם אלוקים, ובשתייהן התברך ישמעאל. בשעת בריחת הגר נראה אליה מלאך ה' והבטיחה על לידת ישמעאל וברכתו; בשעת שילוח הגר היה דבר האלוקים אל אברהם ודבר מלאכו להגר להבטיחם בברכת ישמעאל.

לשונות ההבטחות מקבילות לברית בין הבתרים וברית המילה בהתאם לחלוקת השמות.

בשעת בריחת הגר נראה אליה מלאך ה' והבטיח לה בשם הוי"ה הַרְבֵּה אֲרֵבָה אֶת זְרַעְךָ וְלֹא יִסְפָּר מִרְבּוֹ (טז י), בהקבלה לנבואת המחזה המקדימה לברית בין הבתרים, שנאמר בה לאברהם הַבֵּט נָא הַשְּׂמִימָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם תּוּכַל לְסַפֵּר אֹתָם... כֹּה יִהְיֶה זְרַעְךָ (טו ה). כך גם בשאר הנבואות בחומש בראשית, ברכת הריבוי מעבר למספר מופיעה תמיד בשם הוי"ה. אף הניסוח 'הרבה ארבה את זרעך' מתאים לנבואות שבשם הוי"ה, כפי שנראה בסעיף 'ברכות ריבוי הזרע'. באמירה הבאה הוסיף המלאך הַנֶּגֶד הַנָּדָה וְיִלְדֶת בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמַעְאֵל כִּי שָׁמַע ה' אֵל עֲנִיָּה: וְהוּא יִהְיֶה פְּרִיא אָדָם יָדוּ בְּכָל יוֹד כָּל בּוֹ וְעַל פְּנֵי כָל אָחִיו יִשְׁכַּן: (טז, יא - יב), הבטחת ישועה וברכת עזרה, בהקבלה לברית בין הבתרים שהובטחו בה הישועה והנצחון, כאשר ראינו במאמר הקודם.

בשעת שילוח הגר וישמעאל הבטיח האלוקים לאברהם וְגַם אֶת בֶּן הָאִמָּה לְגוֹי אֲשִׁימְנוּ כִּי זְרַעְךָ הוּא (כא יג), ושוב נאמר להגר מפי מלאך האלוקים כִּי לְגוֹי גְּדוֹל אֲשִׁימְנוּ (שם יח), בהקבלה מובהקת לברית המילה שהוזכרה בה ברכת ישמעאל וְנִתְתָּיו לְגוֹי גְּדוֹל (יז ב)³⁷.

חילוק השמות בין פרשת לידת ישמעאל לפרשת שילוחו מראה לכאורה שבהנהגת שם הוי"ה היה יכול ישמעאל להיבחר כיוורשו של אברהם, אלא שבהנהגת שם אלוקים נדחה ישמעאל ונבחר יצחק.

³⁷ ובמקביל לברכות אברהם ושרה בברית המילה וְהָיִיתָ לְאָב הַמּוֹן גּוֹיִם... וְנִתְתָּיו לְגוֹיִם (יז, ד - ו), וְהָיִיתָ לְגוֹיִם (שם טז).

כך עולה גם ממיקומה של פרשת לידת ישמעאל (בראשית טז) בין ברית בין הבתרים (בראשית טו) לברית מילה (בראשית יז). לאמור שברית בין הבתרים שבשם הוי"ה יכולה לחול על ישמעאל, אלא שברית מילה שבשם אלוקים וא"ל שדי לא יכולה לחול עליו, ולפיכך נדחה.

כדברים אלו רמז רש"י הירש בדרכו:

רק מי שמקדש את גופו זכאי להקרא יהודי. ישמעאל ירש מאברהם את קדושת הרוח, אך לא ירש משרה את קדושת הגוף. כאשר אם יהודיה יולדת, מניקה, ומגדלת את בנה, מתקדש גוף הבן מעצם תחילתו. משום כך נכתב סיפור המעשה של שרה והגר בין ברית בין הבתרים לבין ברית מילה.

(פירוש רש"י, בראשית סוף פרק טז, ראה שם בהרחבה)

הבטחות לידת יצחק

שתי הבטחות הובטח אברהם על לידת יצחק. הראשונה בנבואת ברית המילה: וּבְרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן... אֲבָל שָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ יֹלְדֶת לְךָ בֵּן וְקִרְאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק... (יז, טז – יט). והשניה בבוא המלאכים: וַיֹּאמֶר שׁוּב אֲשׁוּב אֵלֶיךָ כְּעַת חַיָּה וְהֵנָּה בֵּן לְשָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ... וַיֹּאמֶר ה' אֵל אַבְרָהָם... לְמוֹעֵד אֲשׁוּב אֵלֶיךָ כְּעַת חַיָּה וְלְשָׂרָה בֵּן יָחִי... (יד).

ההבטחה הראשונה בשם אלוקים וההבטחה השנייה בשם הוי"ה.

ההבטחה הראשונה כחלק מנבואת ברית המילה, המשתייכת לסיפור הבריאה הראשון כנזכר.

סגנון ההבטחות תואם לחלוקת השמות.

ההבטחה הראשונה מפרטת את דרך קיומה: וּבְרַכְתִּי אֹתָהּ, וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן – לידת יצחק תתקיים על ידי ברכת שרה, כפי שפירש רש"י: "וברכתי אותה. ומה היא הברכה, שחזרה לנערותה". בהתאם לשמות אלוקים וא"ל שדי, בעל הכוחות כולם המברך את יראיו.

ההבטחה השנייה מדגישה את הנס שבלידת יצחק: וְהֵנָּה בֵּן לְשָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ, בהתאם לשם הוי"ה, שבו נעשים הניסים מעבר לדרך הטבע, כפי שכתבו ראב"ע ורמב"ן בתחילת פרשת וארא.

פרשת העקידה

ציווי העקידה בשם אלוקים וְהָאֱלֹהִים נָסָה אֶת אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו... (כב א), וכך המשך הפרשה בשם אלוקים, עד ציווי מניעת העקידה וַיִּקְרָא אֵלָיו מִלְאָךְ ה' מִן הַשָּׁמַיִם (שם יא), שמשם והלאה הפרשה בשם הוי"ה.

האחרונים הסבירו את חילוף השמות בדרכים שונות, ראה ר"י אברבנאל, מלבי"ם ומשך חכמה כאן, ועקידת יצחק שער כג.

לדרכנו נקשר את חילוף השמות שבפרשה לחילוף השמות הכללי בחומש בראשית. ונאמר שהיות שבעקידה התבררה בחירתו של יצחק על פני ישמעאל⁸⁸, והיות שישמעאל היה ראוי בהנהגת שם הוי"ה ודחוי בהנהגת שם אלוקים כנזכר למעלה – לפיכך היה ניסיון העקידה בשם אלוקים, לברר את מעלתו של יצחק בשם אלוקים על פני ישמעאל, ולפיכך גם היתה שבועת העקידה בשם הוי"ה, לאמור שאחר שנבחר יצחק והתבררה מעלתו, הנה שם הוי"ה מיוחד לו לבדו, וירש זרעו את שער אויביו.

נבואות יעקב בבית אל

שתי נבואות קיבל יעקב בבית אל, האחת בצאתו מן הארץ, חלום הסולם, והשניה בבואו מפדן ארם. הראשונה בשם הוי"ה והשניה בשם אלוקים.

הנבואה הראשונה, חלום הסולם, מקבילה לברית בין הבתרים כפי שראינו במאמר א ובמאמר ה. כעת נוסיף כי כשם שגלות מצרים הנזכרת בברית בין הבתרים ממשיכה את גלותו של אדם מגן עדן, כנזכר למעלה, כך גם גלותו של יעקב הנזכרת בחלום הסולם ומקבילה לגלות מצרים שבברית בין הבתרים ממשיכה אף היא את גלותו של אדם מגן עדן, גלות אחר גלות.

וסמך לדבר: חז"ל דורשים הן את גלותו של אדם מגן עדן והן את גלותו של יעקב לאחר כנגד גלויותיהם של ישראל. (גלותו של אדם: בראשית רבה יט אות ט. גלותו של יעקב: בראשית רבה סח אות יג).

הנבואה השניה, בשוב יעקב מפדן ארם, מקבילה לברית המילה, כפי שראינו במאמרים הנזכרים. כעת נוסיף כי כשם שקריאת שם אברם אברהם, ממשיכה את מערכת קריאת השמות שבסיפור הבריאה הראשון, כנזכר למעלה, כך גם קריאת שם יעקב ישראל המקבילה לקריאת שם אברם אברהם ממשיכה אף היא את מערכת קריאת השמות שבסיפור הבריאה הראשון.

⁸⁸ ראה סנהדרין פט ע"ב ורש"י כאן.

ובדרך דרוש, נבואות יעקב בבית אֵל נחלקות בין יהודה ליוסף, שבהמשך המאמר נציע שמייצגים הם את שני סיפורי הבריאה. הנבואה הראשונה רומזת ליהודה, "וּפְרִצְתָּ" יָמָה וְקִדְמָה וְצַפְנָה וְנִגְבָּה (כח יד), כתכונת פרץ בן יהודה, כפי שציין הרוקח בפירושו על התורה "ופרצת. עד שיבוא המשיח שיבוא מפרץ, המלך פורץ, עלה הפורץ". והנבואה השניה רומזת ליוסף, "פְּרָה" וְרִבָּה (לה יא), כתכונת אפרים בן יוסף.³⁹

ציוויי שיבת יעקב

שני ציוויים הצטווה יעקב לשוב למולדתו וארץ אבותיו, הראשונה בשם הוי"ה ככתוב וַיֹּאמֶר "יְיָ הוֹיָה" אֵל יַעֲקֹב שׁוּב אֶל אֶרֶץ אָבוֹתַי וְלְמוֹלְדֹתְךָ וְאַהֲיָה עִמָּךְ (לא ג), והשניה בשם אלוקים ככתוב וַיֹּאמֶר אֵלַי "מִלֶּאךָ הָאֱלֹהִים" בְּחִלּוֹם... עֲתָה קוּם צֵא מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל אֶרֶץ מוֹלְדֹתְךָ (שם, יא – ג).

בציווי הראשון הובטח יעקב וְאַהֲיָה עִמָּךְ, ואפשר שהוא מעניינו של שם הוי"ה, כפי שכתבנו במאמר הקודם.

בציווי השני הוזכרה ברכת הצאן שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל הָעֲתִידִים הָעֲלִים עַל הַצֹּאן עֲקָדִים נְקָדִים וּבְרָדִים (שם יב), ושמה הוא מעניין ברכות פריה ורביה, בשם אלוקים ואֵל שִׁדִּי.

יש מן המפרשים שנקטו שלא היו שני ציוויים, אלא הציווי השני הינו ציטוטו של יעקב מן הציווי הראשון. גם לדרך זו שרירים דברינו להסביר את משמעותו הייחודית של כל פסוק, בשם הוי"ה ובשם אלוקים.

קריאת שם ישראל

שני פעמים הוחלף שמו של יעקב, מיעקב לישראל. האחת מפי האי־שהמלאך הנאבק, לֹא יַעֲקֹב עוֹד שְׁמֶךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל כִּי שְׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעַם אֲנָשִׁים וְתוֹכַל (לג כט), והשניה מפי ה' לֹא יִקְרָא שְׁמֶךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל (לה י).

³⁹ במאמר ח נראה כי אף לידתם של בני יוסף נרמזת בנבואה זו, נבואת יעקב בבואו מפדן ארם.

ההחלפה הראשונה בהקשר של ניצוח האויב, כמשמעותו של שם הוי"ה המתפרש על היות ה' עם עבדיו לעזרם מיד צר, לפי פירוש רבינו יוסף בכור שור (שמות ג יד): "שאני הווה עם עבדי בצרתם"⁴⁰.

ההחלפה השנייה בנבואת יעקב בבואו מפרן ארם, שמשתייכת במובהק לרצף הנבואות בשם אלוקים וא-ל ש-די, כאשר ראינו. ולענייננו, החלפת שמו של יעקב מופיעה כאן בהקשר של ברכת פריה ורבייה, כמו בנבואת ברית המילה.

ברכות ריבוי הזרע

קיים הבדל קבוע בין נבואות שבשם הוי"ה לנבואות שבשם אלוקים וא-ל ש-די בסגנון ברכת ריבוי הזרע.

בנבואות שבשם הוי"ה הריבוי מתייחס לציאצאיו של המתברך:

וְשִׁמְתִי אֶת "זֶרְעֲךָ" כְּעֶפְר הָאָרֶץ (נבואת בית אל, יג טז), הֶבֶט נָא הַשְּׂמִימָה וְסִפֵּר הַכּוֹכָבִים אִם תּוּכַל לְסַפֵּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ פֹּה יְהִי "זֶרְעֲךָ" (נבואת המחזה, טו ה); הֲרֵבָה אֲרֵבָה אֶת "זֶרְעֲךָ" וְלֹא יִסְפֵּר מֶרֶב (דבר מלאך ה' להגר, טז י); וְהֲרֵבָה אֲרֵבָה אֶת "זֶרְעֲךָ" כְּכּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחֲזֹל אֲשֶׁר עַל שִׁפְתַי הֵימָּן (שבועת העקידה, כב יז); וְהֲרֵבָה אֶת "זֶרְעֲךָ" כְּכּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם (נבואת יצחק בגרר, כו ד); וְהֲרֵבָה אֶת "זֶרְעֲךָ" (נבואת יצחק בבאר שבע, שם כד); וְהִיא "זֶרְעֲךָ" כְּעֶפְר הָאָרֶץ (חלום הסולם, כח יד)⁴¹.

בנבואות שבשם אלוקים וא-ל ש-די הריבוי מתייחס למתברך עצמו:

"פְּרוּ וּרְבוּ" וּמְלֹאוּ אֶת הָאָרֶץ (ברכת אלוקים לאדם, א כח); "פְּרוּ וּרְבוּ" וּמְלֹאוּ אֶת הָאָרֶץ... "פְּרוּ וּרְבוּ" שְׂרִצּוּ בְּאָרֶץ וּרְבוּ בָּהּ (ברכת וציווי אלוקים לנוח ובניו, ט, א – ז); וְאֲרֵבָה "אוֹתְךָ" בְּמֵאֵד מְאֵד... וְהִפְרֵתִי "אתְךָ" בְּמֵאֵד מְאֵד "וּנְתַתִּיךָ" לְגוֹיִם... "וְהִיִּתְהָ" לְגוֹיִם... וְהִפְרֵתִי "אתוֹ" וְהֲרֵבָה אֶת "אתוֹ" בְּמֵאֵד מְאֵד... "וּנְתַתִּיו" לְגוֹי גְּדוֹל: (נבואת ברית המילה, יז, ב – כ); וְגַם אֶת בֶּן הָאֵמָה לְגוֹי "אֲשִׁימְנוּ" (מאמר אלוקים לאברהם, כא יג); כִּי לְגוֹי גְּדוֹל "אֲשִׁימְנוּ" (מאמר מלאך האלוקים להגר, שם יח); "פְּרָה וּרְבָה" גוֹי וְקָהַל גוֹיִם יְהִי "מִמֶּךָ" (נבואת יעקב בבואו מפרן ארם, לה יא); כִּי לְגוֹי גְּדוֹל "אֲשִׁימְךָ" שָׁם (נבואת יעקב בבאר שבע, מו ג).

⁴⁰ הובא במאמר הקודם, סעיף שם הוי"ה.

⁴¹ יוצאת מן הכלל נבואת לך לך, שלמרות שנמסרה בשם הוי"ה נכללה בה ברכת "וְאֲעִשְׂךָ" לְגוֹי גְּדוֹל (יב ב). כנראה מחמת שנבואה זו כולה מתמקדת בברכת אברהם עצמו בלכתו מארץ מולדתו ובית אביו.

ההבדל בלשונות ההבטחות מבטא וממשיך הבדל מהותי בין שני סיפורי הבריאה.

בסיפור הבריאה הראשון (בראשית א⁴²) נברא האדם זכר ונקבה, מוכן להולדה, והתברכו יחד בפריה ורביה. כך גם העופות והדגים התברכו עם בריאתם בפריה ורביה, ואף הצמחים נבראו לפרות ולרבות עֶשֶׂב מְזֵרֵעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה פְּרִי אֲשֶׁר זֶרְעוּ בוֹ לְמִינֵהוּ (א יב).

בסיפור הבריאה השני (בראשית ב – ג) נברא האדם לבדו, ונוצרה האשה מצלעו, להיות לו לעזר. רק לאחר החטא הוזכר תפקיד האשה להוליד ילדים, בעצב. לפני החטא זָוֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקַחָהּ זֹאת (ב כג), לאחר החטא וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הִיְתָה אִם כָּל חַי (ג כ)⁴³.

כך גם בסיפור צאצאיו של אדם, הכפול בבראשית ד ובראשית ה. בראשית ד ממשיך את סיפור הבריאה השני, ובראשית ה ממשיך את סיפור הבריאה הראשון, כמפורט בהערה⁴⁴. ובהתאם לכך, גם סיפור העמדת הצאצאים כתוב בלשונות המתאימים לכל מהלך.

בבראשית ד, הממשיך את סיפור הבריאה השני, סיפור ההולדה מתחיל בידיעה שבין איש לאשתו, ומסתיים בהולדה שיולדת האם לאב, ככתוב: וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ

⁴² עם 'זיכולו' – הפסוקים הראשונים של פרק ב.

⁴³ כאשר כתב הגר"א באדרת אליהו: "שם הראשון קראה אשה כי מאיש לוקחה זאת. להיות לו לעזר במושכלות לו, ושניהם שווין, לכן נקראו שניהם בשם אחד איש ואשה. ואחר החטא... נשאר העזר רק לבנים לקיום המין, לכן קרא אותה בשם אחר חוה כי היא היתה אחר החטא רק אם כל חי והוא קיום המין".

⁴⁴ בפרק ד:

וְהָאָדָם יָדַע (ד א) כהמשך רציף לפרק ג; וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ (ד ז) בהקבלה לנאמר בסיפור הבריאה השני וְאֵל אִישׁוֹ תְּשׁוּקָתוֹ וְהוּא יִמְשָׁל בָּךְ (ג טז); וְעָתָה אָרוּר אֲתָה מִן הָאָדָמָה... (ד יא) בהקבלה לנאמר בסיפור הבריאה השני אָרוּרָה הָאָדָמָה בְּעֵבֶרְךָ... (ג יז); וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נוֹד קְדָמַת עֵדֶן כהמשך לסיפור גן עדן שבסיפור הבריאה השני; ועוד.

ובפרק ה:

זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם בְּרָא אֱלֹהִים אָדָם בְּדַמּוֹת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ; זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֵם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָה: וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמֵאָת שָׁנָה וַיּוֹלֵד בְּדַמּוֹתוֹ בְּצַלְמוֹ... (בראשית ה, א – ג), בהקבלה לסיפור הבריאה הראשון: וַיְבָרֵא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בְּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָא אֹתָם (בראשית א כז).

פסוק כט מתייחס דווקא לסיפור הבריאה השני, ראה להלן הערה⁵⁰.

ותהר ותלד... ותסוף ללדת... וידע קין את אשתו ותהר ותלד... ויולד להנוד⁴⁵... ויקח לו למה שתי נשים... ותלד עדה... וצלה גם הוא ילדה... וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן... ולשת גם הוא ילד בן...

בבראשית ה, הממשיך את סיפור הבריאה הראשון, ההולדה מתייחסת לאב, ככתוב בכל הפרק בלשון ויולד ובלשון אחרי הולידו, והאב הוא הפכה ורבה בצאצאיו, ומוליד בנים ובנות⁴⁶.

לפיכך, בנבואות שבשם אלוקים ואיל שדי, הממשיכות את סיפור הבריאה הראשון, מוזכרת ברכת הזרע כריבוי של המתברך עצמו, לברכו בהשלמת מהותו וייעוד בריאתו. ואילו בנבואות שבשם הוי"ה, הממשיכות את סיפור הבריאה השני, מוזכרת ברכת הזרע כריבויים של הצאצאים, המהווים ישות נפרדת מהמתברך עצמו.

הבטחות נתינת הארץ

הבטחות נתינת הארץ שבשם אלוקים ואיל שדי התייחדו בביטוי שאינו מופיע בהבטחות שבשם הוי"ה, 'לזרעך אחריך'.

בברית מילה נאמר:

והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין "זרעך אחריך" לדורתם לברית עולם להיות לך לאלהים "ולזרעך אחריך": ונתתי לך "ולזרעך אחריך" את ארץ מגיד את כל ארץ כנען לאחוזת עולם והייתי להם לאלהים: ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמר אתה "ולזרעך אחריך" לדורתם: זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין "זרעך אחריך" המול לכם כל זכר: ... ויאמר אלהים אבל שרה אשתך ילדת לך בן וקראת את שמו יצחק והקמתי את בריתי אתו לברית עולם "לזרעו אחרי":

(בראשית יז, ז – ט)

בנבואות יעקב בבואו מפרן ארם נאמר:

⁴⁵ אם כי המשך הפסוק מקצר ועירך ילד... ומחייאל ילד... ומתושאל ילד... בדומה לסגנונו של פרק ה, וצריך ביאור.

⁴⁶ יושם לב גם לסימו של סיפור הבריאה השני בסיפור הקמת זרע כי שתי לי אלהים זרע אחר תחת הכל... (ד כב), לעומת ההולדה שבסיפור הבריאה הראשון בךמותו כצלמו (ה ג). ולכאורה פירושו בדומה למה שהתבאר – זרע הניתן לאב [או לאם] לעומת זרע הממשיך את האב.

וְאֵת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וְלִיִּצְחָק לְךָ אֶתְנַנֶּה "וְלִזְרַעְךָ אַחֲרַיִךְ" אֶתֵּן אֶת
הָאָרֶץ:
(ל'ה יב)

בסוף מאמר ב ראינו כי הביטוי 'לזרעך אחריך' מתפרש לעניין ירושה שיורשים הבנים את אביהם, וממשיכים את חזקתו בארץ.

לאור הסעיף הקודם נוסף ונבין כי מושג הירושה מתאים לנבואות שבשם אלוקים וא-ל שדי, הממשיכות את סיפור הבריאה הראשון. שבהן הצאצאים ממשיכים את האב, ריבויים ריבוי, ברכתם ברכתו, ונחלתם נחלתו.

יהודה ויוסף

שני מנהיגים בבני יעקב, יהודה ויוסף, פי יהודה גבר באָחֵיו וְלִנְגִיד מִמֶּנּוּ, וְהַבְּכֹרָה לְיוֹסֵף (דהי"א ה ב).

יש שחידשו כי יהודה ויוסף מקבילים לשני סיפורי הבריאה, הראשון והשני.

הרב אורי הולצמן ('להתהלך', בהקדמת הספר ובמאמר 'אלוקים חשבה לטובה') הקביל את יוסף לסיפור הבריאה הראשון ואת יהודה לסיפור הבריאה השני.

והרב מאיר קצבורג (בעמק אילון, ויחי תשפ"א) הקביל להיפך, יהודה לסיפור הבריאה הראשון ויוסף לסיפור הבריאה השני.

טעמו של הרב הולצמן:

סיפור הבריאה הראשון מתאר את האדם כצלם אלוקים, נציגו של אלוקים, בטל לאלוקים, והכל בידי שמים. כך יוסף שם שמים שגור על לשונו, 'בלעדי, אלוקים יענה את שלום פרעה'. וכך הפסוק 'אלוקים חשבה לטובה' מקביל לסיפור הבריאה הראשון 'וירא אלוקים כי טוב'.

סיפור הבריאה השני מתאר את האדם כאחראי על הבריאה, ותפקידו לעבדה ולשמרה, ונעשה שותף עם הקב"ה בהנהגת הבריאה. בתפקיד זה שייך חטא וקלקול, תשובה ותיקון. ראה בהרחבה בספרו את השייכות ליהודה ומלכות בית דוד⁴⁷.

---

⁴⁷ ראה גם בספר 'מעמקי ים' מאת הרב יחיאל מאיר, מאמר 'משכן ומקדש', ביאור תפקידיהם של יוסף ויהודה בדומה לכך, כפירוש לדברי המקובלים שיוסף ביסוד ויהודה במלכות.

טעמו של הרב קצבורג:

סיפור הבריאה הראשון מתאר את האדם כצלם אלוקים, עובד אלוקים, שר בממלכתו, וכל הבריאה תחתיו לשרתו. כך יהודה עיקר תפקידו לכוון את ישראל כעם ה'.

סיפור הבריאה השני מתאר את האדם כעפר מן האדמה, עובד אדמה, לעבדה ולשמרה. כך יוסף תפקידו לזון ולפרנס את אחיו.

ודברי מי נקבל?

מאחר שבסברא יש מקום לכאן ולכאן, לענ"ד אין לנו אלא להיצמד ללשון הכתובים, ולדייק במקראות.

ובדרך זו נראה כדברי הרב הולצמן.

יוסף מקביל לסיפור הבריאה הראשון, שכן שרשרת ברכות פריה ורביה פותחת בסיפור הבריאה הראשון וממשיכה לאורך חומש בראשית עד שניתנת ליוסף ובניו, כפי שציין הרב הולצמן בקיצור וכפי שפירטנו במאמר הקודם.

יהודה מקביל לסיפור הבריאה השני, שכן סיפור חיי יהודה הינו סיפור הקמת זרע 'זהקם זרע לאחיק', בהתאם לסיפור הבריאה השני המסיים 'כי שת לי אלוקים זרע אחר' [ראה הערה 46].

חזר הרב קצבורג וטען על דבריו⁴⁸:

אם כן, יקשה לן דידיה אדידיה. שהרי הוא עצמו הראנו במאמרו המופלא בשבוע שעבר (נדפס שוב בחוברת הנוכחית מאמר ז), שיעקב חילק את ברכת 'זיתן לך' שקיבל מאביו – לשני בניו. יהודה קיבל את השררה והמלכות, ואילו יוסף קיבל את ברכת האדמה. והנה אין מי שיטיל ספק בכך שברכת השררה שייכת באופן מובהק לפרשה הראשונה שבה ניתן לאדם למשול על העולם כמו שנאמר ומלאו את הארץ וכבשה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ. ואילו ברכת היבול שייכת לפרשה השנייה – שבה מצינו שהאדם נברא על מנת לעבוד את האדמה. ואם כן – גם לשיטתו יש כאן סתירה שנצטרך ליישבה – כיצד ייתכן שיוסף קיבל גם את

---

⁴⁸ דבריי הנזכרים, עם תגובתו החוזרת של הרב קצבורג, נדפסו בעלון 'בעמק אילון', שמות תשפב.

ברכת האדמה וגם את ברכת פרו ורבו, ובעצם גם ברכה מהפרשה הראשונה וגם ברכה מהפרשה השנייה⁴⁹.

על זאת אשיב, שלענ"ד אין הכרח לתלות את ברכת היבול בעבודת האדמה, ויש שיתברך בלא עבודה ועמל. כאשר מצינו בסיפור הבריאה הראשון שלאחר ברכת פריה ורביה, מילוי הארץ וכבישתה, נמסרה גם תבואת הארץ לידי האדם אשר לא עמל בה ולא גידלה: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נֹתְתִי לְכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֵת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע לְכֶם יְהִי לְאֹכֶלָה (בראשית א כט)⁵⁰.

וברכת ז'יתן לך', הכוללת ברכת מלכות וברכת אדמה, הנה נאמרה כולה בשם אלוקים, ככתוב בה ז'יתן לך האלוקים'.

מעתה נראה להציע ששתי הברכות בז'יתן לך' משתייכות לסיפור הבריאה הראשון, אלא שאת ברכת המלכות 'העביר' יעקב ליהודה שבהנהגת שם הוי"ה, לסמוך את המלוכה בהשגחת ה', לנצחון ולישועה, כפשרו של שם הוי"ה.

הנה הפלגנו מהפשט אל הדרש, וכבר מילתי אמורה ב'ראשית דבר' שאין אנו עוסקים בפירודם אלא באיחודם, והיו לאחדים בידך.

⁴⁹ המשך דבריו, כתגובה למה שהקשינו:

"אבל אם נלך ע"פ מה שנתבאר במאמר, לא קשיא מידי. שהרי אם נסכים למהלך – שספר בראשית מוביל תהליך, שבסופו איש העולם אמור להעלות את האדם של עפר מן האדמה לדרגת צלם אלוקים – להכיר במקומו ובתפקידו בבריאה, ולקרוא את שם השם על כל עמל העולם – הרי שלכך ציפינו וייחלנו. ואכן – יוסף הוא הראשון שזכה לקיים זאת – ולקרוא שם שמים על מעשי ידיו, ולכן היה ראוי לברכת פריה ורביה המבטאת את חשיבות מקומו בבניית העולם."

⁵⁰ ואף על פי שאין ראיה לדבר, זכר לדבר מדרשת חז"ל בבראשית רבה (צג אות ה) על הפסוק וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ – זה יהודה יְחֻרֵשׁ יְחֻרֵשׁ יְחֻרֵשׁ לֹא יַעֲקֹב (הושע י, יא); בְּקוֹצֵר – זה יוסף וְהָיָה אֲנַחְנוּ מְאֻלָּמִים אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה (בראשית לז, ז)".

ולדרכנו יתפרש שיהודה משתייך לסיפור הבריאה השני, שבו עבודת האדמה, ובכללה החרושה; ויוסף לסיפור הבריאה הראשון, שבו ברכת האדמה, ובכללה הקצירה. ואסמכתא נוספת, מבראשית ה', הממשיך את סיפור הבריאה הראשון, כנזכר למעלה, ובכל זאת פסוק כז בפרק זה מתייחס לקללת הארץ שבסיפור הבריאה השני: זֶה יִנְחַמְנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמִמַּעֲבֹנוּ יְדִינוּ מִן הָאָדָמָה אֲשֶׁר אָרְרָה ה', ומשמע לכאורה שהאדם השלם במהלך של סיפור הבריאה הראשון מתקן את חטאו של אדם במהלך של סיפור הבריאה השני. ובזאת התקרבו לדרכו של הרב קצבורג שציטטנו בהערה הקודמת.

מאמר ז

ויתן לך – שרשרת הברכות

(לפרשות: תולדות, ויחי, בלק, וזאת הברכה)

פרשיות הברכה שבתורה קשורות זו לזו, וממשיכות זו את זו, כשרשרת ברכות ארוכה. ברכות יצחק ליעקב, יעקב לבניו, בלעם לישראל ומשה לישראל, כולן אחוזות זו בזו. ביטויים ומונחים מרכזיים חוזרים על עצמם שוב ושוב לאורך הברכות במערך סדור ומאורגן.

חז"ל במדרשיהם תיארו באופן כללי את שרשרת הברכות, וציינו הקבלות מסויימות בין הברכות. הותירו המדרשים מקום להתגדר בו, לעיין בתוכן הברכות ולהשלים את חוליות השרשרת.

הבה נלמד תחילה את מדרשי חז"ל, ואחר נשוב ונעיין בפסוקי הברכות כסדרם.

כה דרשו חז"ל על 'אבות העולם':

...שלא היה אחד מתחיל אלא ממקום שפסק חבירו. כיצד? אברהם בירך את יצחק, מנין? דכתיב: ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק (בראשית כה, ה). ומה נתן לו? ... ר' נחמיה אמר: ברכה נתן לו, כענין שנאמר: ויתן לך האֱלֹהִים (שם כז, כח). עמד יצחק לברך את יעקב, אמר: ממקום שפסק אבא משם אני מתחיל. אבא הפסיק ב"ויתן", אף אני מתחיל ב"ויתן", מנין? שנאמר: ויתן לך האֱלֹהִים. ובמה חתם יצחק? בקרייה, שנאמר: ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו (שם כח, א). עמד יעקב לברך את השבטים, אמר: אני פותח אלא בקרייה, שנאמר: ויקרא יעקב אל בניו (שם מט, א). ובמה חתם? ב"זאת" שנאמר: וזאת אשר דבר להם אביהם (שם, כח). עמד משה לברך את ישראל, אמר: אני פותח אלא ב"זאת". מנין? ממה שקרינו בענין: וזאת הַבְּרָכָה.

(דברים רבה הנדפס, פרשת וזאת הברכה)

המדרש חוזר את שרשרת הברכות על פי פתיחותיהן וסיומיהן: אברהם מברך את יצחק בלשון 'זיתן' כרמוז בפסוק 'זיתן אברהם את כל אשר לו ליצחק'. יצחק פותח את ברכתו ליעקב בלשון 'זיתן לך', וחותם בקריאה. יעקב פותח בקריאה וחותם ביזאת, ומשה פותח ביזאת⁵¹.

במדרשים אחרים מופיעה הדרשה בסגנון שונה מעט. תחילת השרשרת לא באברהם אלא ביצחק (היות שלא מפורש בכתוב שאברהם בירך את יצחק), וסיום השרשרת לא במשה אלא בדוד: משה סיים ביאשריך ישראל, ודוד פתח את ספר תהלים ביאשרי האישי. המדרשים צוינו בספר תורה שלמה פרשת ויחי, פרק מט אות א.

במדרש תנחומא לפרשת דברים מופיעה דרשה שונה:

ומנין למדו האבות לברך כל אחד ואחד לדורו. מן הקדוש ברוך הוא. שבשעה שברא אדם הראשון, ברכו, שנאמר: זכר ונקבה וגו' ויברך אותם (בראשית א כ"ח / ה ב)⁵². והיה מתנהג בברכה עד שבא דור המבול ובטלזה, שנאמר: ויאמר ה' אמחה את האדם אשר בראתי וגו' (שם ו ז). כיון שיצא נח מן התבה, ראה הקדוש ברוך הוא שבטלה מהם מדת ברכה, חזר וברך את נח ואת בניו, שנאמר: ויברך אלהים את נח וגו' (שם ט א). והיה העולם מתנהג באותה ברכה עד שבא אברהם והוסיף ברכה, שנאמר: ואעשך לגוי גדול [ואברכך] (שם יב ב). כיון שבא אברהם, אמר הקדוש ברוך הוא, אינו דרך כבוד שאהיה אני זקוק לברך את בריותי, אלא הריני מוסר את הברכות

⁵¹ דברים רבה הנדפס הוא מהמדרשים המשלבים הלכה ואגדה, כדרך מדרשי תנחומא וילמדנו. אף כאן משלב המדרש את האגדה וההלכה, וכך פתיחתו:

"הלכה: אדם מישראל שעבר לפני התיבה וטעה, כיצד הוא צריך לעשות? כך שנו חכמים (ברכות פ"ה מ"ג): העובר לפני התיבה וטעה, יעבור אחר תחתיו. לימדנו רבותינו (עיין בבלי וירושלמי שם): אמר ר' יוסי בר חנינא: טעה בג' ברכות הראשונות, חוזר בתחלת 'מגן'. רב הונא אמר: אם טעה בג' ברכות אמצעיות, חוזר ליהאל הקדוש. רב אמר: אם טעה בשלש אחרונות, חוזר לתחלת 'מודים'. ד"א: העובר לפני התיבה וטעה, יעבור אחר תחתיו. ומנין הוא מתחיל? מתחלת הברכה שטעה. ומהיכן למדו? מאבות העולם. למה? שלא היה אחד מתחיל אלא ממקום שפסק חברו..."

(דברים רבה שם, המשך המאמר כמצוטט למעלה).

⁵² התיבות המצוטטות בתנחומא הנדפס מתאימות לשני הפסוקים. בתנחומא בובר מצוטט הפסוק הראשון, בפסיקתא דרב כהנא מצוטט הפסוק השני, ובדברים רבה ליברמן יש נוסח משובש.

לאברהם ולזרעו. וכל מי שקובעין בו ברכה, אני חותם על ידיהם, שנאמר: והיה ברכה ואברהם מברכיך וגו' (שם פסוק ב'ג)... וכי מאחר שנאמרו הברכות לאברהם, למה לא ברך את יצחק? לפי שראה אברהם, שעשו יצא ממנו...

בא יעקב וקבל חמשה ברכות, שנים מאביו, ואחד של אברהם, ואחד של מלאך, ואחת של הקדוש ברוך הוא. מאביו... גם ברוך יהיה (בראשית כז לב), הרי אחת. שניה, ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו (שם כח א). ברכתו של הקדוש ברוך הוא, שנאמר: וידא אֱלֹהִים אֶל יעקב וגו' [ויברך אותו] (שם לה ט). ברכת אברהם, ויתן לך את ברכת אברהם (שם כז כח). ושל מלאך, ויברך אותו שם (שם לב ל). בא יעקב לברך את השבטים, ברכן חמש ברכות שהיו בידו, והוסיף להם ברכה אחת, שנאמר: כל אלה שבטי ישראל וגו' ויברך אותם... [שם מט כח]. בא משה לברך את ישראל והוסיף להם ברכה שביעית⁵³.

וזאת הברכה, תוספת על הברכות שברך בלעם את ישראל, שהיה ראוי לברכן שבע ברכות כנגד שבעה מזבחות ולא ברכן אלא שלש, שנאמר: והנה ברכת בך זה שלש פעמים (במדבר כד י). אמר לו הקדוש ברוך הוא, רשע, אתה עיניך צרה לברכן, אף אני מספיק על ידך שתשלים ברכתך עם ישראל. יבא משה שעניו יפות לברכן, הוא יברך את ישראל... שברכן ארבע ברכות. הראשונה, וידא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו ויברך אותם משה (שמות לט מג). והשניה, ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו את העם (ויקרא ט כ). השלישית, ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם יוֹסֵף וְגוֹי (דברים א יא). הרביעית, וזאת הברכה.

(תנחומא הנדפס ותנחומא בובר ודברים רבה מהדורת ליברמן, כולם בפרשת וזאת הברכה. כך גם בפסיקתא דרב כהנא פסקא יזאת הברכה⁵⁴)

---

⁵³ בילקוט שמעוני משלי רמז תתק"ס נוסף שנאמר וזאת הברכה. דבר אחר וזאת הברכה... וכעין זה הושלם בפסיקתא דרב כהנא שנאמר וזאת הברכה – הברכה זו מוספת על הברכות כולם. וכשבא בלעם הרשע לברך את ישראל היה ראוי... בתנחומא בובר ודברים רבה ליברמן הנוסח מקוטע ומחבר את שתי הפסקאות באופן לא ברור: שנאמר וזאת הברכה, תוספת על הברכות שבידך בלעם...
⁵⁴ במהדורת בובר פסיקתא לב, במהדורת מנדלבוים נספחים א.

בפיסקה הראשונה מתאר המדרש את סדר השתלשלות הברכה מאדם ועד יצחק. בפיסקה השנייה עובר המדרש לתאר רצף של מסירת ברכות במספר, עם תוספת ברכה מדור לדור: יעקב קיבל חמש ברכות, אותן בירך לבניו והוסיף להן שישית, ומשה השלים את השביעית. בפיסקה השלישית מונה המדרש שבע ברכות מפי בלעם ומשה לישראל, ומחדש שבלעם כשלעצמו היה ראוי לברך את ישראל שבע ברכות, אלא שלא הספיק ה' על ידו.

אלו הם המדרשים המתארים שרשרת שלמה של ברכות. עוד מצאנו מדרשים המציינים קשר או הנגדה בין שתי פרשיות ברכה, בין ברכת יצחק לברכת יעקב, בין ברכת יצחק לברכת בלעם, בין ברכת יעקב לברכת בלעם, בין ברכת יעקב לברכת משה, ובין ברכת בלעם לברכת משה. מדרשים אלו נשלב בהמשך המאמר, דבר דבור על אופניו.

•

שרשרת הברכות העיקרית החוזרת לאורך חומשי התורה פותחת בברכת ויתן לך.

וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר

רְאֵה רֵיחַ בְּנֵי כְרִיחַ שְׂדֵה אֲשֶׁר בָּרְכוּ הִי:

וַיִּתֵּן לְךָ הָאֱלֹהִים מְטֵל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֵב דָּגָן וְתִירֹשׁ:

יַעֲבֹדוךָ עַמִּים וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְךָ לְאֲמִים הַזֶּה גִבּוֹר לְאַחֶיךָ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְךָ בְּנֵי אֲמֹךָ אֲרָרֶיךָ אֲרוּר וּמְבָרְכֶיךָ בְּרוּךְ:

(בראשית כז, כז – כט)

שני פסוקים בברכת ויתן לך. הראשון על שפע היבול, טל השמים ומשמני ארץ, ורוב דגן ותירוש. השני על שלטון ושררה, בעמים ובלאומים, באחים ובבני האם.

בברך יעקב את בניו, ציטט מלשון הברכה אשר ברכו אביו, וחילק את ברכת ויתן לך בין שני חשובי בניו, יהודה ויוסף. את הפסוק הראשון העביר יעקב ליוסף, ואילו את הפסוק השני העביר ליהודה.

הפסיקתא לפרשת יוזאת הברכה אינה מגוף הפסיקתא אלא ליקוט מדרשים. מופיעה שם הדרשה הנוכחית, וכן גם דרשה נוספת המקבילה לפסקה השלישית (בד"ה 'מונע ברי'), ובמהדורת מנדלבוים מופיעה אף הדרשה הקודמת שהעתקנו מדברים רבה הנדפס.

לפסוק הראשון ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירוש (בראשית כז כח), מקבילה ברכת יוסף: ברכת שמים מעל ברכת תהום רבצת תחת (שם מט כה)⁵⁵. ויעקב אף רומז בפירוש לברכת ויתן לך, בהמשיכו: ברכת אביך גברו על ברכת הווי (שם כו).

לפסוק השני "יעבדוך עמים" וישתחו וישתחו לך לאמים "היה גביר לאחיד" "וישתחו לך בני אמך" ארדיך ארוד ומברכיך ברוך (שם כז כט), מקבילה ברכת יהודה: יהודה "אתה יודוך אחיד" יך בערך אביך "וישתחו לך בני אביך": גור אריה יהודה מטרף בני עליית פרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו: לא יסוד שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו עד כי יבא שילה "ולו יקחת עמים": (שם מט, ח – י). "אתה יודוך אחיד" כנגד יהודה גביר לאחיד, "ישתחו לך בני אביך" כנגד וישתחו לך בני אמך⁵⁶, "ולו יקחת עמים" כנגד "יעבדוך עמים וישתחו לך לאמים".

יוצא מן הכלל הוא התירוש. בברכת ויתן לך, נכלל התירוש בפסוק הראשון העוסק בברכת היבול ירוב דגן ותירוש, ואילו בברכות יעקב לבניו התירוש אינו נמצא בברכת יוסף אלא דווקא בברכת יהודה: אסרי לגפן עירה עירו ולשרקה בני אתנו כבס ביין לבישו ובדם ענבים סותה סותה: חכלילי עינים מיין ולבן שנים מחלב: (שם יא – יב).

מה ראה יעקב להוציא את התירוש מכלל ברכת היבול ולהעבירו דווקא ליהודה? שמא ניתן ליישב בדרך דרוש ולומר שיעקב עצמו מסביר את העניין באמרו ליוסף: תהיין לראש יוסף ולקדך נזיר אחיו (שם כו), לאמור, יוסף נזיר הוא ואין ראויה לו ברכת היין, כדעת ר' לוי בבראשית רבה (פרשה צח אות כ) המפרש נזיר ממש היה⁵⁷.

•

⁵⁵ ההקבלה הוזכרה בחיבורים המדרשיים מתקופת הראשונים 'לקח טוב' ומדרש אגדה בפרשת ויחי, וכן במדרש שנעתיק בסעיף הבא.

⁵⁶ הקבלה זו נזכרת במדרשים וברש"י בתולדות ובויהי; לא כהשוואה, אלא כניגוד בין בני אביך ליבני אמך. ראה שם הסבר ההבדל בין הברכות.

⁵⁷ חלוקת הדגן והתירוש ליוסף ויהודה משתמעת אף בדרשת חז"ל על הפסוק ויודוך ענבים במושך הורע (עמוס ט יג): "וידוך ענבים – זה יהודה כי דרכתי לי יהודה (זכריה ט יג); במושך הורע – זה יוסף, שמשך זרעו שלאביו והורידם למצרים" (בראשית רבה צג אות ה). המדרש כדרכו מנמק את הזיהוי בדרך הדרש, אולם סביר שהמדרש מניח כמובן מאליו שידוע ללומד הבסיס הפשטני לזיהוי – ברכת יעקב לבניו המברך את יוסף בברכות שמים ותהום ואת יהודה בברכת הגפן והיין.

בברכת יעקב ליוסף עוברת שרשרת ברכות נוספת, ברכות פריה ורביה, בשם אֵל שִׁדִּי. שרשרת זו חורזת את חומש בראשית מתחילתו עד סופו, מאדם עד יוסף, כפי שראינו במאמר ה. כאן נראה כיצד שתי שרשרות הברכות נשזרות זו בזו.

בסיום פרשת תולדות, לאחר שהצליח יעקב לקבל את ברכת זיתן לך, חזר אביו ובירכו בברכה נוספת, שגם בה נאמר זיתן לך:

וַיִּקְרָא יַצְחָק אֶל יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ
וַיִּצְוֶהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ...⁵⁸

"וְאֵל שִׁדִּי יְבָרֶךְ אֶתְךָ וַיְפָרֵךְ וַיְרַבְּךָ וְהָיִיתָ לְקָהָל עַמִּים:
וְזִיתֵן לְךָ" אֵת בְּרַכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזֶרְעֶךָ אֶתְךָ לְרִשְׁתְּךָ אֵת אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ
אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם:

(בראשית כח, א – ד)

ברכה זו, ברכת פריה ורביה בשם אֵל שִׁדִּי, העביר יעקב ליוסף בברכו אותו:

"מֵאֵל אָבִיךָ וַיְעֹזְרֶךָ / וְאֵת "שִׁדִּי" וַיְבָרְכֶךָ
בְּרַכַּת שָׁמַיִם מֵעַל / בְּרַכַּת תְּהוֹם רַבְּצַת תַּחַת
"בְּרַכַּת שְׁדִים וְרַחֵם":

בְּרַכַּת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל בְּרַכַּת הוֹרֵי
עַד תֵּאֲוֹת גְּבַעַת עוֹלָם

תִּהְיֶינָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף / וּלְקֶדֶד נֹזֵר אָחִיו:

(שם מט, כה – כו)

שם אֵל שִׁדִּי מופיע בצורה שירית בשתי הצלעות הראשונות 'מֵאֵל אָבִיךָ וַיְעֹזְרֶךָ / וְאֵת שִׁדִּי וַיְבָרְכֶךָ'⁵⁸. ברכת פריה ורביה מופיעה בלשון 'ברכות שדים ורחם'.

בתוך הפסוק כלולה אף הברכה שמצטט יעקב מברכת זיתן לך הראשונה: 'ברכות שמים מעל / ברכות תהום רובצת תחת'.

⁵⁸ בספר 'מדרש אגדה' [מתקופת הראשונים] מציין הקבלה אחרת: "מֵאֵל אָבִיךָ וַיְעֹזְרֶךָ. כְּלוּמַר, אוֹתוֹ הָאֵל שֶׁאָמַר (לו) [לִי] אֲנוּכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ (נבואת יעקב בבאר שבע, בראשית מו ג), הוּא יְעֹזְרֶךָ".

יעקב כולל כאן בשם אל שדי את ברכת ריבוי היבול עם ברכת ריבוי הזרע, הציטוט מברכת יצחק הראשונה עם הציטוט מברכת יצחק השנייה. לשתי הברכות שבירכו אביו רומז יעקב בהזכירו: 'ברכות אביך גברו על ברכות הורי'.

כעין דברינו כתב כבר רבי אברהם סבע, בעל 'צדור המור', בשם מדרש:

מאיל אביך אלו הברכות ראשונות שנתברך יעקב בא־להים, כד"א ויתן לך הא־להים. ויעזורך. לפי שנתברך יעקב במלכות שנאמר יעבדוך עמים והיה צריך לעזר, כד"א שויתי עזר על גבור, ואומר ישלח עזרך מקדש. (וא־ל) [ואת] שדי. אלו ברכות אחרונות שנברך בזה השם, דכתיב וא־ל שדי יברך אותך. ויברךך לפי שהיא ברכת פריה ורביה כשם שכתב להלן יברך אותך ויפרך, אבל בברכה ראשונה לא נאמר יברך אותך אלא ויתן לך. ברכות שמים מעל. כד"א מטל השמים. ברכות תהום רובצת תחת. כד"א ומשמני הארץ⁵⁹. ברכות שדים אל תקרי שָׁדִים אלא שָׁדִים⁶⁰, כד"א ורוב דגן. ורחם כד"א ותירוש הוא רחם הוא חמר אתווי דדין הוא אתווי דדין.

ומסביר בעל צדור המור:

זהו מה שאמרתי למעלה שהיו לו ברכות בשני זמנים. ומה שאמר 'ברכות אביך גברו על ברכות הורי', רמז שהוא הוסיף ברכות על ברכות הוריו עד שנראה שברכותיו היו מסורות כנגד ברכות יצחק כמו שמכוונות במדרש.

(צדור המור, פרשת ויחי)

המדרש דומה למדי להקבלות שהצענו, אלא שאת ברכת 'מא-ל אביך ויעזורך' מסביר המדרש בהקשר לפסוק השני של ברכת 'יתן לך' הראשונה – ברכת 'יעבדוך עמים...'. ואת ברכת 'ברכות שדים ורחם' אין המדרש מפרש כפשוטה לעניין פריה ורביה אלא דורשה על ברכת היבול, רוב דגן ותירוש: שדים מלשון שדה, ורחם נוטריקון חמר – יי'.

כך מוצא המדרש את שתי ברכותיו של יצחק מצוטטות בשלמות מפי יעקב ליוסף, בשונה ממה שכתבנו שאת ברכת השלטון והשררה 'יעבדוך עמים...' ואת ברכת התירוש העביר יעקב דווקא ליהודה.

⁵⁹ ההקבלה לברכת 'מטל השמים ומשמני הארץ' הזכרה אף בפירושו של רבינו מיוחס.

⁶⁰ בשין שמאלית, ואולי צ"ל בחיריק, כמו וַיַּעֲרְכוּ אֹתָם מִלְחָמָה בְּעַמְּק "השָׁדִים" (בראשית יד ח).

•

בהפוך ה' את קללת בלעם הרשע לברכה, שם בפיו לברך את ישראל, ועיקר ברכותיו ברוממות קרן ישראל וניצחונם על אויביהם.

בברכות אלו מצטט בלעם מברכת יעקב ליהודה, אשר בירכו בחזק וגבורה וממשלה, ומוסיף בלעם לצטט אף מברכת יצחק ליעקב בפסוק השני של ברכת זיתן לך, הפסוק אשר ראינוהו כשורש ברכת יעקב ליהודה.

כה בירך יצחק את יעקב:

יַעֲבֹדוך עַמִּים וַיִּשְׁתַּחֲוּ לְךָ לְאֲמִים הַזֶּה גִבִּיר לְאַחֶיךָ וַיִּשְׁתַּחֲוּ לְךָ בְּנֵי אִמְךָ אַרְרִיךָ אָרוּר וּמְבָרְכֶיךָ בְּרוּךְ:
(בראשית כז כט)

וכה בירך יעקב את יהודה:

יְהוּדָה אֲתָה יוֹדוּךָ אֲחֶיךָ יָדָךְ בְּעֶרְףְּ אֵיבֶיךָ יִשְׁתַּחֲוּ לְךָ בְּנֵי אֲבִיךָ: גֹּדֵר אַרְיָה יְהוּדָה מִטָּרֶף בְּנֵי עֲלִית פָּרַע רִבִּץ כְּאַרְיָה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ: לֹא יִסּוּר שִׁבְט מִיְהוּדָה וּמַחֲקֵק מִבֵּין רַגְלָיו עַד כִּי יָבֹא שִׁילָה וְלוֹ יִקְהַת עַמִּים: אֲסֵרִי לַגִּפֹּן עִירָה...
(שם מט, ה – יא)

הפסוק גודר אריה יהודה...', מצוטט בנבואת בלעם השניה והשלישית.

יעקב בירך גודר אריה יהודה מטָרֶף בְּנֵי עֲלִית, ובלעם בנבואתו השניה מברך: הֵן עַם כְּלָבִיא יָקוּם וּכְאַרְיָה יִתְנַשֵּׂא לֹא יִשְׁכַּב עַד יֵאכַל טָרֶף וְדָם חֲלָלִים יִשְׁתֶּה (במדבר כג כד).

יעקב בירך פָּרַע רִבִּץ כְּאַרְיָה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ, ובלעם בנבואתו השלישית מברך: פָּרַע שִׁכַב כְּאַרְיָה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ (במדבר כד ט)⁶¹.

ברכת יצחק ליעקב אַרְרִיךָ אָרוּר וּמְבָרְכֶיךָ בְּרוּךְ, מצוטטת בהמשך נבואת בלעם השלישית: מְבָרְכֶיךָ בְּרוּךְ וְאַרְרִיךָ אָרוּר (במדבר כד ט)⁶².

⁶¹ בבראשית רבה (צח אות ז) ביאורים רבים להבדל בין 'פרע רביץ' ל'כרע שכב'.

⁶² בבראשית רבה (סו אות ד) הסבר להבדל הסדר בין ברכת יצחק לברכת בלעם. ברכת יצחק ונבואת בלעם מקבילות יחד לנבואתו הראשונה של אברהם, נבואת לך לך: וְאַבְרָהָהּ מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלְלֶיךָ אָאֵר (יב ז).

כך שיוצאת מערכת מסועפת של הקבלות: ברכת 'עבדוך / יודוך... וישתחוו לך...'
נאמרה בברכת יצחק ליעקב ובברכת יעקב ליהודה ולא נאמרה בברכת בלעם
לישראל. ברכת המברכים וארירת האוררים נאמרו בברכת יצחק ליעקב ובברכת
בלעם לישראל ולא נאמרו בברכת יעקב ליהודה. משל האריה והלביא נאמר בברכת
יעקב ליהודה ובברכת בלעם לישראל ולא נאמר בברכת יצחק ליעקב.

וממשיך בלעם בנבואתו הרביעית:

אַרְאֵנוּ וְלֹא עֵתָה אֲשׁוּרֵנוּ וְלֹא קָרוֹב דָּרְךְ כּוֹכֵב מֵיעֶקֶב וְקָם "שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל"...
(במדבר כד יז)

במקביל להמשך ברכת יעקב ליהודה:

לֹא יִסּוּר "שֵׁבֶט מִיִּהוּדָה" וּמַחֲקֵק מִבֵּין רַגְלָיו...
(בראשית מט י')

ומה יהיו מעשיו של הכוכב, השבט?

...וּמַחֲזֵק פְּאֵתֵי מוֹאָב וְקָרַקַר כָּל בְּנֵי שֵׁת:
וְהָיָה אֲדוּם יִרְשֶׁה וְהָיָה יִרְשֶׁה שְׁעִיר אֵיבֵיו וְיִשְׂרָאֵל עָשָׂה חֵיל:
(במדבר כד, יז – יח)

'מואב', בהקשר לבלק מלך מואב, מעסיקו של בלעם. כפי שהקדים בלעם לנבואתו זו:
אֲשׁוּר יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה לְעַמּוֹד בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים (פסוק יד).

אך מה עניין אדום ושעיר לכאן?

אין זאת אלא המשך הציטוט מברכת יצחק ליעקב. יצחק בברכתו הנגיד בין שני
האחים: הָיָה גִבּוֹר לְאַחִיד וְיִשְׁתַּחֲוּוּ לָךְ בְּנֵי אִמְךָ (בראשית כז כט), כהמשך לנבואה
שקיבלה רבקה בעת הריונם ולאם מלאם יִאֲמָץ וְרַב יַעֲבֹד צִעִיר (שם כה כג). ואף
בלעם מברך את ישראל בהנגדה למפלתם של אדום: וְהָיָה אֲדוּם יִרְשֶׁה, וְהָיָה יִרְשֶׁה
שְׁעִיר אֵיבֵיו – וְיִשְׂרָאֵל עָשָׂה חֵיל!

וחותם בלעם את נבואתו הרביעית:

"וְיָרֵד" מֵיעֶקֶב וְהֶאֱבִיד שְׂרִיד מְעִיר:
(במדבר כד יט)

בהנגדה לברכה שקיבל עשיו בתחנוניו לפני אביו:

וְהָיָה כַּאֲשֶׁר "תְּרִיד" וּפְרָקָתָ עָלָי מֵעַל צְוֹאֲרָךְ:

(בראשית כז מ)

יהא אשר יהא פירושן של המילים הנדירות והקשות 'תריד' ו'ירד', הדימוי וההקשר מראים שעומדות הן זו כנגד זו, ברכת יעקב כנגד ברכת עשיו, בין אם שתי המילים משורש ומשמעות זהים ובין אם לאו.

•

הברכות אשר בירך משה איש האלוקים את בני ישראל לפני מותו מקבילות בפרטים רבים לברכות אשר בירך יעקב את בניו בעת פטירתו.

ההקבלות הינן בין כסדרן, כאשר ברכת כל שבט ושבט מפי משה דומה במקצת או בהרבה לברכת השבט מפי יעקב, ובין שלא כסדרן, כאשר מונחים וביטויים אשר נזכרו בברכת יעקב לאחד השבטים מופיעות בברכת משה לשבט אחר.

בפרט בולטת ההקבלה בברכת משה לשבט יוסף, שבה משה ממש מצטט מלשונו של יעקב בברכתו לשבט זה⁶³.

יעקב בירך את בנו יוסף:

מֵאֵל אָבִיךָ וַיְעֻזְרֶךָ וְאֵת שְׂדֵי וַיְבָרְכֶךָ "בְּרִכַּת שָׁמַיִם מֵעַל בְּרִכַּת תְּהוֹם רִבְעַת תַּחַת" בְּרִכַּת שְׂדֵיִם וְרַחֵם: בְּרִכַּת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל בְּרִכַּת הוֹרֵי עַד תֵּאָוֹת "גְּבַעוֹת עוֹלָם" "תְּהִיֵּינָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וְלִקְדָּקֵד נֹזֵר אַחִיו":

(בראשית מט, כה – כו)

ומשה בירך את שבט יוסף:

...מְבֹרַכַת ה' אֶרְצוֹ "מִמֶּנּוּ שָׁמַיִם מְטֹל וּמִתְהוֹם רִבְעַת תַּחַת": וּמִמֶּנּוּ תְּבוֹאֹת שָׁמֶשׁ וּמִמֶּנּוּ גֵרֶשׁ יְרַחֵם: וּמִרֹאשׁ הַרְרֵי קָדְסָם וּמִמֶּנּוּ "גְּבַעוֹת עוֹלָם": וּמִמֶּנּוּ אֶרֶץ וּמִלֵּאָה וְרִצּוֹן שְׂכַנֵּי סִנְיָה "תְּבוֹאֲתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וְלִקְדָּקֵד נֹזֵר אַחִיו":

(דברים לג, יג – טז)

גם המשך ברכתו של משה לשבט יוסף הינה ציטוט. לא מברכת יעקב לבניו אלא מברכת בלעם לעם ישראל.

⁶³ ההקבלה נזכרת בבראשית רבה (צח אות כ), בהסברי המדרש להבדל בין 'תהיין' ובין 'תבואתה'.

בשתי הפעמים שבירך בלעם את ישראל בגבורת אריה, הקדים ובירכם בתועפות ראם:

אל מוציאם ממצרים "פתועפת ראם לו": כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל בעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל: הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה:
(נבואת בלעם השניה; במדבר כג, כב – כד)

אל מוציאם ממצרים "פתועפת ראם לו" יאכל גוים צריו ועצמתיהם יגרם ויחציו ימחץ: פרע שכב כארי וכלביא מי יקימו...
(נבואת בלעם השלישית; במדבר כד, ח – ט)

ומשה מסיים את ברכת יוסף:

בכור שורו הדר לו "וקרני ראם קרניו" בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה:
(דברים לג יז)

את ברכת האריה והלביא שציטט בלעם מברכתו של יעקב ליהודה אין משה מצטט בברכתו לשבט יהודה אלא מברך בה את שבט גד כלביא שכן וטרף זרוע אף קרקוד (פסוק כ), ואת שבט דן דן גור אריה יזנק מן הבשן (פסוק כב).

•

בחתימת ברכתיו של משה, בירך את כל שבטי ישראל יחדו:

אין כאן ישרון רכב שמים בעזרה ובנאותו שחקים:
מענה אלהי קדם ומתחת זרעת עולם ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד:
וישכן ישראל בטח בדר עין יעקב אל ארץ דגן ויתירוש אף שמיו יערפו טל:
אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' מגן עזרה ואשר חרב גאותך ויפחשו איביך לך ואתה על במותימו תדרוך:
(דברים לג, כו – כט)

ברכת שמים וברכת ארץ, ברכת שפע היבול וברכת הרוממות והנצחון, מאת אֵל ישרון, רוכב שמים, אֵל־והי קדם, מגן עזרים.

שני הפסוקים הראשונים 'אין כא-ל...' 'מעונה...' מתארים את גדולתו של ה' אלוקי ישראל בשמים ובארץ, ואת עזרתו לישראל בכיבוש אויביהם: אין כאֵל ישרון רכב

שָׁמַיִם בְּעֶזְרָךְ וּבִנְאוֹתָו שְׁחָקִים: מְעַנֶּה אֱלֹהֵי קָדְשׁ וּמִתַּחַת זְרַעַת עוֹלָם וַיִּגְרֶשׁ מִפְּנֵיךְ אוֹיֵב וַיֹּאמֶר הַשָּׁמַיִם: פְּסוּקִים אֵלּוּ מְזַכְרִים אֶת לְשׁוֹן בְּרֻכּוֹתָיו שֶׁל יַעֲקֹב לְבִנּוֹ יוֹסֵף "מֵאֵל" אָבִיךָ "וַיַּעֲזֹרְךָ"... בְּרֻכַת "שָׁמַיִם מֵעַל" בְּרֻכַת "תְּהוֹם רִבְצַת תַּחַת"... וְכֵן אֶת בְּרֻכּוֹתָיו שֶׁל מֹשֶׁה לְשֶׁבֶט יְהוּדָה וְעֶזְרָךְ מִצְרַיִם תְּהִיָּה, וְלִשְׁבֶט יוֹסֵף מִמִּגְד "שָׁמַיִם" מִטַּל "וּמִתְהוֹם רִבְצַת תַּחַת".

לְאַחֲרֵיהֶם, בַּפְּסוּק וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל, מִתְּבַרְכִּים יִשְׂרָאֵל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ: וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בְּטַח בְּדָד עֵינַי יַעֲקֹב אֵל אֶרֶץ דְּגָן וְתִירוֹשׁ אֵף שָׁמִי יַעֲרֹפוּ טַל. בְּרֻכַת 'בְּדָד' מִקְבִּילָה לְבִרְכָה שֶׁבִּנְבוּאָת בַּלְעָם הָרֵאשׁוֹנָה הֵן עִם לְבָדָד יִשְׁכֵן וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב (בַּמִּדְבָּר כַּג ט'⁶⁴). הַתִּיבוֹת אֵל "אֶרֶץ" "דְּגָן וְתִירוֹשׁ" אֵף "שָׁמִי" יַעֲרֹפוּ "טַל", הַיֵּנָן כְּצִיטוֹט מִבְּרֻכַת 'וַיִּתֵּן לְךָ מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֵב דְּגָן וְתִירוֹשׁ כִּפִּי שְׂצִיֵּן רִשִׁי עַל פִּי הַסִּפְרִי⁶⁵. אִפְשָׁר שֶׁגַם הַתִּיבוֹת 'עֵינַי יַעֲקֹב' יִתְפָּרְשׁוּ כִּרְמוֹז עַל בְּרֻכַת וַיִּתֵּן לְךָ, הַבְּרֻכָה אֲשֶׁר קִיבַל יַעֲקֹב מֵאֲבִיו⁶⁶.

וְלִסְיוֹם, הַפְּסוּק 'אֲשֶׁרִיךְ יִשְׂרָאֵל' מֵתֵאָר אֶת עֲזֵרַת ה' לְיִשְׂרָאֵל בְּנִצְחוֹנָם עַל אוֹיְבֵיהֶם: אֲשֶׁרִיךְ יִשְׂרָאֵל מִי כְמוֹד עִם נוֹשֵׁעַ בְּה' מִגֵּן עֶזְרָךְ וְאֲשֶׁר חָרַב גְּאוֹתֶיךָ וַיִּכְחָשׁוּ אֲבִיךָ לְךָ וְאַתָּה עַל בְּמוֹתֵימוֹ תִּדְרֹךְ:

כֹּל פְּסוּקֵי הַחֲתִימָה יַחְדוֹ מְמַשִּׁיכִים אֶת בְּרֻכַת 'וַיִּתֵּן לְךָ' שֶׁהַתְּבָרָךְ בְּה' יַעֲקֹב בְּבִרְכַת הַיְבוּל וּבְרֻמוֹמוֹת וּשְׂרָרָה, וְכֵן גַּם אֶת בְּרֻכּוֹתֵיהֶם שֶׁל יַעֲקֹב וּמֹשֶׁה, שֶׁבִירְכוּ אֶת יְהוּדָה וַיִּוֹסֵף וְשָׂאֵר הַשְּׁבֵטִים בְּבִרְכּוֹת מַעִין אֵלּוּ.

•

לְסִיכּוֹם: בְּרֻכַת 'וַיִּתֵּן לְךָ' חוֹלְקָה בֵּין יְהוּדָה לְיוֹסֵף, יְהוּדָה קִיבַל אֶת הַרֻמוֹמוֹת וְהַשְּׂרָרָה וַיִּוֹסֵף קִיבַל אֶת בְּרֻכַת הַיְבוּל. בַּלְעָם מְצַטֵּט בְּעִיקָר מִבְּרֻכַת יַעֲקֹב לְיְהוּדָה וּמֹשֶׁה מְצַטֵּט בְּעִיקָר מִבְּרֻכַת יַעֲקֹב לְיוֹסֵף. וְחֲתִימַת בְּרֻכּוֹתָיו שֶׁל מֹשֶׁה כּוֹלֵלֶת אֶת הַבְּרֻכּוֹת כּוֹלֵן.

⁶⁴ וַיִּתֵּן לְהַקְבִּיל גַּם לְשִׁירַת הָאֲזִינוֹ ה' בְּדָד יִנְחֲנוּ דְבָרִים לְד' יב), לְפִי הַמְּפָרְשִׁים אֶת 'בְּדָד' כְּלְפִי יִשְׂרָאֵל. קִיּוּמַת מַעֲרַכַת הַקְּבִלוֹת בֵּין שִׁירַת הָאֲזִינוֹ לְבִרְכַת 'וַיִּתֵּן לְהַקְבִּיל' וְאֵין כַּאֲן מְקוֹם סוּגִיָּה זוּ.

⁶⁵ הַתִּיבוֹת וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל מִזְכִּירוֹת אֶת הַפְּסוּק וַיְהִי בְּשֹׁכֵן יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַהוּא (בְּרֵאשִׁית לֵה כב), וְצִ"ע אִם יֵשׁ בִּינֵיהֶם קֶשֶׁר מְכוּוֹן.

⁶⁶ הַסִּפְרֵי וְרִשִׁי פִּירְשׁוּ בְּאוֹפֵן שׁוֹנֵה קֶצֶת, שֶׁהַתִּיבוֹת 'עֵינַי יַעֲקֹב' מֵתְפָּרְשׁוֹת עַל הַבְּרֻכָה שֶׁבִירְךְ יַעֲקֹב אֶת עַם יִשְׂרָאֵל בְּדִבְרֵי לְיוֹסֵף וַיְהִי אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהִשִּׁיב אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם (בְּרֵאשִׁית מֵח כא).

נספח – ציטוטי הנ"ך מנבואות בלעם

פסוקים רבים בנ"ך מיוסדים על נבואות בלעם. קצתם ציינתי במקומות אחרים⁶⁷, וכאן נעסוק בהקבלות הנוגעות לנבואות בלעם על אדום (ועמלק) – כהמשך להקבלות שצויינו בגוף המאמר.

[א]. אפשר ששירת דבורה אַז "יִרְדּוּ" "שְׂרִיד" לְאֲדִידִים עִם ה' "יִרְדּוּ" לִי בְּגִבּוֹרִים: מְנִי אֶפְרַיִם שְׂרָשִׁים "בְּעַמְלֵק"... (שופטים ה, יג – יד), מכוונת לקיומה של נבואת בלעם "יִרְדּוּ" מִעַקֵּב וְהֶאֱבִיד "שְׂרִיד" מֵעִיר: וַיֵּא אֶת "עַמְלֵק" וַיִּשָּׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר רֵאשִׁית גֹּזִים "עַמְלֵק" וְאַחֲרֵיתוֹ עַדֵי אֲבָד: (במדבר כד, יט – כ)⁶⁸.

[ב]. נראה שביסודו של סיפור המלוכה בספר שמואל עומד נידון כיצד ובמי תתקיים נבואתו הרביעית של בלעם, נבואת דָּרְךָ פּוֹכֵב מִעַקֵּב וְקָם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל וּמַחֵץ פְּאֲתֵי מוֹאָב וְקָרַקֵר כָּל בְּנֵי שֵׁת: וְהָיָה אָדוּם יִרְשֶׁה וְהָיָה יִרְשֶׁה שְׁעִיר אִיִּבִיו... (במדבר כד, יז – יח). נבואה זו, המתארת ניצחון כללי על אדום ומואב ושאר אויבי ישראל, יכולה להתאים רק לשני מלכי ישראל, משיחי ה', שאול ודוד. ואחרי ביסוס הממלכה, ואחר פילוגה, אין בכל מלכי ישראל ויהודה מי שנלחם כך בכל סביביו. בשאול נאמר בתחילת מלכותו וַיִּלָּחֶם סָבִיב "בְּכָל אִיִּבָיו" "בְּמוֹאָב" וּבְבָנֵי עַמּוֹן "וּבְאָדוּם" וּבְמַלְכֵי צוּבָה וּבְפִלְשְׁתִּים וּבְכָל אֲשֶׁר יִפְגְּהוּ יִרְשִׁיעַ: (שמואל א, יד, מז – מח). אולם מלכותו לא צלחה, ודוד הוא שהצליח להכניע כל אויביו, כמסופר בהרחבה בשמואל ב, ובפרט בפרק ח.

ובפירוט, בשאול התקיים וּמַחֵץ פְּאֲתֵי מוֹאָב וְקָרַקֵר "כָּל בְּנֵי שֵׁת": וְהָיָה "אָדוּם" יִרְשֶׁה... וַיִּשְׂרָאֵל "עֲשֶׂה חֵיל"... רֵאשִׁית גֹּזִים "עַמְלֵק" וְאַחֲרֵיתוֹ עַדֵי אֲבָד: (במדבר כד, יז – כ), ככתוב וַיִּלָּחֶם [– שאול] סָבִיב "בְּכָל אִיִּבָיו" "בְּמוֹאָב" וּבְבָנֵי עַמּוֹן "וּבְאָדוּם" וּבְמַלְכֵי צוּבָה וּבְפִלְשְׁתִּים... "וַיַּעַשׂ חֵיל" וַיֵּךְ אֶת "עַמְלֵק"... (שמואל א, יד, מז – מח). וברוד התקיים ביתר שאת וּמַחֵץ פְּאֲתֵי מוֹאָב וְקָרַקֵר כָּל בְּנֵי שֵׁת: וְהָיָה אָדוּם יִרְשֶׁה וְהָיָה יִרְשֶׁה שְׁעִיר אִיִּבִיו... (במדבר כד, יז – כ), ככתוב וַיֵּךְ אֶת מוֹאָב וַיִּמְדַּם בְּחָבֵל הַשֶּׁכֶב אוֹתָם אֲרֻצָּה... מִכָּל הַגֹּזִים אֲשֶׁר כָּבַשׁ... וַיִּשֶׂם בְּאָדוּם נְצֻבִים בְּכָל אָדוּם שֵׁם נְצֻבִים וַיְהִי כָל אָדוּם עֶבְדִים לְדָוִד... (שמואל ב, ח, ב – יד).

כבר רלב"ג (במדבר שם) התלבט לגבי נבואת וַיִּשְׂרָאֵל עֲשֶׂה חֵיל האם מכוונת לשאול או לדוד. ולדרכנו, ספקו של הרלב"ג אינו ספק חסרון ידיעה, שאיננו יודעים למי מכוונת הנבואה, אלא ספק אמיתי ששני צדדיו נכונים. הנבואה יכולה להתקיים בשאול, והתחילה להתקיים בו, וסוף שהתקיימה בדוד בן ישי.

[ג]. וברקע ספר שמואל עומדת גם השאלה מי המלך שיכרית את עמלק, כנבואת בלעם השלישית וַיִּדָם מִאֲנָג מִלְכּוֹ וְתִנְשָׂא מַלְכָּתוֹ (במדבר כד ז), והחמישית רֵאשִׁית גֹּזִים עַמְלֵק וְאַחֲרֵיתוֹ

⁶⁷ בעלון 'בעמק אילון', בלק תשפ"א, הקבלתי בין נבואות בלעם לספרים יחזקאל, שיר השירים ודניאל; ובעלון 'במה תורנית' – גני אילון' לאותה שנה הקבלתי בין נבואות בלעם לנבואות מיכה.

⁶⁸ בסעיף הבא נראה כי גם ספר שמואל מקשר בין נבואת בלעם הרביעית, ירושת אדום, לנבואת בלעם החמישית, אבדון עמלק.

עדי אבד (שם כ).

הניגוד שמציג בלעם בנבואתו החמישית והשישית בין עמלק ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אבד לקיני איתן מושבך ושים בפלע קנף, מתבטא בבירור במלחמת שאול בעמלק ויאמר שאול אל הקיני לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן אספף עמו ואתה עשיתה חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים ויסר קיני מתוך עמלק (שמואל א, טו ו).

שאול הצטווה להכות את עמלק, ולא השלים ציוויו. סופו שנפל בידי נער עמלקי, ונסבה מלוכה לדוד בן ישי. תחילת מלכותו של דוד בהכאת עמלק, שאירעה במקביל למפלת שאול בגלבע, כמסופר בסוף שמואל א ובתחילת שמואל ב. גם לשונות הכתובים רומזים על תחילת הנהגתו של דוד כמלך וסיום תקופת נדודיו, מיד לאחר הניצחון על הגדוד העמלקי, ככתוב: ויקח דוד את כל הצאן והבקר נהגו לפני המקנה ההוא ויאמרו זה שלל דוד (שמואל א, ל כ) ⁶⁹, וישמה לחק ולמשפט לישראל עד היום הזה (שם כה), וישלח מהשלל לזקני יהודה לרעהו לאמר הנה לכם ברכה משלל איבי ה'... ולכל המקמות אשר התהלך שם דוד הוא ואנשיו (שם, כו – לא). ונמנים הם בכלל הגויים שכבש דוד, ככתוב: גם אתם הקדיש המלך דוד לה' עם הכסף והזהב אשר הקדיש מכל הגוים אשר כבש: מארס וממואב ומבני עמון ומפלשתים ומעמלק ומשלל הרדעור בן רחב מלך צובה: (שמואל ב, ה, יא – יב).

לפיכך, למרות שהחזון ירם מאנג מלכו ותנשא מלכתו (במדבר כד ז) התחיל להתקיים בנצחון שאול על אגג, לא התקיים סיום הפסוק ותנשא מלכתו בשאול אלא בדוד, ככתוב וידע דוד כי הכינו ה' למלך על ישראל וכי "נשא ממלכתו" בעבור עמו ישראל (שמואל ב, ה יב).

[ד]. נבואת בלעם השניה נדרשת בספר שמואל על החלפת שאול בדוד.

בלעם התנבא: "לא איש אל ויכזב" "ובן אדם ויתנחם" שהוא אומר ולא יעשה ודבר ולא יקימה... לא הביט און" ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו... כי לא נחש ביעקב ולא "קסם" בישראל... (במדבר כג, יט – כג)

ובספר שמואל: ויהי דבר ה' אל שמואל לאמר: "נחמתי" כי המלכתי את שאול למלך... ויאמר שמואל... כי חטאת "קסם" מרי "ואון" ותרפים הפצר... ויאמר אליו שמואל קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעה הטוב ממך: וגם נצח ישראל "לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להנחם": ... "וה' נחם" כי המליך את שאול על ישראל: (שמואל א, פרק טו)

לאמור, הנהגת 'לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם', מוגבלת לתנאים שבהמשך הנבואה 'לא הביט און ביעקב... ולא קסם בישראל'. והיות ששאול חטא במרי הנחשב כקסם ⁷⁰ ובהפצר הנחשב כאון, אין הוא זכאי לכך, וניחם ה' על המלכתו, ורק על מלכות דוד לא ינחם ה', כי לא אדם הוא להינחם.

⁶⁹ משמעות הפסוק מודגשת בתלמוד ירושלמי מסכת סנהדרין (פרק ב הלכה ה, צוטט ברד"ק כאן). המציין את הפסוק כמקור לדין המשנה שם שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך.

⁷⁰ 'חטאת קסם' מרמז גם על חטאו העתידי של שאול קסמי נא לי באוב (שמואל א, כח ח), כאשר ציינו האחרונים (רמ"ד וואלי דברים יח יא, ועוד).

בדרך זו עברה גם ברכת "ה' אלוֹקֵינוּ עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ" משאול לדוד, ככתוב וַיֵּרָא שְׂאוֹל מִלִּפְנֵי דָוִד כִּי הָיָה ה' עִמּוֹ וּמַעַם שְׂאוֹל סָר (שמואל א, יח יב), וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בֶּשֶׂר וּדְם בַּהֲמַלְכֹת שְׂאוֹל וַיִּרְעוּ כָּל הָעָם וַיֹּאמְרוּ יַחֲוֵי הַמֶּלֶךְ (שמואל א, י כד), הוּחַלְפָה בּוֹזֵמָן דָּוִד לְתְרוּעַת מַלְכוּ שֶׁל עוֹלָם וַדָּוִד וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל מֵעַלְיָם אֶת אַרְזֵן ה' בְּתְרוּעָה וּבְקוֹל שׁוֹפָר (שמואל ב, ו טו)⁷¹.

ומסתבר שגם תוכחת שמואל הִחְפִּץ לַה' בְּעֹלֹת וּזְבָחִים כְּשֹׁמֵעַ בְּקוֹל ה' הִנֵּה שֹׁמֵעַ מִזְבַּח טוֹב לְהַקְשִׁיב מִחֶלֶב אֵילִים: כִּי חֲטָאת קָסָם מְרִי... (שמואל א, טו, כב – כג) מרמזת על בלעם הקוסם, שזובח פרים ואילים, וממרה בחטא קסם⁷². כשם שנבואת בלעם עצמו כִּי לֹא נֶחֱשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא קָסָם בְּיִשְׂרָאֵל (במדבר כג כג) מציגה את ישראל כניגודו של בלעם המנחש (שם כד א) וקוסם (שם כב ז; יהושע יג כב).

[ה]. עובדיה בהינבאו על חורבן אדום ציטט מלשון נבואות בלעם. נבואת עובדיה "וַיִּרְשׁוּ" בֵּית יַעֲקֹב אֶת מוֹרְשֵׁיהֶם... "וְלֹא יִהְיֶה שְׂרִיד לְבֵית עֲשׂוֹ כִּי ה' דִּבֶּר: "וַיִּרְשׁוּ" הִנְגַּב אֶת הָרַע עֲשׂוֹ... (עובדיה א, יז – יט), בהקבלה לנבואת בלעם וְהָיָה אָדוֹם "יִרְשָׁה" וְהָיָה "יִרְשָׁה" שְׂעִיר אֵיבִיו וַיִּשְׂרָאֵל עֲשָׂה חֵיל: וַיִּרְדֵּי מֵיַעֲקֹב "וְהָאֲבִיד שְׂרִיד" מְעִיר: (במדבר כד, יח – יט)⁷³.

וכבר חז"ל, הרגילים לפרש ביטויי "כי ה' דיבר" ודומיו כציטוט מנבואה קדומה, פירשו גם כאן: "וְלֹא יִהְיֶה שְׂרִיד לְבֵית עֲשׂוֹ כִּי ה' דִּבֶּר וְהִיכֵן דִּיבַר? וַיִּרְדֵּי מֵיַעֲקֹב וְהָאֲבִיד שְׂרִיד מְעִיר" (מכילתא דר' ישמעאל, מסכת דפסחא, פרשה יב)⁷⁴.

רשב"ם ראה הקבלה זו כפשט פשוט, עד אשר השתמש בה כהוכחה לפירוש נבואת בלעם: "וְהָאֲבִיד שְׂרִיד מְעִיר. מאדום כדכתיב ולא יהיה שריד לבית עשר כי ה' דבר".

נז. אל נבואת בלעם וְהָיָה אָדוֹם "יִרְשָׁה" וְהָיָה "יִרְשָׁה" שְׂעִיר אֵיבִיו ואל נבואת עובדיה "וַיִּרְשׁוּ" בֵּית יַעֲקֹב אֶת מוֹרְשֵׁיהֶם... "וַיִּרְשׁוּ" הִנְגַּב אֶת הָרַע עֲשׂוֹ... מצטרפת נבואת עמוס לְמַעַן "וַיִּרְשׁוּ" אֶת שְׂאֵרֵי אָדוֹם וְכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלֵיהֶם (עמוס ט יב). ספר עובדיה סדור בתרי עשר לאחר ספר עמוס, כך שהנבואות הנזכרות קרובות זו לזו. הרי לפנינו אחת מן החוליות המשרשרות את ספרי תרי עשר זה לזה, ואין כאן מקום הסוגיה.

שלושת הנבואות הנזכרות מופיעות כניגוד עתידי לאשר נאמר מפי משה כִּי "יִרְשָׁה" לְעֲשׂוֹ נִתְתִּי אֶת הָרַע שְׂעִיר.

⁷¹ המדרשים והמפרשים נחלקו האם 'תְרוּעַת מֶלֶךְ' מתייחסת למלך בשר ודם או למלכו של עולם. ולדרכנו, שתי הדרכים אפשריות לקיום הנבואה.

⁷² בדומה לכך כתבתי במאמר הנזכר למעלה הערה 67 על הפסוק המקביל בספר מיכה (ו ז) הַיִּרְצָה ה' בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת נַחְלֵי שָׁמֶן.

⁷³ אולי יש גם קשר בין מופעי השורש 'חיל' / חל' בספר עובדיה, לנבואת בלעם וַיִּשְׂרָאֵל עֲשָׂה חֵיל.

⁷⁴ מדרשים אחרים ציינו – בדרך דרש – מקורות אחרים כנבואה הקדומה שאליה מכוונת לשון הציטוט "כי ה' דיבר". ראה מדרש תנחומא (בובר) פרשת צו אות ד; 'שכל טוב' שמות יז יד; תורת המנחה דרוש יד.

מאמר ח

נבואת יעקב בבואו מפדן ארם, לידת בנימין וחטא ראובן

(לפרשת וישלח ופרשת ויחי)

בין פרשיותיה של פרשת וישלח ניצבת פרשיה הכוללת מספר עניינים שנראים נפרדים זה מזה: נבואת יעקב בבואו מפדן ארם, לידת בנימין עם פטירת רחל וקבורתה, חטא ראובן (פרק לה, ט – כב). דרכה של חלוקת הפרשיות בתורה לתת רווח של הפסק פרשיה בכל מקום נצרך, ומכיוון שכאן אין הפסק פרשיה בין העניינים השונים מוטל עלינו למצוא כיצד שייכים כל העניינים לנושא אחד כללי, או למצער למצוא כיצד שייך כל עניין לעניין שקדם לו.

נראה כי ניתן למצוא נושא כללי לפרשיה: נבואת יעקב עם המעשים שעיצבו וקבעו את אופן קיומה. דהיינו, לידת בנימין, פטירת רחל וקבורתה וחטא ראובן הינם גורמים מכריעים בצורת התקיימות הנבואה.

נסביר דברינו. בבוא יעקב מפדן ארם הבטיח לו הקב"ה: **גוי וקהל גוים יהיה ממך** (בראשית לה יא), ודרשו חז"ל: **"גוי זה בנימין, וקהל גוים זה מנשה ואפרים"** (ב"ר פב ד, צוטט ברש"י כאן). כלומר, ההבטחה הייתה על לידת בנימין, ועל כך שעתידים להתווסף שני שבטים לעם ישראל. מעתה, כל המאורעות שבפרשה שייכים לקיום הנבואה כדלהלן:

לידת בנימין: קיום ההבטחה גוי... יהיה ממך.

פטירת רחל וקבורתה: יעקב עצמו, בשעה שהעמיד את מנשה ואפרים לשני שבטים, אמר לבנו יוסף:

אֵל שִׁדֵי נְרָאָה אֵלֵי בָלוּ בְאֶרֶץ כְּנָעַן וַיְבָרֶךְ אֹתִי:
וַיֹּאמֶר אֵלֵי הֲנִי מִפְּרֵךְ וְהִרְבִּיתִךָ וַנִּתְתִּיךָ "לְקַהֵל עַמִּים"...
וְעַתָּה, שְׁנֵי בְנֵיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד בָּאִי אֵלֶיךָ מִצְרַיִם לִי הֵם,
אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כְּרֹאבוֹן וְשָׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי:

וְאֲנִי בָבְאִי מִפְּדֹן מֵתָה עָלַי רַחֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּדֶרֶךְ בְּעוֹד כְּבָרַת אֶרֶץ לְבָא
אֶפְרָתָה וְאֶקְבְּרָהּ שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הוּא בֵּית לְחָם:

(בראשית מח, ד – ז)

יעקב מצטט בזאת בפירוש מתוך הנבואה שקיבל בלזו בארץ כנען, בשובו מפדן ארם; וְנִתְתִּיךָ לְקָהֶל עַמִּים צִיטוּט מִלְשׁוֹן הַנְּבוּאָה וְקָהֶל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָ. ועל פי הנבואה המצוטטת מעמיד יעקב את אפרים ומנשה לשני שבטים. בהקשר לכך מזכיר יעקב את פטירת רחל וקבורתה, וסתם ולא פירש מה הקשר בין העניינים. רוב הראשונים במקום נקטו שאכן אין קשר בין העניינים, ויעקב הזכיר את קבורת רחל בהקשר לבקשה שביקש מיוסף בהזדמנות אחרת להעלותו לקבורה בארץ ישראל⁷⁵. אף הראשונים שנקטו שיש קשר בין קבורת רחל ובין מינוי מנשה ואפרים תלו את הקבורה במינוי ולא להיפך⁷⁶. אכן, לפני ואחרי תקופת הראשונים מצאנו שפירשו את דברי יעקב באופן שפטירת רחל או קבורתה מהווים סיבה והצדקה למינוי מנשה ואפרים לשבטים.

רס"ג פירש באופן פשוט שיעקב הבין או רצה שנבואת וְקָהֶל גּוֹיִם תתקיים בזרעה של רחל. בתחילה חשב יעקב שרחל עצמה תלד עוד שני שבטים אולם מחמת שנפטרה העביר את ההבטחה לנכדיה מנשה ואפרים. בדרכו של רס"ג הלכו אף הספורנו, אור החיים ומלבי"ם⁷⁷.

רש"ר הירש והנצי"ב פירשו שלא פטירת רחל היא הגורם בצורת קיום הנבואה, אלא קבורת רחל היא הגורם. רש"ר פירש שחלוקת שבט יוסף לשנים מהוה זיכרון לרחל תחת קבורת מערת המכפלה שנשללה ממנה, והנצי"ב פירש להיפך, שמחמת שהפסידה קבורה מובחרת כך הפסיד בנה יוסף נחלה מובחרת ונקראה נחלתו על שם בנו.

⁷⁵ לדרכם של הראשונים קשה מדוע הזכיר יעקב כעת את פטירת רחל וקבורתה, ונראה לומר שמחמת שהזכיר יעקב את נבואתו בלזו, בבואו מפדן, נזכר בפטירת רחל שהייתה בסמוך לכך, כדרכם של בני אדם שעברו אסון, שכל דבר שיש לו איזו שייכות יכול להזכיר להם את צרתם. סיבה זו אינה מספקת לכך שייכתבו בתורה דברי יעקב, ולפיכך פירשו הראשונים מהי המשמעות המעשית של דברי יעקב.

⁷⁶ בכור שור וסיעתו המסבירים שמינוי מנשה ואפרים שינה את חלוקת הארץ לשבטים, וממילא נגרם שאזור קבר רחל יהיה שייך לבני רחל ויתאים להיות מקום קבורתה.

⁷⁷ הבודל קטן וחשוב יש ביניהם: לדעת ספורנו ומלבי"ם מיתת רחל הוכיחה למפרע שלא אליה הייתה מכוונת הנבואה, ולדעת אור החיים הנבואה הייתה ראויה להתקיים ברחל, אלא שמתה ובטלה האפשרות.

על כל פנים, מפרשים רבים סוברים שפטירת רחל או קבורתה קבעו או הוכיחו כיצד תתקיים נבואת יעקב.

חטא ראובן. חטאו של ראובן שייך לנבואת יעקב משני פנים. הפן האחד הוא מצדו של ראובן: מאחר שקיום הנבואה הוא בפיצול שבט לשני שבטים, היה ראוי שראובן הבכור יזכה בכך, אולם מחמת שחטא ראובן הפסיד את זכותו ונכנס יוסף במקומו⁷⁸. נקודה זו הוזכרה במליצת יעקב לראובן: פָּחוּ פְּמִים אֶל תּוֹתֵר, פִּי עֲלִיתַ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ (בראשית מט ד), והתפרשה יותר בדברי הימים (א, ה א): וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא הַבְּכוֹר, וּבְחֻלְלֹ יְצוּעֵי אָבִיו נִתְּנָה בְּכֹרְתוֹ לְבְנֵי יוֹסֵף בֶּן יִשְׂרָאֵל, והסבירו חז"ל (ב"ב כג ע"א) כי המדובר הוא אודות חלוקת השבט לשני שבטים⁷⁹.

הפן השני הוא מצדה של בלהה: יש אומרים⁸⁰ שהנבואה היתה צריכה להתקיים בבלהה, והיא זו שהייתה צריכה להוליד ליעקב שני שבטים נוספים, אולם מחמת חטא

⁷⁸ יתר על כן כתב בספר משיבת נפש (מסוף תקופת הראשונים): "אמנם שמעתי כששמע ישראל נטל ממנו הבכורה ולא היו רק י"ב, ומקודם לכן היה י"ג". כלומר, ראובן כבר זכה להיות שני שבטים, והזכות ניטלה ממנו עקב חטאו. לפי ההנחה הפשוטה יותר שעדיין לא נחלק שום שבט, יתכן שמיד לאחר שנקבע כי אחד מן השבטים יזכה להתחלק בא לידי ראובן הניסיון עם בלהה, בכדי לבחון האם ראוי לזכיה זו.

⁷⁹ אגב, הפסוק בדברי הימים רומז ללשון התורה, ומהווה פירוש לפסוקי התורה. בדברי הימים נאמר: וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא הַבְּכוֹר "וּבְחֻלְלֹ יְצוּעֵי אָבִיו" נִתְּנָה בְּכֹרְתוֹ לְבְנֵי יוֹסֵף בֶּן יִשְׂרָאֵל וְלֹא לְהִתְיַחֵשׁ לְבְכֹרָה: כִּי יְהוּדָה גְּבֵר בְּאֶחָיו וְלִנְגִיד מִמֶּנּוּ וְהַבְּכֹרָה לְיוֹסֵף: (דהי"א ה, א – ב). כלומר, הבכורה נחלקה בין ראובן ליוסף: הבכורה עצמה ניתנה ליוסף אך לְהִתְיַחֵשׁ לְבְכֹרָה נשאר לראובן ולא ניתן ליוסף (פירוש רוב המפרשים).

התיבות וּבְחֻלְלֹ יְצוּעֵי אָבִיו הינן ציטוט מתוכחתו של יעקב לראובן פָּחוּ פְּמִים אֶל תּוֹתֵר כִּי עֲלִיתַ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ אִזְ "חֻלְלֵת יְצוּעֵי" עָלָה (בראשית מט ד).

התיבות רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל בהקשר חטאו של ראובן הינן ציטוט מלשון התורה וַיִּלְךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכֵּב אֶת בְּלָהָה פִּלְגֶשׁ אִבִּיו וַיִּשְׁמַע "יִשְׂרָאֵל", וַיְהִי בְנֵי יַעֲקֹב שְׁנַיִם עָשָׂר: בְּנֵי לָאָה "בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן" ... (לה, כב – כג), ולפיכך נראה כי בעל דברי הימים מפרש את עניין חלוקת הבכורה בין ראובן ליוסף בלשון התורה עצמה: וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הֵינוּ רְמוּז וּמִקְדָּמָה לְנִטְיֵלַת הַבְּכוֹרָה עֲצֵמָה מֵרְאוּבֵן, וְלִמְרוֹת זֹאת מִמְשִׁיכָה הַתּוֹרָה בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן, דְּהֵינּוּ שְׁלֵעֲנִיין הַיַּחַס נשאר ראובן בכור.

⁸⁰ מלבי"ם בשם האר"י והרמ"ע. עצם העניין שחטא ראובן מנע את יעקב מלהוליד בנים נוספים מוזכר ברמב"ן ובכור שור ועוד, אך המלבי"ם הביא בשם המקובלים שמנשה ואפרים עצמם היו צריכים להוליד מבלהה.

מאמר ח ♦ נבואת יעקב בבואו מפרן ארם, לידת בנימין וחטא ראובן | צו

ראובן פרש יעקב מבלחה, וכך נקבע שנבואת וְקָהַל גוֹיִם תתקיים דווקא במנשה ואפרים.

ניתן לאחד את הדעה שהנבואה היתה צריכה להתקיים בזרעה של רחל יחד עם הדעה שהנבואה היתה צריכה להתקיים בזרעה של בלהה, שכן בלהה היא שפחת רחל ויתכן בהחלט שהיו כאן שלושה שלבים: בתחילה סבר יעקב שהנבואה תתקיים ברחל, לאחר שנפטרה סבר שהנבואה תתקיים בבלחה שפחתה, ולבסוף שב ונתן את הבכורה למנשה ואפרים נכדי רחל, הן משום שראובן הבכור חטא והן משום ייחוסם של מנשה ואפרים ליוסף בכור רחל.

עלה בידינו כי שלושת [או ארבעת] המעשים הנפרדים שבפרשיה מתאחדים לסיפור אחד, סיפורה של נבואת יעקב בבואו מפרן ארם.

מאמר ט

למה ישבת בין המשפטים

(לפרשת ויחי והפטרת בשלח)

בשירת דבורה נמצאת פסקה המתייחסת להתנהגותם של השבטים השונים בשעת המלחמה – השתתפותם או השתמטותם משדה הקרב. כשנתבונן נראה שבפסקה זו משתמשת דבורה בלשונות השאולים מברכת יעקב לבניו.

(א) ותשר דבורה וברק בן אבינעם ביום ההוא לאמר:

***

(יד) מני אפרים שרשם בעמלק אחריו בנימין בעממיה מני מכיר ירדו
"מחקקים" ומזבולן משכים בשבט ספר:

(טו) ושרי ביששכר עם דברה ויששכר בן ברק בעמק "שלח" ברגליו, בפלגות
ראובן גדלים חקקי לב:

(טז) למה ישבת "בין המשפטים" לשמע שרקות עדרים, לפלגות ראובן גדולים
חקקי לב:

(יז) גלעד בעבר הירדן "שכון" ודן למה "יגור אגזית" אשר "ישב לחוף ימים ועל
מפרציו ישכון":

(יח) זבלון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה:

(שופטים פרק ה)

בולטת ההקבלה של הביטוי הנדיר בין המשפטים (פסוק טז), לחבירו הנמצא בברכות יעקב לבניו:

יששכר חמר גרם רבץ "בין המשפטים" (בראשית מט יד)⁸¹

⁸¹ אלו שתי ההופעות היחידות במקרא לביטוי 'בין המשפטים'. בתהלים סח יד נמצא ביטוי דומה בין שפטים, ויש לציין כי בפרק זה קיימים פסוקים (ח – ט) המקבילים לפתיחת שירת דבורה, ואף לפתיחת ברכת משה לשבטי ישראל בפרשת וזאת הברכה.

וכן ההקבלה בין פסוק יז גִּלְעָד בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן "שָׁכַן" וְדָן לְמָה "יְגוֹר אֲנִיֹּת" אֲשֶׁר "יֵשֵׁב לְחוּף יַמִּים וְעַל מִפְרָצָיו יִשְׁכֹּן", לבין חבירו:

זְבוּלָן "לְחוּף יַמִּים יִשְׁכֹּן" וְהוּא "לְחוּף אֲנִיֹּת" וְיִרְכָּתוּ עַל צִידָן (בראשית מט יג)

לאחר שמבחינים בהקבלות הבולטות ניתן להשים לב אף להקבלות פחות בולטות: הביטוי בְּעֶמְק "שְׁלַח" בְּרַגְלָיו (פסוק טו) מקביל לברכת יעקב:

נִפְתְּלִי אֵילָה "שְׁלַח" (בראשית מט כא)

וכן הביטוי מְנֵי מְכִיר יָרְדוּ "מְחַקְקִים" (פסוק יד) מקביל לברכת יעקב:

לֹא יִסּוֹר שִׁבְט מִיְהוּדָה "וּמְחַקֵּק" מִבֵּין רַגְלָיו (בראשית מט י) ⁸²

דבורה בשירתה מתייחסת באופן פרטי לכל אחד מן השבטים, תוך שימת לב למקומות מושבותיהם, ולפיכך עמדו כנגד עיניה ברכות יעקב לבניו הפונה באופן פרטי לכל אחד מן השבטים, תוך התייחסות למקומות מושבותיהם.

ראינו כי קיימת הקבלה כללית בין ברכות השבטים לבין היגדיה של דבורה על השבטים, ומאליה צפה התמיהה: מפני מה אין ההקבלה מושלמת באופן שהדברים המופנים לכל שבט יתאימו לברכתו הפרטית ולא לברכת שבט אחר, הלא לפי ההקבלה הנזכרת ברכת שבט נפתלי מצוטטת כלפי שבט יששכר, ברכת שבט יששכר מצוטטת כלפי שבט ראובן, ברכת שבט זבולון מצוטטת כלפי השבטים גלעד [- מנשה] דן ואשר, וברכת שבט יהודה מצוטטת כלפי מכיר [- מבני מנשה].

תמיהתנו תעמידנו על תכנה הפנימי של תוכחת דבורה לשבטים, שכן בכוונה תחילה 'העבירה' דבורה את הביטויים משבט לשבט.

וכה פשר תוכחת דבורה, לענ"ד:

ברק משבט נפתלי נלחם בגבורה בשדה הקרב, ועמו הצטרף שבט יששכר: וְיִשְׁשַׁכֵּר בֶּן בָּרַק בְּעֶמְק "שְׁלַח" בְּרַגְלָיו - הרי ששבט יששכר נהג כשבט נפתלי אֵילָה שְׁלַח. לעומת זאת, שבט ראובן השתמט מהמלחמה ומוכיחתו דבורה: לְמָה יֵשְׁבֶת "בֵּין הַמְּשָׁפְּטִים" - הלא שבט יששכר שהתברך בישיבת מנוחה בין המשפטים בא ונלחם ושולח ברגליו

---

⁸² קיימות הופעות נוספות של השורש 'חקק' בשירת דבורה: לְבִי לְחוּקְקִי יִשְׂרָאֵל (פסוק ט), גְּדֻלִים חֻקְקִי לֵב (פסוק טו).

במרחבי העמק [- עמק יזרעאל], ולמה זה נטלת את ברכתו וישבת במנוחה בין המשפתים.

וממשיכה דבורה:

גִּלְעָד בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן "שָׁכֵן" וְדָן לְמָה "יְגוֹר אֲנִיחָה" אֲשֶׁר "יֵשֵׁב לְחוּף יָמִים וְעַל מִפְרָצָיו יִשְׁכֹּן", הלא שבט זבולון התברך בברכת זבולון "לְחוּף יָמִים יִשְׁכֹּן" והוא "לְחוּף אֲנִיחָה" וְיִרְכְּתוּ עַל צִידָן, ושלושת השבטים הנזכרים נטלו את ברכתו וישבו במנוחה בעבר הירדן ובחוף ימים בריחוק משדה הקרב, ולעומת זאת זבולון עצמו: זָבֻלֹן עִם חֲרָף נִפְשׁוּ לְמוֹתָיו.

נותר להסביר את העברת ברכת ה'מחוקק' משבט יהודה לבני מכיר. ובכן, פשר העברה זו אינו נעוץ בהבנת תוכחת דבורה, אלא בעובדה היסטורית פשוטה אשר נמסרה בספר דברי הימים:

(כא) וְאַחַר כֵּן בָּא חֲצֵרוֹן [- נכד יהודה] אֶל בֵּית מְכִיר אָבִי גִלְעָד וְהוּא לְקַחָהּ וְהוּא בֶן שְׁשִׁים שָׁנָה וְתֵלֵד לוֹ אֶת שְׁגוּב: וּשְׁגוּב הוֹלִיד אֶת יָאִיר וַיְהִי לוֹ עֲשָׂרִים וְשָׁלוֹשׁ עָרִים בְּאֶרֶץ הַגִּלְעָד: וַיִּקַּח גְּשׁוּר וַאֲרָם אֶת חוֹת יָאִיר מֵאֲתָם אֶת קִנְתָּ וְאֶת בְּנֵי שְׁשִׁים עִיר כָּל אֵלֶּה בְּנֵי מְכִיר אָבִי גִלְעָד:
(דה"א, פרק ב, כא - כג)

הוא אומר, היה ענף של שבט יהודה שישב בארץ הגלעד, וענף זה נקרא על שם מכיר שהיה סביהם מצד אמם. על ענף זה שרה דבורה: מִנִּי מְכִיר יָרְדוּ "מְחַקְקִים", כלומר, בתוך בני מכיר נמצאים 'מחוקקים' משבט יהודה. ההסבר האחרון נאמר בפירוש מפי חז"ל במסכת יבמות (סב ע"ב), אם כי חז"ל בחרו לצטט את הפסוק בתהלים (ס ט, קח ט) יְהוּדָה "מְחַקְקִי", מאשר לצטט את ברכת יעקב ליהודה "וּמְחַקְקִי" מִבֵּין רִגְלָיו⁸³.

וכאז כן היום נזכה לנאמר: מִן שָׁמַיִם נִלְחָמוּ:

⁸³ וכתב לי ידידי הרב יוסף זימרמן שליט"א שהגמרא העדיפה את הפסוק יהודה מחוקקי שמפורש בו שבט יהודה עצמם - בני בניו של יהודה - מכונים 'מחוקק', על פני הפסוק 'מחוקק מבין רגליו' שיכול להתפרש גם על צאצאי יהודה שאינם משבטו - בני בנות.

מאמר י

”ושמי ה' לא נודעתי להם” – האומנם?

(לפרשת וארא ופרשת בהעלותך)

וַיִּדְבֶר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה': וְאָרָא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל
יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדַּי וְשְׁמִי ה' לֹא נֹדַעְתִּי לָהֶם:
(שמות ו, ב – ג)

נבואה זו סתומה היא, ורבות התלבטו המפרשים בביאורה. במאמר הנוכחי נסקור את שיטות המפרשים ונציע בפני הלומדים פירוש חדש – ישן.

הקושי העיקרי שעמד בפני המפרשים הינו הסתירה לכאורה בין פרשת וארא ובין חומש בראשית: בפרשת וארא משמע כי האבות לא הכירו את שם הוי"ה, ואילו בחומש בראשית שם הוי"ה שגור בפי האבות ושאר הבריות, בשם זה אף מתגלה הקב"ה ומדבר אל האבות [– "ויאמר ה' אל אברם", "וירא ה' אל אברם" וכדומה], ולא עוד אלא שהקב"ה אף מתבטא בפירוש לאברהם וליעקב "אני ה'" (בראשית טו ז, כח יג).

דברי המפרשים נחלקים בעיקר לשתי קבוצות⁸⁴, יש המותירים את פשט הכתוב על כנו לומר שהקב"ה נודע עד עתה רק בשם אֵל שַׁדַּי ולא בשם הוי"ה, ומסבירים כי שם הוי"ה לא התגלה בצורה מושלמת בזמן שקדם לנבואת משה. ויש החולקים ומפסקים את הפסוק בצורות שונות, באופן שלא ימעט הפסוק את האבות מהתוודעות לשם הוי"ה. אגב פירוש הפסוק חידשו המפרשים מספר דרכים בביאור משמעויות שם אֵל שַׁדַּי ושם הוי"ה וביאור ההבדל שבין השמות, וזוהי ידיעה חשובה בפני עצמה כאמור: אֲשַׁנְבְּחוּ בִּי יְדַע שְׁמִי (תהלים צא יד)⁸⁵.

⁸⁴ באיסוף השיטות נעזרתי בספרים 'אוצר מפרשי התורה' ו'תורה שלמה'.

⁸⁵ במאמר ה' הרחבנו בביאור שמות ה' בהקשר לנבואות האבות, וכאן הזכרנו רק את הנוגע לפסוק שאנו עומדים בו.

אלו בני הקבוצה הראשונה:

רש"י [בשם רבי ברוך ברבי אליעזר] – שם אֵל שִׁדִּי מורה על ההבטחה⁸⁶ ושם הוֹי"ה מורה על קיום ההבטחה. האבות אמנם ידעו את שם הוֹי"ה אך לא הכירו את ה' בשם הוֹי"ה, שכן לא זכו לחזות בקיום הבטחות ה' בפועל⁸⁷.

ראב"ע [בפירושו הארוך] – שם אֵל שִׁדִּי מורה על שכר ועונש בשינוי מזל האדם ואילו שם הוֹי"ה מורה על שכר ועונש בעשיית נסים נגד הטבע, ובזמן האבות לא נעשו נסים כאלו. ראב"ע מוסיף לבאר כי האבות ידעו את שם הוֹי"ה כשם עצם ולא כשם תואר, ונראה ביאורו שהאבות ידעו שהקב"ה מהווה כל נוצר [- הוֹי"ה] אולם לא ידעו שהינו מתגלה בשם זה ומהוה בנס מציאות חדשה.

רבנו אברהם בן הרמב"ם – האבות ידעו את שם הוֹי"ה כשם יחס ולא כשם עצם [להיפך מפירוש ראב"ע]. דהיינו, בשתי הפעמים שנאמר לאבות "אני ה'" לא נאמר זה כהוראת שם העצם אלא כחלק מתיאור ארוך יותר: אָנֹכִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (בראשית טו ז), אָנֹכִי ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ וְאֱלֹהֵי יִצְחָק (שם כח יג). ראב"ם מוסיף לבאר כי הן שם אֵל שִׁדִּי והן שם הוֹי"ה [וכן שם אהי"ה] מורים על היותו מחוייב המציאות אלא שכל שם מבאר פן אחד בחיוב המציאות, והאבות השיגו בשלמות את משמעות שם אֵל שִׁדִּי ולא את משמעות שם הוֹי"ה.

רי"ד [נימוקי חומש]⁸⁸ – האבות אכן לא ידעו כלל את שם הוֹי"ה, ומה שנאמר לאברהם [וליעקב] "אני ה'", נאמר להם השם כקריאתו – כשם שאנו קוראים את שם הוֹי"ה בלשון אדנות. רק למשה גילה הקב"ה את כתיבת השם 'הוֹי"ה', וכך יכל משה לכתוב גם לגבי נבואת האבות בחומש בראשית את שם הוֹי"ה⁸⁹.

⁸⁶ על פי ביאור גור אריה.

⁸⁷ רש"י מוסיף לדייק כי מכך שלא כתוב 'לא הודעת' אלא 'לא נודעת' משמע כי אין מדובר על ידיעה אלא על הכרה 'לא ניכרתי להם במידת אמיתית שלי שעליה נקרא שמי ה' נאמן לאמת דבריו'.

⁸⁸ ראב"ע הביא בשם הקראי 'שועה' כעין דברי הרי"ד, ודחה את דבריו.

⁸⁹ חידושו של הרי"ד יובן על פי דברי הגרי"ז הידועים המסביר כי קריאת שם אדנות אינה באה כתחליף לקריאת שם הוֹי"ה אלא היא עצמה הינה אחת מצורות הקריאה של שם הוֹי"ה (חידושי

רמב"ן [על דרך האמת] – האבות ידעו את שם הוי"ה בידיעה, אולם דרגת נבואתם היתה באספקלריא של שם א"ל שדי ולא באספקלריא המאירה של שם הוי"ה⁹⁰.

מדרש אגדה⁹¹ – שם א"ל שדי מורה על העזרה מצרה ושם הוי"ה מורה על הנקמה בשונאים, ובזמן האבות לא נעשו ניסים לצורך נקמה בשונאים אלא לצורך הצלת האבות.

ר"ח פלטיאל בשם י"מ – שם הוי"ה מורה על מדת הרחמים, ועם האבות לא נהג הקב"ה ברחמים אלא בדין⁹².

ר"י הלבן⁹³ – שם א"ל שדי התייחד לברכת ריבוי הצאצאים ושם הוי"ה התייחד להבטחת הארץ⁹⁴. בזמן שקדם ליציאת מצרים הקב"ה נודע בשם א"ל

הגרי"ז על הרמב"ם הלכות ע"ז פ"ב ה"ז, חידושי הגרי"ז על התורה פרשת ואתחנן). לדברי הר"י יש לעיין, מה הפרש בין הפעמים שהזכיר אברהם שם הוי"ה ובין הפעמים שהזכיר שם אדנות, הלא בין כה ובין כה לא הזכיר ולא כיוון אלא לשם אדנות ולא לשם הוי"ה שלא הכירו? ויש לומר שידע אברהם כי יש שם [– הנהגה] למעלה משם אדנות אשר הכיר, וכאשר כתוב שאברהם קרא בשם הוי"ה לאמיתו של דבר קרא אברהם בשם אדנות והתכוון לשם הגבוה ממנו ורמוז בו, למרות שלא ידע אברהם מהו שם זה. להרחבה נוספת בעניין ראה ארצות החיים [מלבי"ם] סימן ה (ארץ יהודה אות ב). בספר 'תוספות השלם' סוף אות י תירץ את קושיית המפרשים בקיצור: "אלא לא הכרתי להם [– לאבות] הוי"ה אדנות", ולכאורה כוונתו מעין דברי הר"י, אלא שסובר הוא כי לאבות התגלו שם הוי"ה ושם אדנות בנפרד, ולמשה התחדש ששם הוי"ה נקרא בלשון אדנות – כדרשת חז"ל (פסחים נ ע"א) על הפסוק **זֶה שְׁמִי לְעֵלְמָּה זֶה זְכָרִי לְדָר דָּר**.⁹⁰ וכן פירש הזוה"ק כאן (חלק ב, דף כג). הזוה"ק בחומש בראשית נאמן לשיטתו ומסביר היכן רמוזה אספקלריית שם א"ל שדי, גם בנבואות שלא נאמרו בפירוש בשם זה. בנבואת המחזה (בראשית טו) מסביר הזוה"ק (ח"א, פט ע"א) ש'מחזה' הוא אספקלריית שם א"ל שדי כאמור בנבואת בלעם **מְחֹזָה שְׂדֵי יַחֲזֶה** (במדבר כד ד). בחלום הסולם מסביר הזוה"ק (ח"א, קמט – קנ) שהסולם עצמו הוא אספקלריית שם א"ל שדי, ודרכו נגלה שם הוי"ה כאמור **וְהָיָה ה' נֹצֵב עֲלָיו** (בראשית כח ג).

⁹¹ חיבור מזמן הראשונים אשר ר"ש בובר שהוציאו לאור קראו מדרש אגדה.

⁹² בספר תוספות השלם אות יב ואות טז הביא בשם הר"ר יונה ביאור המשלב פירוש זה יחד עם המדרש שצוטט ברש"י, עיין שם.

⁹³ ספר 'תוספות השלם' אות יב ואות טז.

⁹⁴ כמה מחכמי זמננו כיוונו מדעתם לפירושו של ר"י הלבן, בלא שראו דבריו (לדוגמה: בית ישי, דרשות, סימן א הערה כו). חלקם ציינו כבסיס לפירושם את דברי בעל הטורים כאן

שִׁדֵי עַל יְדֵי רִיבוּיִים שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל אֲךָ עֲדִיין לֹא נֹדַע בְּשֵׁם הוֹיִיָּה לְתֵת לָהֶם אֶת הָאָרֶץ⁹⁵.

לְפִירוּשִׁים נֹסְפִים רָאֵה: לִקַּח טוֹב, תּוֹסְפוֹת הַשְּׁלֵם אוֹת יָא וְאוֹת כ, אֹר הַחַיִּים, הָעֵמֶק דְּבַר, רִשׁׁד הִירֶשׁ, בֵּית יִשִׁי דְרִשׁוֹת סִימָן אֵ אוֹת ד⁹⁶.

שהסביר את משמעות שמות אֵל שִׁדֵי וְהוֹיִיָּה עַל הַבְּטַחַת הָאָרֶץ וּבִרְכַת רִיבוֹי הַצְּאֲצָאִים, בְּהִתְאֵמָה לְפִירוּשׁוֹ שֶׁל ר״י הַלְבֵן, אֲלֵא שֶׁבְעֵל הַטּוֹרִים עֲצֵמוֹ פִּירֵשׁ אֶת מִבְּנֵה הַפְּסוֹק כְּפִי שֶׁנִּבְיָא בְּהַמְשָׁךְ בְּשֵׁם מַחְבֵּרַת מִנְחֵם וּבְכּוֹר שׁוֹר, וְלֹא כְּר״י הַלְבֵן.

פִּירוּט הַהִבְטַחוֹת שֶׁבְשֵׁם אֵל שִׁדֵי וּשְׁבֵשֵׁם הוֹיִיָּה רָאֵה לְעֵיל מֵאֵמֶר ה. לְאֵמִיתוֹ שֶׁל דְּבַר, הָאָרֶץ הוֹבְטַחָה לְאֵבוֹת גַּם בְּנִבְאוֹת פְּרִיָּה וּרְבִיָּה שֶׁבְשֵׁם אֵל שִׁדֵי, וְלֹא רַק בְּנִבְאוֹת שֶׁבְשֵׁם הוֹיִיָּה; וְהַמְחַבְרִים הַנּוֹכְרִים חִילְקוּ בְּמִשְׁמַעוֹת הַהִבְטַחוֹת לְפִי חֲלוֹקַת הַשְּׁמוֹת, אִישׁ אִישׁ בְּסַגְנוֹנוֹ.

יֵשׁ שֶׁכְּתִבּוֹ שֶׁבִּרְכַת אֵל שִׁדֵי מִיּוֹחַדַת לְפְרִיָּה וּרְבִיָּה, וְהַבְּטַחַת הָאָרֶץ מִשְׁתַּלְשֵׁלֶת מִמֶּנָּה. עֵיקֶר הַבְּרַכָּה בִּרְכַת רִיבוֹי הַזֶּרַע, וְתוֹצֵאָתָהּ וְהַמְשַׁכָּה נִתְיַנֵּת הָאָרֶץ לְזֶרַע הַמְּרֻבָּה. לְעוֹמֵת זֹאת, בְּנִבְאוֹת ״אֲנִי ה״״ מוֹבְטַחַת הָאָרֶץ בְּאוֹפֵן יִשִׁיר וְעֵלִיָּה עֵיקֶר הַבְּרִית וְהַהִבְטַחָה.

וְיֵשׁ שֶׁכְּתִבּוֹ שֶׁהָאָרֶץ עֲצֵמָה נִתְיַנֵּת בְּשֵׁתֵי דְרָכִים. הַבְּטַחַת הָאָרֶץ בְּשֵׁם אֵל שִׁדֵי הִינָּה נִתְיַנֵּת בְּדֶרֶךְ ״אֲחֻזּוֹת עוֹלָם״, וְנִתְיַנֵּת זֶה אֲכֵן כִּבְר הַתְּקִימָה מִיְמֵי הָאֵבוֹת וְהַלָּאֵה בְּנִתְיַנֵּת הָאָרֶץ לָהֶם וְלְזֶרַעָם, וְאֵילוֹ הַבְּטַחַת הָאָרֶץ בְּשֵׁם הוֹיִיָּה הִינָּה נִתְיַנֵּת בְּדֶרֶךְ ״לְרִשְׁתָּהּ״, נִתְיַנֵּת שְׁטֵרֶם קוֹיִימָה עַד זְמַנּוֹ שֶׁל מִשָּׁה.

וְתוֹאֲמִים הַדְּבָרִים לְאִשֶׁר חִילְקֵנוּ בְּמֵאֵמֶר ב ״הוֹוֶה וְעֵתִיד בְּנִתְיַנֵּת הָאָרֶץ״ בֵּין שְׁתֵּי דְרָכֵי נִתְיַנֵּת הָאָרֶץ, נִתְיַנֵּת מִיְדִית לְאֵבוֹת מִכָּאֵן וְלִהְבֵּא, וְנִתְיַנֵּת עֵתִידִית לְזֶרַעָם.

וְלְעִנְיִן מִשְׁמַעוֹת שְׁמוֹת ה', יֵשׁ מִי שֶׁהוֹסִיף וְהַסְבִּיר כִּיֶּצֶד חֲלוֹקַת בְּרַכַת פְּרִיָּה וּרְבִיָּה וְהַבְּטַחַת הָאָרֶץ לְשְׁמוֹת אֵל שִׁדֵי וְהוֹיִיָּה תוֹבֵן עַל פִּי הַמְּשַׁמְעוֹת הַכְּלָלִית שֶׁל שְׁמוֹת הַשֵּׁם: שֵׁם אֵל שִׁדֵי מוֹרָה עַל שְׁלִיטַת הַקְּבִיָּה בְּטֵבַע וְלְפִיכֶךְ הַתִּיַּחַד לְבִרְכַת רִיבוֹי הַצְּאֲצָאִים, שֵׁם הוֹיִיָּה מוֹרָה עַל שְׁלִיטַת הַקְּבִיָּה בְּהִיסְטוֹרִיָּה [כְּעֵין פִּירוּשׁ הַקְּדוּמוֹנִים ״הִיָּה הוֹוֶה וְיִהְיֶה״] וְלְפִיכֶךְ הַתִּיַּחַד לְבִרְכַת הָאָרֶץ.

לְחִילוּפֵיךְ, אֲפִשֶׁר לְהַסְבִּיר אֶת הַחֲלוֹקָה גַּם לְפִי מִשְׁמַעוֹת אַחֲרוֹת שֶׁנִּתְּנוּ בְּפֶשֶׁר שְׁמוֹת ה', כְּגוֹן לְפִי מָה שֶׁהִבְאֵנוּ בְּמֵאֵמֶר ה' שֶׁשֵׁם אֵל שִׁדֵי מִתְּפָרֵשׁ בְּאוֹפֵן יִשִׁיר עַל בְּרַכַת פְּרִיָּה וּרְבִיָּה וְשֵׁם הוֹיִיָּה מִתְּפָרֵשׁ עַל הַיּוֹת ה' עִם עֲבָדָיו לְעוֹזֵר וְלְהוֹשִׁיעֵם, אוֹ לְפִי מָה שֶׁהִבְאֵנוּ בְּמֵאֵמֶר הַנּוֹכַחִי בְּשֵׁם רַאב־עַ שֶׁשֵׁם אֵל שִׁדֵי מוֹרָה עַל שִׁנּוּי מוֹלֵ הָאָדָם וְשֵׁם הוֹיִיָּה מוֹרָה עַל עֲשִׂיַת נְסִים נֶגֶד הַטֵּבַע.

⁹⁵ הַפִּירוּשׁ הַנּוֹכַחִי שׁוֹנֵה מִשָּׂאֵר פִּירוּשֵׁי הַקְּבוּצָה הַרְאִשׁוֹנָה בְּכֶךְ שְׁטוּעֵן כִּי לְאֵבוֹת הַתְּגִלוֹ שְׁמוֹת אֵל שִׁדֵי וְהוֹיִיָּה בְּמִידָה שׁוֹוֶה, אֲלֵא שֶׁבּוֹמֵן גְּלוֹת מְצָרִים בֵּא לְיָדֵי בִּיטוּי שֵׁם אֵל שִׁדֵי וְלֹא שֵׁם הוֹיִיָּה. וְרָאֵה בְּדוּמָה לְכֶךְ בְּפִירוּשׁ הַרְלֵב־ג שִׁיבָא לְקִמֵן בְּסוּף הַקְּבוּצָה הַשְּׁנִיָּה.

⁹⁶ בְּדֶרֶךְ אַחֲרַת הַלֶּךְ ר״מ בְּרוֹיָאֵר בְּפֶרְקֵי בְּרֵאשִׁית לֹמֵר שֶׁהִיגֵד ״וְשָׁמִי ה' לֹא נֹדַעְתִּי לָהֶם״ מִתִּיַּחַס רַק לְנִבְאוֹת מְסוּיִימוֹת בְּחוֹמֵשׁ בְּרֵאשִׁית, הַנְּבִאוֹת שֶׁלֹּא הוֹזְכָר בָּהֶם שֵׁם הוֹיִיָּה. זֹאת

אלו בני הקבוצה השנייה:

מחברת מנחם (ערך דע) ובכור שור – כך יש לפסק: **וְאָרָא אֶל אַבְרָהָם אֵל יִצְחָק וְאֵל יַעֲקֹב בְּאֵל שִׁדְי וְשְׁמִי ה', לֹא נֹדַעְתִּי לָהֶם.** דהיינו, נבואת האבות הייתה בשמות אֵל שִׁדְי והוֹי"ה, ומוסיף הקב"ה כי לא נודע לאבות ברמת הגילוי שנגלה אל משה (מחברת מנחם)⁹⁷, או שהאבות לא חזו בקיום הבטחות ה' בפועל (בכור שור)⁹⁸.

רס"ג (בתרגומו) – כך יש לפרש: **וְאָרָא אֶל אַבְרָהָם אֵל יִצְחָק וְאֵל יַעֲקֹב** (גם **בְּאֵל שִׁדְי, וְשְׁמִי ה'** [בלבד] **לֹא נֹדַעְתִּי לָהֶם.** דהיינו, לאבות התגלה ה' גם בשם אֵל שִׁדְי ולא רק בשם הוֹי"ה לבדו.

רבי יונה אבן ג'נאח (רבי מרינוס)⁹⁹ – כך יש לפסק: **וְאָרָא אֶל אַבְרָהָם אֵל יִצְחָק וְאֵל יַעֲקֹב.** [בְּאֵל שִׁדְי וְשְׁמִי ה'! לֹא נֹדַעְתִּי לָהֶם]. דהיינו, התיבות 'בְּאֵל שִׁדְי וְשְׁמִי הוֹי"ה' אינן נושא המשפט, אלא הקב"ה נוקט בלשון שבועה 'בְּאֵל שִׁדְי וְשְׁמִי הוֹי"ה' כי לא נודע אל האבות, והכוונה שלא נודע אל האבות ברמת הגילוי שנגלה אל משה¹⁰⁰. הפסוק הבא **וְגַם הִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּם מֵהוּמָה הַמִּשְׁךְ לַחֲצִי הָרִאשׁוֹן שֶׁל הַפְּסוּק דָּנָן.**

בהתאם לשיטתו הכללית בלימוד החומש, לפרש את המקראות בחלוקות פנימיות, סכינא חריפא מפסקא קראי.

דרכו מחודשת עד כדי תימה, ולא נוכל ללכת בה.

⁹⁷ וכן פירש ר"י אברבנאל.

⁹⁸ דהיינו, בכור שור קיבל את דעת רש"י שינודעתי מתפרש על קיום ההבטחות בפועל, אולם אינו סובר שהעניין שייך להפרש בין שמות ה' השונים. חלף זאת, בכור שור מסביר את ההבדל שבין השמות באופן שונה: שם 'אֵל שִׁדְי' מורה על טובה וברכה ואילו שם הוֹי"ה מורה על עזרה בצרה.

רשבי"ם נקט שיטה ממוצעת בין רש"י לבכור שור ומפסק כך: **וְאָרָא אֶל אַבְרָהָם אֵל יִצְחָק וְאֵל יַעֲקֹב בְּאֵל שִׁדְי, וְשְׁמִי ה', לֹא נֹדַעְתִּי לָהֶם.** דהיינו, הקב"ה אומר שנגלה לאבות בשם אֵל שִׁדְי ומוסיף במשפט קצר כי עיקר שמו הינו הוֹי"ה, ומסיים כי לא נודע לאבות בשם זה [– לקיום ההבטחות שהובטחו בשם אֵל שִׁדְי].

⁹⁹ ספר הרקמה ע' 34 וע' 217.

¹⁰⁰ ראב"ע בפירושו הארוך כאן ציטט את פירוש רבי מרינוס רק כלפי התיבות 'שמי ה' ולא כלפי התיבות 'בְּאֵל שִׁדְי', אולם בספרו של ריא"ג עצמו מבואר כנ"ל.

ר"ח פלטיאל בשם י"מ – כך יש לפסק: **וְאָרָא אֶל אַבְרָהָם אֵל יִצְחָק וְאֵל יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדַּי, וְשָׁמִי ה' לֹא נִוְדַעְתִּי לָהֶם! דְּהֵיִינוּ, הַתִּיבוֹת יוֹשְׁמֵי ה' לֹא נִוְדַעְתִּי לָהֶם** נאמרו בתמיהה¹⁰¹.

רלב"ג – הפיסוק כפיסוק המקובל, אולם התיבה 'להם' אינה מתייחסת לאברהם יצחק ויעקב אלא לבני ישראל, שלהם טרם נודע שם השם. והכוונה לזמן שקדם לשליחות משה הראשונה אשר בה התגלה שם הוי"ה אל עם ישראל¹⁰².

קשיים בשיטות המפרשים

בכל השיטות הנזכרות יש מן הדוחק. הפירושים המחלקים בין סוגים שונים של התגלות שם הוי"ה מבוססים על כך שיש סתירה בין הפסוק וְשָׁמִי ה' לֹא נִוְדַעְתִּי לָהֶם לבין הידוע לנו מחומש בראשית, וסתירה זו מלמדת כי הפסוק הנוכחי עוסק רק בסוג מסוים של התגלות שם הוי"ה. צורת פרשנות זו דחוקה לומר שהפסוק כשלעצמו אינו מובן באופן נכון, ורק על ידי הנגדתו לפסוקים אחרים יובן פירושו האמיתי. אף צורות הפיסוק שבקבוצה השניה דחוקות, כפי שניכר לעיני כל רואה.

מבין הפירושים שהובאו עד עתה, הפירוש היחיד שניצל מהדחקים הנזכרים הוא פירוש הרי"ד הנוקט כי הפסוק מתפרש כפשוטו והאבות אכן לא ידעו כלל את שם הוי"ה, אולם לעומת זאת נדחק הרי"ד לגבי אזכורי שם הוי"ה בחומש בראשית.

בחלק מן הפירושים קיים דוחק נוסף. הפסוק הנידון אינו פסוק בודד אלא חלק מנבואה שלמה. הקב"ה פותח בשלושה נימוקים: **וְאָרָא... "וְגַם" הַקַּמְתִּי אֶת בְּרִיתִי... "וְגַם" אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת נְאֻמְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... ומפרט את ההשלכות הנובעות מנימוקים אלו: "לָכֵן" אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה'. וְהוֹצֵאתִי... וְהַצַּלְתִּי... וְנִאֲלַתִּי... וְלִקַּחְתִּי... וַיִּדְעַתֶּם כִּי אֲנִי יי אֱלֹהֵיכֶם... וְהִבַּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ... הקשר זה נותן עדיפות לפירושים שהסבירו את הפסוק הנידון באופן הנוגע בצורה ישירה לגאולה ממצרים או לנתינת הארץ, ומעמיד בדוחק פירושים שמתמקדים רק בדרגת הנבואה של האבות**

¹⁰¹ יתכן שרס"ג בפירושו הארוך פירש כן, אך דבריו מקוטעים וחסרים וקשה לעמוד על כוונתו.
¹⁰² ראה בדומה לכך בעקידת יצחק ובהכתב והקבלה.

ומשה. עם זאת, כולם מסכימים ששם הוי"ה מתגלה ומתוודע בגאולתם של ישראל ממצרים, ובכך משייכים את הפסוק הנידון לעניין הנבואה¹⁰³.

הדוחק שבפירושי המפרשים מעוררנו לחפש פירוש חדש אשר יפרש את כל הפסוקים כפשוטם וכמשמעם.

פירוש רבינו שלמה אבן גבירול

נציג בזה לפני הלומדים ביאור חדש – ישן לפסוק הנידון, ביאור אשר מחד נראה כי הוא הפתרון הבהיר והנהיר ביותר לקושיה שבראש המאמר, ומאידך כמעט ולא הוזכר במפרשי המקרא – למרות שעתיק הביאור וכבר בא בכתובים מראשית תקופת הראשונים.

וזה הדבר. החכם ר' אברהם ברלינר ז"ל שקד לפני כמאה וחמישים שנה על ההדרת פירוש רש"י לתורה על פי כתבי יד רבים ודפוסים ישנים. במהלך עבודתו מצא החכם כי בכתבי היד של פירוש רש"י נמצאים לעתים העתקות פירושים מאת הקדמונים, לעתים בגליון כתב היד ולעתים משולבים בגוף הפירוש. אגב מלאכתו על ההדרת פירוש רש"י חס ר' אברהם ברלינר על פירושים אלו והדפיסם בפני עצמם בספר 'פליטת סופרים'¹⁰⁴. אחת המציאות החשובות שמצא החכם הינה פירושו של ר"ש אבן גבירול [– רשב"ג] לפסוק שאנו דנים בו, ונציג את הפירוש כאן¹⁰⁵.

וכך מובא בספר (ע' 28) בשם "פירוש רשב"ג עם העתק ממחברת סעדיה¹⁰⁶:"

---

¹⁰³ הצד השווה שבכל הפירושים שבשתי הקבוצות הוא שמאמר "וארא..." בא כתגובה לשאלת משה בסוף פרשת שמות לְמָה הִרְעַתָּה לְעַם הַזֶּה לְמָה זֶה שְׁלַחְתָּנִי. להגיד למשה שלא היה לו לדבר כן, או לעודדו בהבטחת גאולה בגילוי שם הוי"ה מכאן ולהבא. בדרך חדשה הלך ידי הרב מאיר קצבורג (לב להבין, וארא תשפ"ב) שמאמר "וארא..." לא בא כתגובה אלא כתשובה, לומר שהסתר הפנים בהכבדת השיעבוד שנגרם בשליחות הראשונה הינו תוצאה הכרחית מהנהגת שם הוי"ה, שהחלה בהתגלות שם הוי"ה בסנה. לגלות את ייחוד ה' ושליטתו בכל מצב – אפילו כאשר לעין אדם נראית נסיגה.

¹⁰⁴ הגעתי לספרו של ברלינר דרך הפנייתו של רמ"מ כשר ב'תורה שלמה' כאן.

¹⁰⁵ רשב"ג היה מוכר עד כה מפיוטיו וכן מחיבוריו בענייני פילוסופיה ומוסר, ומעניין להכיר את דרכו בפרשנות המקרא.

¹⁰⁶ היינו שבתוך הדברים מצטט רשב"ג מפירוש רס"ג.

דברי הר"ד שלמה בן גבירול הספרדי זצ"ל על פסוק וארא אל אברהם עד לא נודעתי להם:

דע כי פירוש זה הפסוק הוא כי מצאנו כי אמר הב"ה לאבותינו אני ד' כגון שאמר לאברהם אני ד' אשר הוצאתיך מאור כשדים וכדומה לו, וזה יקשה לרבי סעדיה שפי" לא נודעתי כמו לא הודעתי כי שמי ד' אלא לך¹⁰⁷. ובודאי אמר להם כך אבל לא נראה להם עם זה הדבור כבודו כלל כי לא תמצא בכל התורה כולה וירא ד' ואומר עמו אני ד' אלא ברוב כל וירא ד' תמצא עמו אני ד' א"ל שדי, אבל למשה רבנו ע"ה היה הכבוד נראה ואומר לו אני ד' ולאבותיך כשהיה הכבוד נראה להם נאמר א"ל שדי וכשלא נראה להם כבוד אמר אני ד'.

לפיכך אומר למשה רבנו ע"ה וארא אל אברהם וכו' בא"ל שדי ושמי ד' לא נראתי להם, וזה השינוי מעלה גדולה עשיתי לך יותר מכולם שהראתי לך כבוד שראוי לו לומר אני ד' ולהם לא הראתי אלא כבוד שראוי לומר אני (ד') א"ל שדי בלבד, כי נתתי לך כח שתוכל להבין לך לבד זה הכבוד הגדול מה שלא נתתי להם.

תדע, וכי מת"ל [מה תלמוד לומר] וארא, והלא אם נאמר¹⁰⁸ אל אברהם אל יצחק ואל יעקב אני א"ל שדי ושמי ד' לא נגלתי להם" הייתי שומע אלא מאי 'וארא' אלא בודאי הא בהא תלא מלתא, כלומר ראייה יש בזמן אני א"ל שדי ובלא ראייה אני ד' ולמשה ראייה ויש עמו אני ד', ומזה הענין ואדעך בשם כלומר פרסמתיך בשם. עכ"ל בספ"ר מחבר"ת יד"ע¹⁰⁹.

פירוש לפירוש, נבואות האבות בחומש בראשית נחלקות לסוגי חזיונות שונים, יש נבואות שנאמר בהם שהקב"ה 'נראה' אל האבות ויש נבואות שלא נאמר בהן כך. בשתי הנבואות שהוגד בהם לאבות "אני ה'" לא נאמר שהקב"ה נראה, ולפיכך נבואות אלו הינן מן הנבואות שאינן בדרגת 'ראייה'. מעתה, יש לקרוא את הפסוק באופן שמחציתו הראשונה מפרשת ומגבילה את מחציתו השנייה: **וְאָרָא אֶל אַבְרָהָם אֵל יִצְחָק וְאֵל יַעֲקֹב** [כאשר נגליתי לאבות בדרגת 'ראייה' אזי הייתה הנבואה לכלל היותר

¹⁰⁷ לכאורה כאן מסתיים הציטוט מרס"ג, אבל אפשר גם שכל המשך הדברים עד סופם מצוטטים ממחברת רס"ג. כך או כך, הציטוט שכאן אינו תואם את הכתוב בתרגומו או בפירושו של רס"ג.

¹⁰⁸ אולי חסר 'ואומר'.

¹⁰⁹ לא מצאתי מידע על ספר זה.

מאמר י ♦ ושמי ה' לא נודעתי להם – האומנם? | קט

בהיוודעות] בְּאֵל שְׁדֵי [שנאמר להם 'אני אֵל שְׁדֵי' וכדומה. אבל] וְשָׁמִי ה' לֹא נִדְעָתִי לָהֶם [שבנבואות אלו שבדרגת 'רִאִיה' לא נאמר כלל "אני ה'"].

עולה כי הפסוק אינו ממעט את האבות משמיעת "אני ה'" סתמית, אלא משמיעת "אני ה'" בשעת רִאִיה, ורק על שעת וְאָרָא נאמר וְשָׁמִי ה' לֹא נִדְעָתִי לָהֶם. לפירוש הנוכחי דווקא ההיראות [- וְאָרָא] הינה הזמן המושלם להיוודעות [- נִדְעָתִי], ומסתבר אף כי הקשר שבין ההיראות להיוודעות אינו חיצוני אלא מהותי, ואין אמירת 'אני...' מכונה 'היוודעות' אלא אם כן נאמרת היא בשעת ההיראות¹¹⁰.

בפירוש הנוכחי ניצלנו מכל דחקי הפירושים הקודמים, שכן הפסוק עצמו כולל בקרבו את תשובת השאלה: וְשָׁמִי ה' לֹא נִדְעָתִי לָהֶם נכון כפשוטו, אולם רק כלפי נבואות בבחינת וְאָרָא.

לאחר שלמדנו את ביאורו של רשב"ג נשוב ונראה שיתכן כי הדברים רמוזים בקצרה בלשונו של אחד ממפרשי המקרא המפורסמים, הלא הוא רבנו עובדיה ספורנו.

ואלו דברי הספורנו:

וארא. במראה הקודמת לנבואה, כענין וַיֵּרָא אֵלָיו ה' (בראשית יח, א): בְּאֵל שְׁדֵי. המורה שהמצאתי את המציאות כלו, כמבואר בפרשת לך לך: ושמי ה' לֹא נִדְעָתִי לָהֶם. בי"ת בְּאֵל שְׁדֵי נמשכת לתיבת ושמי. אמר ובשמי ה' לֹא נִדְעָתִי לָהֶם באותה המראה, ולא שנית בעדם שום טבע מטבעי הבלתי נפסדים. ולכן ראוי שאודיע זה לזרעם שלא קבלו זה מאבותם, למען הקים אותם לי לעם, ובכן אגאלם:

עיקר דברי הספורנו הינם ביאור רעיוני להבדל בין שם הוי"ה לשם אֵל שְׁדֵי, לומר ששם אֵל שְׁדֵי מורה על בריאת העולם ושם הוי"ה מורה על עשיית נסים; בתוספת הערה דקדוקית [מבית מדרשו של ראב"ע] לפרש "ושמי ה'" – "וב[שמי ה'"] לולי שהתוודענו לפירושו של רשב"ג היינו סבורים שזה כל תוכן דברי הספורנו, אולם

¹¹⁰ כאסמכתא לפירוש נציין כי השורש 'ראה' והשורש 'ידע' הינם צירוף מקובל בתנ"ך, כגון: אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ וְאֲשֶׁר לֹא רָאוּ (דברים יא ב), עָתָה דַּע וּרְאֵה (ש"ב כד יג). בפרט יש לשים לב לנאמר במעמד גילוי יג מידות של רחמים אשר משה מבקש "הוֹדִיעֵנִי" נָא אֶת דְּרָכֶיךָ, ובהמשך הדברים כופל את בקשתו בלשון "הִרְאֵנִי" נָא אֶת כְּבוֹדֶךָ (שמות לג, יג/יח). וכן לנאמר בסוף פרשת בהעלותך: אִם יִהְיֶה נְבִיאָכֶם ה' בְּמִרְאֵה אֱלֹהֵי אֲתוֹנָדַע (במדבר יב ו). הרי שיש התוודעות על ידי מראה הנבואה. [בהמשך המאמר נרחיב לגבי הפסוק האחרון].

לאחר שזכינו לפירושו של רשב"ג יש מקום להבין כי התיבות המודגשות באו לפרש שההיגד וְשָׁמִי ה' לֹא נִוְדַעְתִּי לָהֶם מתייחס ומוגבל רק לנבואות מבחינת 'וארא' – 'במראה הקודמת לנבואה', ורק על 'אותה המראה' נאמר 'ושמי ה' לא נודעתי להם'.

כמקור אחרון לפירוש הנוכחי נצטט מספר 'תוספות השלם' על התורה (אות ט) המעתיק מפירושו של אחד הראשונים שלא נודע שמו:

וארא. אל האבות. בא"ל שדי. פרש"י הבטחתים כמה הבטחות וכולן אמרתי להם אני א"ל שדי. דע כי הרב רצה לישב מה ראייה שייך בא"ל שדי לפי הפשט, ופריש כי אמרתי באבטחתי אני א"ל שדי, כמו "אני א"ל שדי פרה ורבה".

ואע"פ שנאמר "ויאמר ה' לך לך" וכו', "ואעשך לגוי גדול" שהם הבטחות גדולות, מ"מ לא נאמר לו בפירוש "אני ה' ולך לך ואעשך", ודומה כאדם שמדבר אל חברו ואין חברו מכירו.

ודע כי ג' חלוקים הם, יש מי שמודיע לו שמו ואינו רואהו כלל, כמי שקורא לחברו מתוך הבית, ויש שרואהו ואינו מכירו, ויש מי שרואהו ומכירו כמשה. ויש שרואהו ומכירו ואינו מכירו, דומה כמו ויאמר יוסף אל אחיו קודם הודיעו להם.

כוונת הכותב אינה מחוורת דיה, שכן אין הוא עוסק במבנה ופירוש הפסוק או בהקבלתו לפסוקי חומש בראשית שנאמר בהם "אני ה'", אלא עוסק הוא בפירוש רש"י כאן ובהקבלתו לפסוקי 'לך לך' שאין מוזכר בהם לא 'ראייה' ולא "אני ה'". מאידך, חלוקת דרגות הנבואה תואמת להפליא לפירוש רשב"ג, ולכן יתכן שאף הכוונה זהה¹¹¹.

¹¹¹ יש ממפרשי זמננו שכיוון מעצמו לביאור רשב"ג, והוסיף להסביר שבזמן האבות היה שם א"ל שדי השם המיוחד המבטא את היחס בין הקב"ה לאבות, וכעת, על ידי ההיוודעות למשה, נקבע כי שם הוי"ה יהיה השם המיוחד המבטא את הברית בין הקב"ה לעם ישראל. לסיכומו של עניין, רק שנים מן הקדמונים פירשו את הכתוב וְשָׁמִי ה' לֹא נִוְדַעְתִּי לָהֶם כפשוטו: הרי"ד ורשב"ג. הרי"ד סובר כי שם הוי"ה לא נודע כלל אל האבות, ורשב"ג מגביל את אי ההיוודעות לנבואות שבבחינת ראייה, ומבאר כי הגבלה זו נכתבה בפירוש בתחילת הפסוק וְאָרָא....

פשר דבר

פירושו של רשב"ג אינו מסיים את עיוננו אלא מעוררנו לעיון נוסף. חלוקת נבואות האבות לקבוצות שונות מיישבת את השאלה בפרשת וארא, אולם דורשת מאתנו עיון מחודש בספר בראשית, להבין אלו הבטחות נאמרו בנבואות שבבחינת 'ראיה' ואלו הבטחות נאמרו בנבואות שבבחינת גילוי 'אני ה'", ומה משמעותה של כל בחינה.

ובכן, אלו הן הנבואות שבבחינת 'ראיה':

- נבואת אברהם באלון מורה (בראשית יב ז)
- נבואת ברית המילה (בראשית יז א)
- הבשורה על לידת יצחק – מעשה המלאכים (בראשית יח)¹¹²
- שתי הנבואות ליצחק (שם כו, ב – ה; כד)
- נבואת יעקב בבואו מפדן ארם (שם לה, ט – יב)
- שמא יש למנות גם את נבואת יעקב בבאר שבע שנאמר בה וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמֵרְאֵת הַלַּיְלָה (שם מו ב)

מתוך הנבואות שבבחינת ראיה יש שתים שנאמרו בשם ובהיוודעות אֵל שִׁדִי, נבואת ברית המילה ונבואת יעקב בבואו מפדן ארם. נבואות אלו הינן חלק ממערכת מקיפה של נבואות וברכות בשם אֵל שִׁדִי ושם אלוֹקִים, כאשר ראינו במאמרים ה ו ז.

ואלו הן הנבואות שלא הוזכרה בהן הראיה¹¹³:

- נבואת 'לך לך' (שם יב א)
- נבואת אברהם בבית אל (שם יג יד)
- ברית בין הבתרים (שם טו)
- [ההבטחה בסיום העקידה – נבואה על ידי מלאך (שם כב טז)]
- נבואת סולם יעקב (שם כח)

¹¹² בראשית יח כולל מספר נבואות בדרגות נבואה שונות, על לידת יצחק והפיכת סדום. יש מן הראשונים שפירשו שכל הנבואות הינן המשך לחזון 'זירא' הפותח את הפרק, ואין כאן מקום הסוגיה.

¹¹³ הזכרנו רק את הנבואות שנאמרה בהן הבטחה לדורות, ועליהן יש להוסיף נבואות הוראות פרטיות לאבות, שנאמרו כולן ללא היראות: ציווי שילוח ישמעאל (כא, יב – יג); ציווי העקידה (כב, א – ב); ציווי שיבת יעקב לארץ (לא ג; וראה שם יא – יג); ציווי העליה לבית אל (לה א). במדרש משנת ר' אליעזר פרשה ו מסכם את כלל נבואות האבות למניין ט"ז נבואות.

מתוך הנבואות שלא הוזכרה בהן הראייה יש שתי נבואות שנאמר בהן "אני ה'": נבואת אברהם בין הבתרים (בראשית טו ז), ונבואת סולם יעקב (שם כח יג). נבואות אלו מקבילות זו לזו כאשר ראינו במאמרים א' ה' ¹¹⁴.

נראה להציע שהיעדר הראייה בנבואות שנאמר בהן לאבות "אני ה'" – ברית בין הבתרים וחלום הסולם – מורה על כך שההבטחות שבנבואות אלו דורשות תהליך עד קיומן והיראותן. כמפורש בהן: וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע תְּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרָעָךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה... וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה (ברית בין הבתרים, יג – טז); וְהָנָּה אֲנִי עֹמֵד וְשֹׁמְרֵיךָ בְּכָל אֲשֶׁר תִּלְדָּה וְהִשְׁבַּתִּיךָ אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱבֹד עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לְךָ (חלום הסולם, כח טו).

היגד "אני ה'" שבנבואות אלו מתפרש על היות ה' עם יראיו, לקיים דברו לגאלם ולהושיעם, כאשר ראינו במאמר ה'. כהמשך לכך, גם היגד "אני ה'" שנשלח כעת לישראל ביד משה לְכֹן אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' (שמות ו ו), מתפרש על קיום דבר ה' לגאלם ולהושיעם, כמפורש בהמשכו בלשונות הגאולה: וְהוֹצֵאתִי... וְהַצַּלְתִּי... וְגֹאֲלְתִּי... וְלִקְחֹתִי... וְהִבַּאתִי... (שם, ו – ח).

אלא שהיגד "אני ה'" לאבות נאמר בתחילתו של תהליך, כהבטחה סמויה מן העין, והיגד "אני ה'" למשה נאמר לקראת סיומו של תהליך, בשעת היראות ה' לגאול את ישראל בפועל מיד מצרים.

מה שאין כן נבואות שנראה בהן ה' לאבות במאמר "אני א-ל שדי" – ברית מילה ונבואת יעקב בבואו מפדן ארם. ההבטחות שבנבואות אלו אינן דורשות תהליך, וקיומן התחיל לאלתר, גלוי ונראה ¹¹⁵. כאמור בהן: וְנָתַתִּי לְךָ וְלִזְרָעָךָ אַחֲרֶיךָ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיֶּךָ אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן לְאַחֲזֹת עוֹלָם... (ברית מילה, יז ח); וְאֵת הָאֲרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם

¹¹⁴ יש גם קשר משותף בין ארבעת הנבואות שלא נאמרה בהן ראייה. שכן ראינו במאמר א' שנבואת של יעקב בחלום הסולם מקבילה לנבואותיו של אברהם – נבואת לך לך ונבואת בית אל ונבואת ברית בין הבתרים.

¹¹⁵ זכר לדבר נמצא בדברי מהר"ל בהקדמה ראשונה לספר גבורות ה': "שכמו שחוש העין המקבל הראות מקבל מוחשיו על ידי התדבקות החוש במוחש, כך כח הנבואה על ידי התדבקות כח הנבואה במושג ההוא הוא מתנבא. ולפיכך אי אפשר שיהיה התדבקות בדבר נבדל מן העולם". מהר"ל כתב זאת על כלל הנבואות, ואנו עוסקים כעת רק בנבואות שבבחינת ראייה.

וְלִיצְחָק "לֵךְ אֶתְנַנְה" וְלִזְרַעַד אֶחָדִיד אֶתְנֵן אֶת הָאָרֶץ (נבואת יעקב בבואו מפרדן ארם, לה יב)¹¹⁶.

בשאר הנבואות פחות בהירה החלוקה בין נבואות שנאמרו בראייה לנבואות שלא נאמרו בראייה, ובכל זאת אפשר לנסות להציע שבנבואות שלא נאמרו בראייה יש הבטחה שדורשת תהליך עד לקיומה. בנבואת 'לך לך' נדרש תהליך לעשות את אברהם הגולה מארצו וממולדתו ומבית אביו לגוי גדול ולגדל שמו¹¹⁷; ובנבואת אברהם בבית אל נדרש תהליך להפוך את הליכתו הסמלית או הקניינית¹¹⁸ של אברהם בארץ להחזקה בפועל בידי זרעו.

משעה שעברנו מהסבר פשטו של פסוק להסבר משמעו של פסוק, התקרבנו לחלק מפירושי הראשונים הנזכרים בתחילת המאמר. שכן ההצעה ש'זוארא' מתפרש על נבואה שקיומה נראה, קרובה לפירוש רש"י ובכור שור שהיוודעות [ ] היוודעות שם הוי"ה] מתפרשת על קיום נבואה בפועל. וההצעה שהחילוק בין שמות ה' מתייחס להבדלים שבין ההבטחות הייחודיות לכל שם נאמרה גם בפירושו של ר"י הלבן ובפירושים הקרובים שהובאו בהערה 94. גם חילוקו של הרמב"ן בין אספקלריית שם הוי"ה לאספקלריית שם אל-ידי וחילוקים אחרים שנאמרו במשמעות השמות מתיישבים יפה עם ההנחה שהפסוק עצמו מתאר כיצד כל שם נאמר לאבות בדרגת נבואה שונה.

משמעות הפרשה

פירושו של רשב"ג ינהיר אף את הקשרו של הפסוק, כתשובת ה' על תרעומתו של משה למה הִרְעַתָּה לְעַם הַזֶּה לְמַה זֶה שְׁלַחְתָּנִי (שמות ו כב).

ומשיב הקב"ה למשה, מה לך כי תתמה על הגלות וצרותיה, הלא הגלות יועדה בברית בין הבתרים ונרמזה בחלום הסולם, והבטחת הגאולה מן הגלות לא נמסרה בדרך ראיה, אלא בדרך העלם, עד בוא שעתה ועיתה.

ורק מכאן והלאה, בעיתה אחישנה, כאמור:

¹¹⁶ ראה בהרחבה במאמר ב.

¹¹⁷ כפירוש רש"י שם על פי בראשית רבה: "לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים, ממעטת פריה ורביה, וממעטת את הממון, וממעטת את השם, לכך הוזקק לשלשה ברכות הללו, שהבטיחו על הבנים ועל הממון ועל השם".

¹¹⁸ ראה מחלוקת ר' אליעזר וחכמים, בבא בתרא דף ק עמוד א.

לְכוּ, אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, "אֲנִי ה'!" וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם...
וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יָדֵי לְתֵת אֶתָּה לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וְלְיַעֲקֹב, וְנָתַתִּי אֶתָּה לְכֶם מוֹרְשָׁה, "אֲנִי ה'!"

התיבות לְכוּ אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' הינן הניגוד לנאמר ביחס לאבות ושְׁמִי ה' לא נודעתִי לְהֶם, כאשר פירש ראב"ע, ונראה שכבר הנביא יחזקאל פירש כן. בספר יחזקאל פרק כ מצויה תוכחה ארוכה, הבנויה על פסוקי הפתיחה לפרשת וארא עם פסוקים מקבילים, ופסוק ה שם מצטט את פרשת וארא כך: וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' בְּיוֹם בַּחֲרֵי בְּיִשְׂרָאֵל וְאִשָּׁא יָדַי לְזָרַע בֵּית יַעֲקֹב וְאֹדְעֵי לְהֶם בְּאָרֶץ מִצְרַיִם וְאִשָּׁא יָדַי לְהֶם לְאָמַר "אֲנִי ה' אֲלֵהֵיכֶם". הרי שהאמירה לישראל "אני ה'" הינה היוודעות – להיפך מהאבות אשר לא זכו שיתוודע אליהם הקב"ה בשם הוי"ה.

אפשר שיתמה הלומד, הלא אמירת "אני ה'" לא נאמרה לישראל בשעת היראות וגילוי שכניה אלא מפי משה, ומדוע תזכה לשם 'היוודעות'? אמנם אין דין הנביא כדין העם: נביא ראוי לחזות במראות אלוקים, ולפיכך צורת ההיוודעות אליו הינה על ידי אמירת "אני ה'" בשעת היראות. העם, לעומת זאת, אינו ראוי לחזות במראות אלוקים, ולפיכך צורת ההיוודעות אליו הינה על ידי אמירת "אני ה'" מפי הנביא הנשלח מאת ה'.

נבואת אהרן ומרים

בסוף פרשת בהעלותך מוכיח הקב"ה את אהרן ומרים, ומסביר להם את ההבדל בין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים. הפסוק שם נראה כתאוומו של הפסוק שבתחילת פרשת וארא, ונראה כי כשם שביאור רשב"ג האיר את הפסוק שבפרשת וארא כך ניתן להאיר על פיו את הפסוק שבנבואת אהרן ומרים.

זכה דבר ה':

וַיֹּאמֶר שְׁמַעוּ נָא דְבַרִּי אִם יִהְיֶה נְבִיאֵכֶם ה' בְּמִרְאֵה אֱלֹהֵי אֲתוֹדַע בְּחִלּוֹם אֲדַבֵּר
בו: לֹא כֵן עֲבָדִי מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא: פֶּה אֵל פֶּה אֲדַבֵּר בו וּמִרְאֵה וְלֹא
בְּחִידָת וְתַמְנַת ה' יָבִיט וּמְדוּעַ לֹא יֵרְאֶתֶם לְדַבֵּר בְּעַבְדֵי בְּמֹשֶׁה:

(במדבר יב, ו – ח)

נבואה זו המתארת את צורת התוודעות שם הוי"ה אל הנביאים השונים נראית כמקבילה מכוונת לפסוק שבתחילת פרשת וארא, כלשון הרמב"ן שם: "והנה הפסוק הזה כפסוק וארא אל אברהם...". ואומר הקב"ה כי לגבי שאר הנביאים אף אם

מתגלה להם שם הוי"ה הרי זה במראָה או בחלום, ולא כנבואת משה שהינה פה אל פה ומראָה שאינו חידה¹¹⁹.

לדרכו של רשב"ג נראה כי דבר ה' אינו מתייחס באופן כללי לכל נבואות הנביאים, אלא רומז בפירוט ובפירוט לשתי הנבואות שנאמר בהם "אני ה'" – נבואת ברית בין הבתרים ונבואת חלום הסולם, ומבהיר כי נבואות אלו לא היו בדרגת ראיה.

וכה מתפרש הפסוק: **אִם יִהְיֶה נְבִיאָכֶם ה' – אִם יִהְיֶה לָכֶם נְבִיא הַזּוֹכָה לְגִלּוֹי "אֲנִי ה'", אִזִּי בְּמִרְאֵה אֱלֹהִים אֶתְנַדֵּעַ** – הרי ההתוודעות אליו הינה במראָה, כנבואת אברהם בין הבתרים הפותחת **הָיָה דְבַר ה' אֶל אַבְרָם בְּמַחְזָה לְאָמְרֵי**¹²¹ [במראָה] תרגם אונקלוס [בחזוֹן]¹²²; וכמו כן: **בְּחִלּוֹם אֶדְבָּר בּוֹ** – או שהנבואה היא בבחינת חלום כנבואת יעקב הפותחת בפירוט **וַיְחַלֵּם** (בראשית כח יב).

יתכן שאפשר להמשיך את הקו הלאה ולבאר ברוח דומה את הפסוקים הבאים: **לֹא כֵן עֲבָדִי מִשָּׁה... פֶּה אֶל פֶּה אֶדְבָּר בּוֹ** – בהקבלה לנבואת אברהם בין הבתרים שהנבואה

---

¹¹⁹ נחלקו רש"י וראב"ע כיצד לפסק את המשפט **אִם יִהְיֶה נְבִיאָכֶם ה' בְּמִרְאֵה אֱלֹהִים אֶתְנַדֵּעַ**. רש"י מפסק: **אִם יִהְיֶה נְבִיאָכֶם, ה' בְּמִרְאֵה אֱלֹהִים אֶתְנַדֵּעַ**, דהיינו ששם הוי"ה נראה אל הנביא רק במראָה. ראב"ע מפסק: **אִם יִהְיֶה נְבִיאָכֶם ה'**, **בְּמִרְאֵה אֱלֹהִים אֶתְנַדֵּעַ**, דהיינו שאם יהיה נביא המתנבא בשם הוי"ה, הרי זה רק במראָה. לגוף העניין נראה כי אין הבדל משמעותי בין הפירושים השונים.

לפירוש רש"י יש בלשון הפסוק סתירה מכוונת ביחסו של הקב"ה לשם הוי"ה: הקב"ה פותח להזכיר את [הנהגת] שם הוי"ה בגוף שלישי [– ה' במראָה] וממשיך בגוף ראשון [– אתודע], והרי זה ממש כעין הפסוק בפרשת וארא שהקב"ה פותח בגוף שלישי [– ושמי הוי"ה] וממשיך בגוף ראשון [– לא נודעתי]. סתירה דומה נמצאת בפסוק: **וְאֶל מִשָּׁה אָמַר עֲלֵה אֵל ה' (שמות כד א, ראה במפרשים שם).**

נראה כי 'סתירות' אלו מלמדות על כפילות מהותית הנמצאת ביחס ה' אל הבריאה: מצד אחד הקב"ה מתגלה אלינו בשם הוי"ה, ומצד שני הקב"ה מרומם ונשגב מעל כל השגה וגילוי.

¹²⁰ ראה הערה 119 מחלוקת הראשונים כיצד לפסק את המשפט, ואין בכך נפקא מינה לענייננו.

¹²¹ בראשית טו א. קיימות דעות בחז"ל ובראשונים כי פרק טו בבראשית מתחלק לשתי נבואות שונות שנאמרו בזמנים שונים. אין בכך נפקא מינה לענייננו, היות שסוף סוף נכרכו שתי הנבואות לפרק אחד, ובוודאי יש קשר מהותי ביניהן באופן שניתן ללמוד מזו על זו.

¹²² הפסוק מחלק בין נבואת שאר הנביאים שהינה במראָה ובין נבואת משה שהינה במראָה (ראה ספורנו ועוד). מסתבר כי 'וארא' שבפרשת וארא הינו מקביל למראָה, לומר שבהשגת מראָה השיגו האבות שם א"ל שדי ולא שם הוי"ה.

לא הייתה פה אל פה אלא "הִיָּה דְבַר ה' אֶל אַבְרָם", "וְהִנֵּה דְבַר ה' אֵלָיו לֵאמֹר"¹²³;
וּמִרְאֵה וְלֹא בְחִידָת - בהקבלה לנבואת יעקב שהייתה בחידה של סולם ומלאכים
והוצרך יעקב לפתור את החידה באמרו: אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים...

והוא ישמיענו ברחמיו שנית, לעיני כל חי:
לְהִיזֹת לְכֶם לְאֱלֹהִים, אֲנִי הוּא אֱלֹהֵיכֶם.

---

¹²³ אם כי בהמשך הנבואה הביטויים הם נִיאָמַר אֵלָיו וכדומה.

בסייעתא דשמיא

שירים

גן נעול

ויטע די אלהים גן בעדן מקדם

וישם את האדם

ויקח את האדם

ויצו על האדם

ויפל על האדם

לקח מן האדם

ויביאה אל האדם

ויקרא אל האדם

ויגרש את האדם

ויאמר ה' אל האדם

לך לך

וילך

ויקח ויצא ויבוא

ויעבר ויבן

ויעתק ויבן ויקרא

ויסע

וירד ויעל

וילך ויקרא

נִגְנֹו עֲדֹו

נִנְעַל גֹו

נְדַכְיוּ גְדֹו

נְתִיבוֹתָיו עֹו

אֲרֵץ אֲרָאָן

שֶׁא עֵינֶיהָ

פְּתוּחַ שַׁעַר

לְגֹוי צְדִיק

עַץ חַיִּים

כַּפּוֹת מְנַעוֹל

בְּנֵי תְמוּתָהּ

בְּאֲרֵץ צִיָּה

פְּרֵי צְדִיק

אֲשֶׁל חַיִּים

לֹקַח נְפֹשׁוֹת

לְחַיֵּי עוֹלָם

שִׁלַח עוֹבֵד
גֵרֶשׁ שׁוֹמֵר
שִׁכְנוּ כְרוּבִים
לְשֹׁמֵר דָּרֶךְ

עוֹבֵד אֱלֹקִים
שׁוֹמֵר בְּרִית
יִצְוֶה בָּנִים
לְשֹׁמֵר דָּרֶךְ

אֲזָלוּ מַיִם
חָרַב נָהָר
גַּל נְעוּל
מַעֲזַן חַתּוּם

מִטַּר שָׁמַיִם
לְנַחֲלֵי מַיִם
מִטַּל שָׁמַיִם
תִּשְׁתֶּה מַיִם

אַרְוֶרֶת עֶצְבוֹן

תִּצְחַק בְּשַׁעֲרַיִם

לְרֵבֶת עֶצֶב

יִצְחַק שׁוֹמֵעַ

קוֹץ וְדַרְדַּר

דָּגָן וְתִירוֹשׁ

עֶפְרָתָה שׁוֹב

וְרִבְעֵי יָשׁוּב

♦ ♦ ♦

הָאָרֶץ הַלְזוּ הַנְּשֻׁמָה

הִיְתָה כְּגֹן עֵדֶן

וַיִּשָׂם מִדְּבָרָהּ כְּעֵדֶן

וְעַרְבָתָהּ כְּגֹן הַיָּם

שִׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה יִמְצָא בָּהּ

תּוֹדָה וְקוֹל זְמֵרָה

גן נעול – מקורות

וישע ה' אֱלֹהִים גֵן בְּעֵרְן מִקֹּדֶם... וישם שם אֶת הָאָדָם... ויקח ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם...
ויצו ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם... ויפל ה' אֱלֹהִים תְּרֻמָּה עַל הָאָדָם... הַצֵּלַע אֲשֶׁר לָקַח מִן
הָאָדָם... ויביאה אֶל הָאָדָם... ויקרא ה' אֱלֹהִים אֶל הָאָדָם... ויגרש אֶת הָאָדָם...

(בראשית, ב – ג)

ויאמר ה' אֵל אַבְרָם לֵךְ לְךָ לְךָ... וילך... ויקח... ויצא... ויבוא... ויעבר... ויבן... ויעתק...
ויבן... ויקרא... ויסע... וירד... ויעל... וילך... ויקרא...

(בראשית, יב – יג)

[וייצר ה' אלוקים] את "האדם" (בראשית ב ז), בזכותו של אברהם. א"ר לוי "האדם"
הגדול בענקים (יהושע יד טו), זה אברהם, למה קורא אותו גדול שהיה ראוי להבראות
קודם לאדם הראשון, אלא אמר הקב"ה שמא יקלקל ואין מי שיבא לתקן תחתיו, אלא הרי
אני בורא את האדם תחלה שאם יקלקל יבא אברהם ויתקן תחתיו.

(בראשית רבה יד אות ו, ראה שם עוד)

גַּלְמֵם תִּבְנִיתֶךָ (תבניתך) מִן הָאָדָמָה יִצְרְתָּ, וְעַל עֵץ הַדַּעַת אוֹתוֹ הִפְקַדְתָּ וּפְקַדְתָּ, דְּבָרְךָ זָנַח
וְנִזְנַח מֵעֵדֶן... זְכַרְתָּ בְרִית לְתַמִּים בְּדוֹרוֹ... טָעוּ בְּעִשְׂרֵם וּבְנֵי [וַיִּבְנֵנוּ] מִגְדָּל... יְחִיד אֵב הַמּוֹן
פְּתָאם כְּכוּכָב, זָרַח מְאוֹר כְּשָׁדִים לְהָאִיר בְּחֹשֶׁךְ, כְּעֶסֶף הַפְּרִתָּ בְּשׁוֹרֵף פְּעֵלוֹ...

(אתה כוננת, סדר העבודה ליום הכיפורים למנהג הרבה קהילות. ראה מקבילות בשאר
פיוטי סדר העבודה)

תיקון חטא אדם על ידי אברהם: זוה"ק ח"א; פג ע"א, קכח ע"א, רלז ע"א.

דנשמתא דאדם עאלת בגלגולא דאברהם... לבתר אתלביש ביצחק... וכן יעקב אתגלגל
ביה...

תרגום:

שנשמתו של אדם באה בגלגול באברהם... אחר התלבישה ביצחק... וכן יעקב, התגלגלה
בו...

(תיקוני זוהר, תיקונים נוספים, תיקון ב, ועוד מקומות ברעיא מהימנא ובתיקוני זוהר)

אדם הראשון קודם חטאו היה במצב עליון מאד ממה שהוא האדם עתה... והנה בחטאו ירד מאד ממדריגתו... ואברהם לבדו נבחר במעשיו ונתעלה ונקבע להיות אילן מעולה ויקר כפי מציאות האנושית במדריגתו העליונה...
(דרך ה', חלק ב פרק ד)

וּישִׁכּוּ מִקֶּדֶם לָגוּן עֵדֶן אֶת הַפְּרָבִים וְאֵת לֶהֱטֵה הַחֶרֶב
הַמִּתְהַפֶּכֶת...
(בראשית ג כד)
גֵּן נְעוּל...
(שיר השירים ד יב)

נִגְזַר עֵדֶן
נִנְעַל גֵּן
דְּרָכָיו גְּדָרוּ
נְתִיבוֹתָיו עָוִי

וכגנתא דעדן דלית רשו לגבר למיעל לגוה, אלהין צדיקיא
דנפשתהון משתלחין לגוה על יד מלאכיא...
תרגום:
וכגן עדן שאין רשות לאיש להיכנס לתוכו, מלבד הצדיקים
שנפשותיהם נשלחות לתוכו על ידי המלאכים...
(תרגום שם)

לשון הכתוב: גֵּדֶר דְּרָכֵי בְּנֵי נְתִיבַתִּי עוֹהָ:
(איכה ג ט)

אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ
(בראשית יב ז)

שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָתָּה שָׂם צַפְנָה וְנִגְבְּהָ
וּמְדִינָהּ וְיָמָה
(בראשית יג ד)

אֲרֵץ אֲרָאָךְ
שָׂא עֵינֶיךָ
פְּתוּחַ שַׁעַר
לְגוֹי צְדִיק

וְהַכְנַעֲנִי אֲזַ בְּאֶרֶץ. הא אתמר דעד כדין שלטא חויא בישא
דאתלטיא, ואייתי לווטין על עלמא, דכתיב אָרוּר כְּנַעַן עֶבֶד
עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו (בראשית ט כד), ונאמר אָרוּר אָתָּה מְכַל
הַבְּהֵמָה וְגו' (שם ג יג). ותמן אתקריב אברהם לגבי קב"ה...
תרגום:

וְהַכְנַעֲנִי אֲזַ בְּאֶרֶץ. הנה נאמר שעד עתה שלט הנחש הרע,

שירים ♦ גן נעול | קבה

שהתקלל והביא קללות על העולם. שנאמר ארור כנען עבד
עבדים יהיה לאחיו ונאמר ארור אתה מכל הבהמה וגו' (שם
ג יג). ושם התקרב אברהם אל הקב"ה...
(זוה"ק חלק א עט ע"ב, וראה גם עג ע"א)

פתחו שערים ויבא גוי צדיק שמר אמונים:
(ישעיה כו יב)

... פותחין לו שערי גן עדן שנאמר פתחו שערים ויבא גוי
צדיק שמר אמונים...
(שבת קיט ע"ב)

לשמר את דרך עץ החיים:
(בראשית ג כד)

גן נעול... יבא דודי לגנו... באתי לגני... על פפות המנעול
(שיר השירים, ד – ה)

ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם:
(בראשית כא לג)

ויטע אשל בבאר שבע. הקיצוץ שקצץ אדם הראשון, תיקנו
אברהם.
(זוהר חדש, פרשת כי תבוא)

פרי צדיק עץ חיים ולקח נפשות חכם:
(משלי יא ל)

ולקח נפשות חכם. מי שהוא חכם קונה לו נפשות
שמלמדם דרך טוב והרי הם לו כאלו קנאם כענין שנאמר
זאת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית יב ה).
(רש"י שם)

והצדיק בשכר עמלו לתקן את הרשע זוכה לבסוף לרזא
דעץ החיים... וזה סוד פרי צדיק עץ חיים... שיזכה לפרי
של עץ החיים, ואכל וחי לעולם. וזה שכתוב זלוקח נפשות

עץ חיים
כפות מנעול
בני תמותה
בארץ ציה

פרי צדיק
אשל חיים
לוקח נפשות
לחי עולם

חכם, כמו שעשה אברהם אבינו, בסוד זאת הנפש אשר
עשו בחרן...
(רמ"ד וואלי שם)

יז השענו תחת העץ (בראשית יח ד) ... כד חב אדם, בעץ
הדעת טוב ורע חב, דכתיב "ומעץ הדעת וגו'". ואיהו ביה
חב וגרם מותא לעלמא... וכד אתא אברהם, באילנא אחרא
אתקין עלמא דהוא אילנא דחיי, ואודע מהימנותא לכל בני
עלמא.
תרגום:

יז השענו תחת העץ (בראשית יח ד) ... כשחטא אדם, בעץ
הדעת טוב ורע חטא, שנאמר "ומעץ הדעת וגו'". והוא בו
חטא, וגרם מוות לעולם... וכשבא אברהם, בעץ אחר תיקן
את העולם, שהוא עץ החיים, והודיע את האמונה לכל בני
העולם.
(זוה"ק ח"א, קב ע"ב)

וינחחו בגן עדן לעבדה ולשמרה
(בראשית ב טו)

וישלחוהו ה' אלהים מגן עדן לעבד את האדמה אשר לקח
משם: ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים
ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים:
(בראשית ג, כג - כד)

בעבור אברהם עבדי
(בראשית כו כד)

ואתה את בריתי תשמר
(בראשית יז ט)

כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו
דרך ה' לעשות צדקה ומשפט...
(בראשית יח יט)

שלח עובד
גרש שומר
שכנו כרובים
לשמר דרך

עובד אלקים
שומר ברית
יצוה בנים
לשמר דרך

וְנִשְׁתּוּ מִיָּם מֵהַיָּם וְנִהָר יַחֲרַב וַיִּבֶשׁ:

(ישעיה יט ה)

אֲזֵלוּ מִיָּם מִגֵּי יָם וְנִהָר יַחֲרַב וַיִּבֶשׁ:

(איוב יד יא)

אֲזֵלוּ מִיָּם

חָרַב נִהָר

גַּל נְעוּל

מַעֲזֵן חֲתוּם

כִּי בָיוֹם אֲכַלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת... דָּא אִיהוּ [- זה הוא] וְנִהָר
יַחֲרַב וַיִּבֶשׁ...

(זוה"ק ח"א, כו ע"א, עיין שם)

וְנִהָר יַחֲרַב וַיִּבֶשׁ, דִּאִיהוּ נִהָר דְּנַפִּיק מַעְדָּן דִּאֲשַׁקִּי לִיָּה לְגַן...

תרגום:

וְנִהָר יַחֲרַב וַיִּבֶשׁ, שֶׁהוּא הִנְהָר שִׁוְצָא מַעְדָּן שֶׁהִשְׁקָה אֶת

הגן...

(תיקוני זוהר, תיקון מב)

לְהִרְחֹבָה וְהַעֲמִקָּה: הֵרַב יַחֲיִיאֵל מֵאִיר, מַעֲמִקֵי יָם, אֲב תִּשָּׁפ, מֵאֲמַר כּוּ; הֵרַב שְׁנִיאֹר בּוֹרְטוֹן, אֹזְרוֹת יַעֲקֹב, דְּרוּש יִרְיָחוּ עִיר הַתְּמָרִים'.

גַּל נְעוּל מַעֲזֵן חֲתוּם

(שיר השירים ד יב)

כַּמְבוּע דְּמִיִּין חִיִּין דְּנַפִּיק מִתְּחֹת אֵילָנָא וּמִתְּפָרֶשׁ לְאַרְבַּעָה
רִישֵׁי נִהָרִין...

תרגום:

כַּמְעִיִּין מִיָּם חִיִּים שִׁוְצָא מִתַּחַת הָעֵץ וּנְחַלֵּק לְאַרְבַּעָה רֵאשֵׁי

נִהָרוֹת...

(תרגום שם)

וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְדִשְׁתָּהּ... לְמִטְר הַשָּׁמַיִם

תִּשְׁתָּה מַיִם:

(דברים יא יא)

כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִבִּיאֵד אֶל אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נְחָלֵי מַיִם...

(דברים ח ז)

מִטְר שָׁמַיִם

לְנַחְלֵי מַיִם

מִטְל שָׁמַיִם

תִּשְׁתָּה מַיִם

וַיִּתֵּן לָךְ הָאֱלֹהִים מְטַל הַשָּׁמַיִם...

(בראשית כז כח)

אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבְרָךָ בְּעִצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ:

(בראשית ג יז)

וַיִּזְרַע יִצְחָק בְּאֶרֶץ הַחֵמָץ וַיִּמְצָא בְּשָׁנָה הַחֵמָץ מֵאָה שְׁעָרִים
וַיִּבְרַכְהוּ ה':

(בראשית כו יב)

הַרְבֵּה אֲרִבָּה עִצְבוֹנָךְ וְהִרְגֵּךְ בְּעִצְבֵי תְלָדֶי בָּנִים...

(בראשית ג טז)

וְתֹאמַר שָׂרָה צָחֹק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כָּל הַשְּׁמַע יִצְחָק לִי:

(בראשית כא ו)

יצחק עשה לי אלוקים... ומשמע דהוי איפכא מחסרון
'בעצב תלדי בנים' שבחטא הקדמוני, והדר 'זירע יצחק
וימצא מאה שערים' בהיפוך מקלקולא ד'בעצבון תאכלנה'
דרישא. ותרי היפוך עיצבון הוי שורש שמחת אזו ימלא
שחוק פינו' שלעתיד לבוא...

(הרב דוב קוק, כאייל תערוג, פרשת וירא)

קוֹץ וְדַרְדַּר תִּצְמִיחַ לְךָ וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה:

(בראשית ג יח)

וַיִּתֵּן לָךְ הָאֱלֹהִים... וְרַב דָּגָן וְתִירֵשׁ:

(בראשית כז כח)

תא חזי, בשעתא דההוא נחש אייתי לווטין על עלמא,
ואתלטיא ארעא, וְלֹאֲדָם אָמַר כִּי שִׁמְעַתָּ לְקוֹל אֲשַׁתְּךָ וְגו',
אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבְרָךָ וְגו' (בראשית ג יז), דלא תהא
עבדא פירין ואיבין כדקא יאות, לקבל דא ומשמני הארץ.
בְּעִצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה, לקבל דא, מְטַל הַשָּׁמַיִם. קוֹץ וְדַרְדַּר
תִּצְמִיחַ לָךְ, לקבל דא, וְרַב דָּגָן וְתִירֵשׁ. בְּזַעַת אַפְּךָ תֹּאכַל
לֶחֶם, לקבל דא, יַעֲבֹדוךָ עַמִּים וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לָךְ לְאוֹמִים, דאינון
יעבדון ארעא ויפלחון בחקלא, כמה דאת אמר וּבְנֵי נֶכֶד

אֲרוּרָת עִצְבוֹן

תִּצְחָק בְּשְׁעָרִים

לְרֵבֶת עִצְבֵי

יִצְחָק שׁוֹמֵעַ

קוֹץ וְדַרְדַּר

דָּגָן וְתִירֵשׁ

עֵפָר תְּשׁוּב

וְרַב־דָּגָן יִשׁוּב

שירים ♦ גן נעול | קבט

אֶפְרַיִם וְכוּרְמִיָּם (ישעיה סא ה), וכלא נטל יעקב דא לקבל
דא, ומדיליה נטל.

תרגום:

בוא ראה, בשעה שאותו נחש הביא קללות על העולם
והתקללה הארץ, מה כתוב, וְלְאָדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל
אֲשֶׁתְּךָ וְגו', אַרְוָה הָאָדָמָה בְּעֵבְרֶיךָ וְגו' (בראשית ג יז),
שלא תהא עושה פירות ותבואה כראוי. כנגד זה, ומְשַׁמְנֵי
הָאָרֶץ. בְּעֵצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה, כנגד זה, מִטַּל הַשָּׁמַיִם. וְקוֹץ וְדֹרְדֹר
תִּצְמִיחַ לָךְ, כנגד זה, וְרוֹב דָּגָן וְתִירוֹשׁ. בְּזַעַת אַפְּךָ תֹּאכַל
לֶחֶם, כנגד זה, יַעֲבֹדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲוּוּ לָךְ לְאוֹמִים, שהם
יעבדו את הארץ ויעבדו בשדה, כמו שנאמר, וּבְנֵי נֶכֶד
אֶפְרַיִם וְכוּרְמִיָּם (ישעיה סא ה). והכל נטל יעקב, זה כנגד
זה, ומשלו נטל.

(זוה"ק ח"א, קמג ע"ב. ראה גם קמה ע"ב – קמו ע"א)

עַד שׁוֹבֵד אֶל הָאָדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לְקַחְתָּ כִּי עָפַר אֶתָּה וְאֶל
עָפַר תָּשׁוּב:

(בראשית ג יט)

תִּקְבֹּר בְּשִׁיבָה טוֹבָה: וְדוֹר רְבִיעִי יִשׁוּבוּ הִנֵּה

(בראשית טו, טו – טז)

וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלְלוּ הַנְּשֻׁמָּה הִיתָה כְּגֹן עֵדֶן

(יחזקאל לו לה)

הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם כי אחד קראתיו ואברהם וארבהו: כי נחם ה'
ציון נחם כל חרבתייה וישם מדברה כערו וערבתייה כגן ה' ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול
זמרה:

(ישעיה נא, ב – ג)

וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם

קול ה'

מתהלך בגן

קול בכח

קול בהדר

והאדם?

האדם ערם

טמא שפתיים

ערל שפתיים

ערל לב

ערל בשר

וקול ה' בא:

וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וַאֲשֵׁתוֹ

וַיִּפְלֵ אַבְרָם עַל פְּנֵיו

וַיִּסְתֵּר מִשֵׁה פְּנֵיו

וַיֵּרָא הָעַם וַיִּנְוְעוּ

וַיַּעֲמְדוּ מֵרְחוֹק

במערות צורים

במחילות עפר

מפחד ה'

מהדר גאווה

ויתחבא האדם – מקורות

בראשית ג, ח – י'

וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום ויתחבא האדם ואשתו מפני ה'
אלהים...

ויאמר את קולך שמעתי בגן ואירא כי עירם אנכי ואחבא:

תהלים כט ד:

קול ה' בכח קול ה' בהדר:

ישעיה ו, ד – ה:

ויגעו אמות הספים מקול הקורא והבית ימלא עשן:
ואמר אזי לי כי נדמיתי כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב
כי את המלך ה' צבאות ראו עיני:

שמות ו, יב – ל:

ואני ערל שפתים... הן אני ערל שפתים...

עצי עדן (רי"י הלוי) פרשת שמות, עמוד קיח:

... ומטעם זה היה משה ערל שפתיים, כי ידוע כי חטא אדם הראשון היה פגם הברית
כמ"ש רז"ל (סנהדרין לח ע"ב) משוך בערלתו היה, וידוע (ספר יצירה פ"א מ"ג) כי
פגם הברית ופגם הלשון אחד...

ראה עוד: זוה"ק ח"ב דף כה ע"ב; רעיא מהימנא ח"ג דף כח ע"א; פרי צדיק פרשת וארא
אותיות ו - ט.

יחזקאל מד ט:

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' כֹּל בֶּן נֹכַר עֵרֵל לֵב וְעֵרֵל בֶּשֶׂר לֹא יָבוֹא אֶל מִקְדָּשִׁי...

סנהדרין לח ע"ב:

רבי יצחק אמר, מושך בערלתו היה [- אדם הראשון]. כתיב הכא [- כתוב כאן] (הושע
ז, ז) והמה כאדם עברו ברית וכתוב התם [- וכתוב שם] (בראשית יז, יד) את בריתי
הפר.

תיקוני זוהר, תחילת תיקון סט:

אדם בהאי קאב, כמה דאוקמוה מארי מתניתין אדם הראשון מושך בערלתו הוה, ודא
גרים עריין בעלמא... זוהמא דאטיל נחש בחוה (שבת קמו ע"א)... ואיהי שאור
שבעיסה דאיתמר עלה (ברכות יז ע"א) מי מעכב שאור שבעיסה... ואיהו איבא...
דאתמר ביה (בראשית ג ו) וַתִּקַּח מִפְּרִי וְתֹאכַל... ובגינה אוקמוה מארי מתניתין אדם
מושך בערלתו הוה.

תרגום:

אדם בזה חטא, כמו שהעמידו בעלי המשנה אדם הראשון מושך בערלתו היה, וזה
גרם עריות [= ערוה] בעולם... הזוהמה שהטיל הנחש בחוה (שבת קמו ע"א)... והיא
השאור שבעיסה שנאמר עליה (ברכות יז ע"א) מי מעכב שאור שבעיסה... והוא
הפרי... שנאמר בו (בראשית ג ו) וַתִּקַּח מִפְּרִי וְתֹאכַל... ובגללה העמידו [= ועליה
אמרו] בעלי המשנה אדם מושך בערלתו היה.

ראה גם: זוה"ק ח"א לה ע"ב; תיקוני זוהר, תיקון סט בכמה מקומות, תיקון ע קכח ע"ב.

בראשית יז ג:

וַיִּפֹּל אֲבָרָם עַל פָּנָיו...

רש"י שם:

ויפל אברם על פניו. ממורא השכינה, שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקדש נצבת עליו, וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים, בברייתא דר' אליעזר מצאתי כן (פרקי דר' אליעזר פרק כ"ט).

תיקוני זוהר, תיקון סט, קטו ע"א:

...ואירא כי עירום אנכי ואחבא (בראשית ג י), איתמר [- נאמר] באדם זאחבא ואיתמר [- ונאמר] במשה ויסתר משה פניו (שמות ג ו).

זוהר הקדוש, חלק א, כח ע"א [ראה שם בהרחבה]:

וישמעו את קול ה' אלהים [מתהלך בגן] וגו' (בראשית ג ח), כד קריבו לטורא דסיני. הדא הוא דכתיב השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש וגו' (דברים ד לג).

תרגום:

וישמעו את קול ה' אלהים [מתהלך בגן] וגו' (בראשית ג ח), כשהתקרבו להר סיני. זה מה שכתוב השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש וגו' (דברים ד לג).

ראה עוד: תיקוני זוהר, תיקון יט, מא ע"ב; שם, תיקון סא, צד ע"א; שם, תיקון סט, ק ע"ב, קב ע"א, קיב ע"א.

זוהר הקדוש, חלק ב, פא ע"ב:

וירא העם וינעו ויעמדו מרחק (שמות כ טו), דחמו מה דחמו. וינועו כמה דאת אמר "וינועו" אמות הספים מקול הקורא (ישעיה ו ד).

תרגום:

וירא העם וינעו ויעמדו מרחק (שמות כ טו), שראו מה שראו. וינועו כמו שנאמר "וינועו" אמות הספים מקול הקורא (ישעיה ו ד).

ישעיה ב, יז יט:

ושח גבהות האדם ושפל רום אנשים ונשגב ה' לברו ביום ההוא: והאילים כליל יחלף: ובאו במערות צרים ובמחלות עפר מפני פחד ה' ומקדר גאוננו...

וַיֵּאבֶק

אִיבָה אֲשִׁית

אִיבַת עוֹלָם

עֲבֶרֶת נֶצַח

זְעוּמֵי עוֹלָם

הוּא יְשׁוּפֶדָּה רֹאשׁ

וְלֹאִים יֵאֱמָר

וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עֲקֵב

מִלֹּאִים יֵאֱמָר

הוּא יְשׁוּפֶדָּה רֹאשׁ

וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר

וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עֲקֵב

וְרַב, יַעֲבֹד צָעִיר

אֲמֵלֶאֱהָה הַחֲרִבָּה

הַתְּמִלְאָה צָר

מִחֲרֹבֵן יְרוּשָׁלַיִם

וְסִחֲרָה שֶׁל צָר

יֵאָכֵל בִּירוּשָׁלַיִם

ערום מתמם

ותם מערים

הולך גחון

קצוץ רגלים

אוחז ירך

להצליע מתנים

עם עקש התפתל

ועם נחש התנחש

נחש ידון נחש

ויעקב יגוד עקב

הוא שפך עקב

ואתה תשופנו ראש

הוא שפך עקב

ואתה תאחזנו בעקב

אחז בעקבו

ואחז בזנבו

והיה למטה בכפך

טל אַת המטה

והד על קדקדו

טוב שבגחשים

שוף אַת ראשו

נקבת במטיו

ראש פרזיו

מבית רשע

ראש מחצת

שברת ראשי תנינים על המים

ויאבק – מקורות

וַאִיבָה אֲשִׁית בֵּינִי וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זֶרְעִי וּבֵין זֶרְעָה...
(בראשית ג טו)

וַיִּשְׁטַם עָשׂו אֶת יַעֲקֹב...
(בראשית כז מא)

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' הִנְנִי אֲלֵיךָ הַר שַׁעִיר... יַעַן הָיִיתָ לִּי אֵיבָת
עוֹלָם...
(יחזקאל לה, ג – ה)

כֹּה אָמַר ה' עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי אֲדָוָם וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֵנּוּ
עַל רִדְפוֹ בַּחֲרֹב אַחִיו וְשַׁחַת רַחֲמָיו וַיִּטְרֹף לְעַד אָפוּ וְעִבְרָתוֹ
שְׁמָרָה נֶצַח:
(עמוס א יא)

וְאֵת עֲשׂו שָׁנֵאתִי... וְקִרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה וְהָעָם אֲשֶׁר זָעַם
ה' עַד עוֹלָם:
(מלאכי א, ג – ד)

א"ר יצחק, כתיב ויתרוצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה
זה אנכי ותלך לדרוש את ה' (בראשית כה כב) לאן אתה
אזלת, לבי מדרשא דשם ועבר, ויתרוצצו הבנים בקרבה,
דתמן הוה ההוא רשע דעשו, אגח קרבא ביה ביעקב,
ויתרוצצו, אתברו, כמה דאמרינן רצץ את מוחו, אתברו דא
עם דא ואתפלגו.

תא חזי, דא סטרא דרוכב נחש, ודא סטרא... קדישא...
(זוה"ק, ח"א, קלו ע"ב)

איבָה אֲשִׁית
אֵיבַת עוֹלָם
עִבְרַת נֶצַח
זְעוּמֵי עוֹלָם

... הוא יְשׁוּפֵךְ ראש וְאַתָּה תְּשׁוּפְנוּ עֲקֵב:

(בראשית א טו)

וַיֹּאמֶר ה' לָהּ שְׁנֵי (גיים) גוֹיִם בְּבִטְנָךְ וְשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֶּעֶיךָ
יִפְרְדוּ וְלֹאִם מִלֹּאִם יֵאָמְרוּ...

(בראשית כה כג)

וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר אִמֶּר רַב הוּנָא אִם זָכָה יַעֲבֹד וְאִם לֹא
יַעֲבֹד.

(בראשית רבה סג אות ז)

ורב יעבוד צעיר. לא זכר עמהם מלת את שהיא מורה על הפועל. והנה הדבר מסופק ולא באר מי יעבוד את חבירו, הרב את הצעיר או הצעיר את הרב, אלא שיש בו מעט ביאור, כי ברוב הפועל הוא הראשון... והיה זה שלא התבאר הענין בנבואה הזאת לפי שפעמים יעבוד רב את הצעיר כמו שהיה בימי דוד, ופעמים יעבוד הצעיר את הרב כמו שהוא היום. ומעט הביאור שיש בנבואה זו, כי רוב הימים הרב יעבוד את הצעיר לפיכך היה הפועל ראשון, וכן יהיה אחר שוב שביתנו.

(רד"ק כה כג; ראה גם 'לקח טוב' שם)

יַעַן אֲשֶׁר אָמְרָה צֶרַח עַל יְרוּשָׁלַם הָאֵת... אִמְלֵאָה הַחֲרָבָה:

(יחזקאל כו ב)

אִמְלֵאָה הַחֲרָבָה, אִם מִלֵּאָה זֹו חֲרָבָה זֹו וְאִם מִלֵּאָה זֹו חֲרָבָה
זֹו. רַב נַחֲמָן בַּר יִצְחָק אִמֶּר מֵהַכָּא וְלֹאִם מִלֵּאִם יֵאָמְרוּ
(בראשית כה, כג).

(פסחים מב ע"ב; מגילה ו ע"א)

מִלֵּאִם יֵאָמְרוּ. לֹא יִשׁוּוּ בַגְּדוּלָה, כְּשׁוּזָה קָם זֹה נּוֹפֵל, וְכֵן הוּא
אוֹמֵר 'אִמְלֵאָה הַחֲרָבָה' (יחזקאל כו ב) לֹא נִתְמַלְאָה צֶרַח
אֵלָא מֵחֲרָבָנָה שֶׁל יְרוּשָׁלַם.

(רש"י בראשית כה כג)

הוּא יְשׁוּפֵךְ רֹאשׁ

וְלֹאִם יֵאָמְרוּ

וְאַתָּה תְּשׁוּפְנוּ עֲקֵב

מִלֵּאִם יֵאָמְרוּ

הוּא יְשׁוּפֵךְ רֹאשׁ

וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר

וְאַתָּה תְּשׁוּפְנוּ עֲקֵב

וְרַב, יַעֲבֹד צָעִיר

אִמְלֵאָה הַחֲרָבָה

הַתְּמַלְאָה צֶרַח

מֵחֲרָבָן יְרוּשָׁלַם

וְסִחְרָה שֶׁל צֶרַח

יֵאָכֵל בְּיְרוּשָׁלַם

וְהָיָה מִקֵּץ שִׁבְעִים שָׁנָה יִפְקֹד ה' אֶת צֶרֶךְ... וְהָיָה סַחְרָה
וְאֶתְנַנֶּה קֹדֶשׁ לֹה' לֹא יֵאָצֵר וְלֹא יִחְסַן כִּי לִישְׁבִּים לִפְנֵי ה'
יְהִי סַחְרָה לֶאֱכֹל לְשִׁבְעָה וְלִמְכֹסָה עֵתִיק:

(ישעיה כג, יז – יח)

וְהִנָּחַשׁ הָיָה עָרוֹם... וַיֹּאמֶר אֵל הָאִשָּׁה אַף כִּי אָמַר אֱלֹהִים
לֹא תֹאכְלוּ מִכֹּל עֵץ הַגֵּן:

(בראשית ג א)

וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם

(בראשית כה כז)

בָּא אַחִיד בְּמִרְמָה

(שם כז לה)

וַיַּעֲקֹבֵנִי זֶה פְּעָמִים

(שם לו)

אזדמן יעקב בחכמתו ובעקימו, דאייתי ברכאן עליה דיעקב
דאיהו כגוונא דאדם הראשון, ואתנטלו מההוא חויא דאיהו
שפת שקר, דכמה שקרא אמר וכמה מלי דשקרא עבר, בגין
לאטעאה ולאייטאה לווטין על עלמא, בגין כך אתא יעקב
בחכמה ואטעי לאבוי, בגין לאייטאה ברכאן על עלמא,
ולנטלא מניה מה דמנע מעלמא, ומדה לקבל מדה הוה.

ועל דא כתיב וַיֵּאָהֵב קַלְלָה וְתִבּוֹאָהוּ וְלֹא חִפֵּץ בְּבִרְכָה
וְתִרְחַק מִמֶּנּוּ (תהלים קט יז), עליה כתיב אָרוּר אַתָּה מִכֹּל
הַבְּהֵמָה וּמִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה (בראשית ג יד), ואשתאר ביה
לדרי דרין, ואתא יעקב ונטיל מניה ברכאן...

תרגום:

הזדמן יעקב בחכמה ובעקמימות [- ערמה], שהביא ברכות
על יעקב שהוא כמו אדם הראשון. ונלקחו מאותו נחש
שהוא 'שפת שקר', שכמה שקר אמר וכמה דברי שקר
עשה, בכדי להטעות ולהביא קללות על העולם. מפני כך
בא יעקב בחכמה והטעה את אביו, בשביל להביא ברכות
על העולם, ולקחת ממנו [- מעשיו, הנחשן] מה שמנע

ערום מתמם

ותם מערים

מהעולם, ומידה כנגד מידה היה.

ועל זה כתוב וַיֵּאָהֵב קַלְלָהּ וַתְּבוֹאֶהוּ וְלֹא חָפֵץ בְּבִרְכָה וַתִּרְחַק מִמֶּנּוּ (תהלים קט יז), עליו כתוב אָרוּר אַתָּה מְכַל הַבְּהֵמָה וּמְכַל חַיַּת הַשָּׁדָה (בראשית ג יד), ונשאר בו לדורי דורות, ובא יעקב ולקח ממנו ברכות...

(זוה"ק, ח"א, קמג ע"א. ראה גם לה ע"ב)

עַל גְּחֹנֶךָ תִּלְךְ

(בראשית ג יד)

וַיֵּנַע בְּכַף יָרְכוּ וַתִּקַּע כַּף יָרֵךְ יַעֲקֹב... וְהוּא יַצְלַע עַל יָרְכוּ

(בראשית לב כו – לב)

הוֹלֵךְ גְּחוֹן

קִצְוֵן רַגְלָיִם

אוֹחֵז יָרֵךְ

לְהַצְלִיעַ מִתְּנַיִם

פתח ואמר וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים אֶל הַנְּחֹשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹאת אָרוּר אַתָּה מְכַל הַבְּהֵמָה וּגְוִי עַל גְּחֹנֶךָ תִּלְךְ (בראשית ג יד). מאי על גחונך תלך, דאתברו סמכין דיליה וקציצו רגלוי ולית ליה על מה דקאים, וכד ישראל לא בעאן לסמכא ליה לאורייתא, אינון יהבין ליה סמכין ושוקין לקיימא ולאתתקפא בהו.

תא חזי כמה עקימו וחכימו אתחכם בההוא ליליא ההוא דרכיב נחש לקבליה דיעקב, דהא איהו הוה ידע דכתיב הַקּוֹל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו (בראשית כו כב), ואי פסיק קלא דיעקב, כדין והידיים ידי עשו, בגין כך אסתכל לכל סטרין לאבאשא ליה ליעקב ולאפסקא קליה...

וַיֵּרָא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ. מה עבד, מיד וַיֵּנַע בְּכַף יָרְכוּ, דאתחכם לקבליה, אמר כיון דאתברו סמכין דאורייתא, מיד אורייתא לא אתתקף, וכדין יתקיים מה דאמר אבוהון הקול קול יעקב והידיים ידי עשו, וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תִּרְיֵד וּפְרָקֶתָ עָלָיו מֵעַל צְוֹאֲרֹךְ (שם מ).

תרגום:

פתח ואמר, וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים אֶל הַנְּחֹשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹאת אָרוּר אַתָּה מְכַל הַבְּהֵמָה וּגְוִי עַל גְּחֹנֶךָ תִּלְךְ (בראשית ג יד). מה זה על גחונך תלך?, שנשברו הסומכים שלו ונקציצו רגליו, ואין לו על מה שיעמוד. וכשישראל אינם רוצים לסמוך את התורה, הם נותנים לו סומכים ושוקים לעמוד ולהתחזק

בהם.

בא ראה, כמה עקמימות וחכמה התחכם באותו לילה [–] של מעבר יבוק] אותו שרוכב נחש נגד יעקב, שהרי הוא היה יודע מה שכתוב הקל קול יעקב והידיים ידי עשו (בראשית כז כב), ואם נפסק קולו של יעקב, אזי 'זהידים ידי עשו'. בגלל כך הסתכל לכל הצדדים להרע ליעקב ולהפסיק קולו...

וידא כי לא יכל לו. מה עשה, מיד ויצע בכף ירכו, שהתחכם נגדו. אמר, כיוון שנשברו סומכי [– תומכי] התורה, מיד התורה לא מתחזקת, ואזי יתקיים מה שאמר אביהם הקול קול יעקב והידיים ידי עשו, והיה פאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארדך (שם מ).

(זוה"ק פרשת וישלח, קעא ע"א)

עם עקש תתפתל

ועם נחש תתנחש

ותא חזי, יעקב הוה ידע דעשיו הוה ליה לאתדבקא בהווא חויא עקימא, ועל דא בכל עובדוי אתמשך עליה כחויא עקימא אחרא בחכמתא בעקימו והכי אצטריך.

ואתייא דא, כי הא דאמר רבי שמעון, מאי דכתיב ויברא אלהים את התנינים הגדלים (בראשית א כא), דא יעקב ועשו...

וכלא בחכמה וברמאות לגביה. מאי טעמא, משום דכתיב ועם עקש תתפתל (תהלים יח כז), בגין דאיהו חויא בישא, עקים רוחא, חכים לאבאשא...

תרגום:

ובוא ראה, יעקב היה יודע שעשיו היה לו להידבק באותו נחש עקום [– ערום, ערמומי], ולכן בכל מעשיו נמשך עליו כנחש עקום אחר, בחכמה, בעקמימות [– בערמה], וכך צריך.

ובא זה [= והרי זה] כמו שאמר ר' שמעון, מה זה שכתוב ויברא אלהים את התנינים הגדלים (בראשית א כא), זה יעקב ועשו...

והכל בחכמה וברמאות כלפיו. מה הטעם, משום שכתוב ועם עקש תתפתל (תהלים יח כז). בגלל שהוא נחש רע, עקום רוח, חכם להרע... (זוה"ק ח"א, דף קלח)

נָחַשׁ יְדוֹן נָחַשׁ
וַיַּעֲקֹב יָגוּד עֲקֵב

דָּן יְדִין עֲמוֹ... יְהִי דָן נָחַשׁ עָלֵי דָד...
(בראשית מט, טז – יז)

מקורות להעמקה: זוה"ק ח"א רמג ע"ב, ח"ג קצד ע"ב.

גָּד גְּדוּד יְגוּדְנוּ וְהוּא יָגַד עֲקֵב:
(בראשית מט יט)

דפרח " מגיד' הנשה דאיהי " דיעקב, ואשתאר איהו
עקב...

תרגום:

שפרחה " מגיד' הנשה שהיא " של 'עקב', ונשאר הוא
עקב...

(תיקוני זוהר, תיקון נו)

יָגַד עֲקֵב שֶׁל עֲשׂו... ונמצא שעל זה אמר עשיו לאביו
וַיַּעֲקֹבְנִי זֶה פְּעָמִים (בראשית כז לו)...

(מגלה עמוקות, בחוקותי, על הפסוק 'אז תרצה')

... הוּא יְשׁוּפֵךְ רֹאשׁ וְאַתָּה תְּשׁוּפְנוּ עֲקֵב:
(בראשית א טו)

הוּא שְׁפֵךְ עֲקֵב
וְאַתָּה תְּשׁוּפְנוּ רֹאשׁ
הוּא שְׁפֵךְ עֲקֵב
וְאַתָּה תֵּאָחֲזֶנּוּ בְּעֵקֵב

ותא חזי, בגין דאתמשך עשו אבתריה דההוא נחש, אזיל
עמיה יעקב בעקימא, כנחש דאיהו חכים, ואיהו אזיל
בעקימו, כמה דאת אמר וְהִנֵּחַשׁ הָיָה עָרוֹם וְגו' (בראשית ג
א), חכים. ועוברוי דיעקב לגביה הוּו ליה כנחש... ותנינן,
בא להרגך, אקדים אנת וקטליה. כתיב, בְּבִטָּן עֲקֵב אֵת אָחִיו
(הושע יב ד)... הדא הוא דכתיב (בראשית כח) וַיְדוּ אוֹחֲזוֹת
בְּעֵקֵב עֲשׂו...

תרגום:

ובוא ראה, בגלל שנמשך עשו אחרי אותו נחש, הלך עימו
יעקב בעקמימות, כמו נחש שהוא חכם, והוא הולך
בעקמימות. כמו שנאמר וְהִנֵּחַשׁ הָיָה עָרוֹם וְגו' (בראשית ג
א), חכם. ומעשיו יעקב כלפיו היו לו כנחש... ושנינו 'בא
להרגך, הקדם אתה והרגו' [– 'הבא להרגך השכם להרגו'
(יומא פה ע"ב ועוד)]. כתוב, בְּבִטָּן עֲקֵב אֵת אָחִיו (הושע יב

ד... זה מה שכתוב (בראשית כח) וַיְדוֹ אֶחָזֶת בְּעֵקֶב עֶשָׂו...
(זוה"ק, ח"א, קלח ע"א)

וַיֵּנַע בְּכַף יְרִיכוֹ (שם כו), ואשתאר אִיהו עקב, דאִיהו דש
בעקב, ודא רזא וַיְדוֹ אֶחָזֶת בְּעֵקֶב עֶשָׂו (שם כה כו) (דאִיהו
דש בעקב בגלותא ובעולא דמלכותא דשבעין אומין, דהוא
לזנב ולא לראש).
תרגום:

וַיֵּנַע בְּכַף יְרִיכוֹ (שם כו), ונשאר הוא [- יעקב] עקב, שהוא
[- עשו] דש בעקב. וזה סוד וַיְדוֹ אֶחָזֶת בְּעֵקֶב עֶשָׂו (שם כה
כו). שהוא [- עשו] דש בעקב בגלות ובעול מלכות של
שבעים אומות, שהוא [- יעקב] לזנב ולא לראש.
(תיקוני זוהר תיקון נו)

וכשיאחז משה בשורש נחש... ויתהפך מנחש למטה, אז
יהיה גאולה שלימה, שנאמר זאחוז בזנבו ויהיה למטה
בכפו, וכה"א וַיְדוֹ אֶחָזֶת בְּעֵקֶב עֶשָׂו, סוד הגאולה...
(רמוני זהב, לבוב תקמ"ג, פרשת בלק)

טול מקל והך על קדקדם
(מטבע לשון חז"ל, סנהדרין ח ע"א)

וכל רכב מצרים... ומהיכן היו הבהמות הללו? ... טוב
שבנחשים רצוץ את מוחו
(רש"י שמות יד ז. מכילתא ומדרש תנחומא שם)

אם בַּיָּם עֲבַרְתָּ... מְחַצֵּת רֹאשׁ מִבֵּית רֶשַׁע עֲרוֹת יְסוֹד עַד
צְוָאר סֵלָה: נִקְבַּת בְּמִטְוֵי רֹאשׁ (פרזו) פְּרִזְיוֹ... דְּרַכַּת בָּיִם
סוֹסֵיף חֲמֹר מִיָּם רְבִיּוֹם:
(חבקוק ג, ח - ט)

אָחֹז בְּעֵקֶבוֹ
וְאָחֹז בְּזַנְבוֹ
וְהָיָה לְמִטָּה בְּכַפּוֹ

טל את המטה
והך על קדקדו
טוב שבנחשים
שוף את ראשו

נִקְבַּת בְּמִטְוֵי
רֹאשׁ פְּרִזְיוֹ
מִבֵּית רֶשַׁע
רֹאשׁ מְחַצֵּת

אתה פוררת בעזר ים שברת ראשי תנינים על המים: אתה
רצפת ראשי לזיתן תתננו מאכל לעם לציים:
(תהלים עד, יג - יד)

שברת ראשי
תנינים על המים

המעין ימצא הקבלות נוספות בין תהלים עד לחבקוק ג
ולספר חבקוק כולו. להעמקה והרחבה ראה דבריו של הרב
יחיאל מאיר, 'מעמקי ים' (אב תשפ), מאמר ז ומאמר כו.

ויקרא בשם ה'

קראו בשמותם

עלי אדמות

אדם ביקר

נמשל כבהמות

עושי קנין

תופשי כנור

לוטשי נחשת

בוטחים בחילם

מתהללים בעשרם

וחדלו לעולם

♦ ♦ ♦

מחללי שם

שטפמו ים

וקוראי בשם

משתית עולם

אֲנֹשֵׁי הַשָּׁמַיִם
בְּנֵי בְלֵי שָׁמַיִם
נִבְּאוּ מִן הָאָרֶץ
וּבְאֵהֲלֵי שָׁמַיִם
יִשְׁכְּנוּ הַשָּׁמַיִם
לְשׁוֹם שְׁמוֹ בְּאָרֶץ

מִבּוֹנֵי מְגֻדָּל
עוֹשֵׂי שָׁמַיִם
פָּרַשׁ עֲבָרֵי
מִזְרַע שָׁמַיִם
וַיִּבְנוּ מִזְבֵּחַ
וַיִּקְרָא בְּשֵׁם
בְּשֵׁם ה' אֵל עוֹלָם

הִנֵּה יָמִים בָּאִים
שָׁפָה בְּלוּלָה
לְשָׁפָה בְּרוּרָה
עוֹשֵׂי שָׁמַיִם
יִקְרָאוּ בְּשֵׁם
וְחוֹסֵי בְּשֵׁם
לְתַהֲלָה וּלְשָׁמַיִם

ויקרא בשם ה' – מקורות

ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן:
וידע קין את אשתו ותהר ותלד את חנוך ויהי בנה עיר
ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך:
(בראשית ד, טז – יז)

וידע קין את אשתו וגו'. 'קרבים בתימו לעולם', רבי יודן ור'
פנחס, ר' יודן אמר מה סבורין הרשעים שקרבים בתימו
לעולם וגו' 'קראו בשמותם עלי אדמות', טבריה על שם
טיבירואיס, אלכסנדריאה על שם אלכסנדרוס, אנטוכיה על
שם אנטיוכוס. ורבי פנחס אמר 'קרבים בתימו לעולם', למחר
בתיהם נעשים קבריהם, 'משכנותם לדור ודור' שאינן לא
חיים ולא נידונין, ולא עוד אלא שקראו בשמותם עלי
אדמות, 'ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך'.
(בראשית רבה, פרשה כג אות א)

קרבים בתימו לעולם משכנתם לדור ודור קראו בשמותם עלי
אדמות:
ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו:
(תהלים מט, יב – יג)

ויקח לו למך שתי נשים שם האחת עדה ושם השנית צלה:
ותלד עדה את יבל הוא היה אבי ישב אהל ומקנה:
ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפיש כנור ועוגב:
וצלה גם היא ילדה את תובל קין לטש כל חרש נחשת
וברזל ואחות תובל קין נעמה:
(בראשית שם, יט – כב)

קראו בשמותם
עלי אדמות
אדם ביקר
נמשל כבהמות

עושי קנין
תופשי כנור
לוטשי נחשת

הַבְּטָחִים עַל חַיִּלָּם וּבְרַב עֲשָׂרָם יִתְהַלְּלוּ:
אֵח לֹא פָדָה יִפְדֶּה אִישׁ לֹא יִתֵּן לֹא־לֵהִים כְּפָרוֹ:
וַיִּקַּר פְּרִיזוֹן נִפְשָׁם וַחֲדָל לְעוֹלָם:
(תהלים שם, ז - י)

בּוֹטְחִים בְּחַיִּלָּם
מִתְהַלְּלִים בְּעֲשָׂרָם
♦
וַחֲדָלוּ לְעוֹלָם

וּלְשֵׁת גַּם הוּא יֵלֵד בֶּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֲנוּשׁ אַז הוּחַל לְקַרְא
בְּשֵׁם ה':
(בראשית שם, פסוק כו)

מְחַלְלֵי שֵׁם
שֹׁטְפֵמוּ יָם
וְקוֹרְאֵי בְּשֵׁם
מִשְׁתִּית עוֹלָם

אז הוחל - לשון חולין, לקרא את שמות האדם ואת שמות
העצבים בשמו של הקדוש ברוך הוא לעשותן עבודה זרה
ולקרותן אלהות.

(רש"י שם. יש שלא גרסו ברש"י 'לשון חולין', אך יש
ראשונים אחרים שפירשו כן)

א"ר אחא אתם עשיתם עצמכם עבודת כוכבים וקראתם
לשמכם אף אני אקרא למי הים לשמי ואכלה אותן האנשים
מן העולם.

(בראשית רבה על אתר - פרשה כג אות ז)

אז הוחל לקרא בשם ה'. אז התחילו צדיקי הדור לדרוש
לרבים את שם ה', כענין ויקרא שם ה' אֵל עוֹלָם. כי
הוצרכו לסתור דעות עובדי כוכבים, וגלולים שהתחילו אז,
כדברי רז"ל.

(ספורנו שם, וכעין זה במפרשים נוספים)

שת - שממנו הושתת העולם.

(מדרש אגדה שם, במדבר רבה פרשה יד אות יב)

הַנְּפִלִים הָיוּ בְּאֶרֶץ בְּיָמֵים הָהֵם וְגַם אַחֲרַי כֵּן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְנֵי
הָאֱלֹהִים אֶל בְּנוֹת הָאָדָם וַיִּלְדוּ לָהֶם הֵמָּה הַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר
מְעוֹלָם אֲנֹשֵׁי הַשָּׁמַיִם:
(בראשית ו ד)

אנשי השם. א"ר אחא 'בני נבל גם בני בלי שם', ואת
אמרת אנשי השם? ...
(בראשית רבה פרשה כו אות ז)

בְּנֵי נֶבֶל גַּם בְּנֵי בְלִי שֵׁם נִכְאוּ מִן הָאֶרֶץ:
(איוב ל ח)

יָפֶת אֱלֹהִים לְיָפֶת וַיִּשְׁכַּן בְּאַהֲלֵי שֵׁם
(בראשית ט כז)

וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשִׁכְּנֵי שְׁמוֹ שֵׁם
שָׁמָּה תִּבְיֹאוּ...
(דברים יב יא)

כִּי אִם אֵל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל שְׁבִטֵיכֶם
לְשׁוֹם אֵת שְׁמוֹ שֵׁם לְשִׁכְּנֵי תִדְרָשׁוּ וּבֵאתָ שָׁמָּה:
(שם, ה)

כִּי הָאָמֶנֶם יָשָׁב אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עַל הָאֶרֶץ
(דהי"ב ו יח)

וַיֹּאמְרוּ הִבֵּה נִבְנֶה לָנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֵאשׁוּ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה לָנוּ
שֵׁם פֶּן נִפּוֹץ עַל פְּנֵי כָל הָאֶרֶץ:
(בראשית יא ד)

אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן, 'אשרי האיש אשר לא
הלך בעצת רשעים' – זה אברהם אבינו, שלא הלך בעצת
אנשי דור הפלגה, שרשעים היו, שנאמר 'הבה נבנה לנו
עיר'.
(ע"ז, יח – יט)

אֲנֹשֵׁי הַשָּׁמַיִם
בְּנֵי בְלִי שֵׁם
נִכְאוּ מִן הָאֶרֶץ

וּבְאַהֲלֵי שֵׁם
יִשְׁכַּן הַשָּׁמַיִם
לְשׁוֹם שְׁמוֹ בְּאֶרֶץ

מִבּוֹנֵי מִגְדָּל
עוֹשֵׂי שֵׁם
פָּרֵשׁ עֵבְרִי
מְזַרְעֵ שֵׁם
וַיְבֹן מִזְבֵּחַ
וַיִּקְרָא בְּשֵׁם
♦
בְּשֵׁם ה' אֵיל עוֹלָם

זיגד לאברם העברי... רבי יהודה אומר כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד.

(בראשית רבה פרשה מב אות ח)

וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְשֵׁם ה':

(בראשית יב ח)

וַיִּטַע אֶשֶׁל בְּבֶאֱר שִׁבְעָה וַיִּקְרָא שֵׁם בְּשֵׁם ה' אֶל-עוֹלָם:

(שם כא לג)

כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד: ...

והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה': ...

והושעתי את הצלעה והגדחה אקבץ ושמתים לתהלה ולשם בכל הארץ בשתם:

בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר ה':

(צפניה ג, ט – כ)

הנה ימים באים

♦

שפה בלולה

לשפה ברורה

עושי שם

יקראו בשם

וְחוֹסֵי בְשֵׁם

לְתִהְיֶה וְלִשֵׁם

אמר הקדוש ברוך הוא, בעולם הזה על ידי יצר הרע חלקו בריותי ונחלקו לשבעים לשון אבל לעוה"ב משוין כולן כתף אחד לקרוא בשמי ועובדין אותי שנאמר 'כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד'.

(מדרש תנחומא הנדפס, סוף פרשת נח, וכעין זה בתנחומא מהדורת בובר)

א"ר חייא אשתמע דכלא במלא דפומא תלייא, דהא כיון דאתבלבל מיד "ויפץ ה' אותם משם" אבל בזמנא דאתי מה כתיב "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד" וכתיב "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (זכריה יד ט), ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

תרגום:

אמר ר' חייא, נודע שהכל במאמר הפה תלוי. שהרי כיון שהתבלבל [– מאמר הפה, שפת הדיבור], מיד "ויפץ ה' אותם משם". אבל לעתיד לבוא מה כתוב "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד", וכתוב "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (זכריה יד ט), ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

(זוהר סוף פרשת נח, ח"א, ע"ו ע"ב)

למה ישבת

רובץ בין משפתיים
בעמק כאלה שלח
ושומע שריקות עדרים
למה משפתיים ישב?

יוצא חוף אניות
בשדה חרף נפשו
ואורב עלי ארץ
למה יגור אניות?

שוכן חוף ימים
בשדה חרף למות
ויושב משמני ארץ
למה מפרצים שכין?

למה לעזרת ה' לא באו
לעזרת ה' בגבורים?

למה?

